

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
2017-YL-045**

**SON TUNÇ ÇAĞI'NDA AKHİSAR VE ÇEVRESİ
(HASTANE HÖYÜĞÜ KAZI SONUÇLARININ DA
KATKILARIYLA)**

**HAZIRLAYAN
Derviş ÇELEPKOLU**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Engin AKDENİZ**

AYDIN-2017

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Derviş ÇELEPKOLU tarafından hazırlanan “‘Son Tunç Çağı’nda Akhisar ve Çevresi (Hastane Höyüğü Kazı Sonuçlarının da Katkılarıyla)’” başlıklı tez, 29.06.2017 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan : Pof. Dr. Engin AKDENİZ	ADÜ
Üye : Yrd. Doç. Dr. Aydın ERÖN	ADÜ
Üye : Yrd. Doç. Dr. Erim KONAĞCI	PAÜ

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdürü V.

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../2017

Derviş ÇELEPKOLU

ÖZET

SON TUNÇ ÇAĞI'NDA AKHİSAR VE ÇEVRESİ (HASTANE HÖYÜĞÜ KAZI SONUÇLARININ DA KATKILARIYLA)

Derviş ÇELEPKOLU

Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Engin AKDENİZ

2017,103 sayfa

Akhisar ve çevresinin Son Tunç Çağı'yla bağlantılı arkeolojik çalışmaların sonuçlarının bir araya getirilerek değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmaya bölgenin genel coğrafi özellikleri, araştırmaların tarihçesi ve farklı amaçlar için yapılmış olsa da seyyahların yöre hakkında verdiği bilgiler derlenerek başlanmıştır.

Son Tunç Çağı'yla ilgili olarak daha çok David French, Rafet Dinç ve Engin Akdeniz'in çalışmalarından faydalanılmıştır. Bu kapsamda konumuz olan dönemle ilgili buluntuların saptandığı sekiz höyük ele alınmıştır. Bunlardan birisi olan, Akhisar ilçe merkezindeki Hastane Höyüğü'nde kazı çalışmalarının da yapılıyor olması şüphesiz bu merkezi ön plana çıkarmaktadır. Her höyüğün konumu, araştırmaların tarihçesi, SİT durumu, SİT ilan edildiyse ilgili kurul tarihi belirtilmiştir.

Höyük buluntularının katalogla ilgili teknik bilgileri verilmiş, özellikle seramik profilleri çağdaşı olan diğer Batı Anadolu merkezleriyle karşılaştırılmıştır. Böylece, bulunduğu coğrafya dolayısıyla Ege'nin kuzey-güney kesimleri arasında bağlantıyı oluşturan Akhisar'da Batı Anadolu'daki pek çok merkezde ele geçen seramiğe benzer buluntulara sahip olduğu anlaşılmıştır.

Son Tunç Çağı, Batı Anadolu'ya bir taraftan Myken, diğer taraftan Hitit uygarlığının ilgisinin arttığı bir dönem olduğundan, doğrudan olmasa bile Batı Anadolu hakkında bilgi veren Hitit yazılı metinlerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER Protohistorya, Akhisar, Thyateira, Hastane Höyüğü, Son Tunç Çağı.

ABSTRACT

“AKHISAR AND ITS ENVIROMENT IN THE LATE BRONZE AGE (CONTRIBUTIONS TO HASTANE HÖYÜK EXCAVATION RESULTS)”

Derviş ÇELEPKOLU

M.A.Thesis, Department of Archeology

Supervisor: Prof. Dr. Engin AKDENİZ

In this study, Akhisar and its environs aimed to bring together the results of archaeological studies related to the Late Bronze Age in detail and the general geographical characteristics of the region, the history of the researches and the information given by the travelers about the region were collected.

In relation to the Late Bronze Age, David French, Rafet Dinç and Engin Akdeniz have benefited from their work in the region. In this context, eight mounds (höyüks) where the finds related to the period were found were examined. One of these mounds is the Hastane Höyük which is located in the Akhisar district center and the fact that excavations are being carried out here is a priority here. The location of each mound, the history of the investigations, the state of the SİT, and the date of the relevant committee if it is declared SIT. It is understood that Akhisar, which forms the connection between the north and south parts of the Aegean Region due to its geography, has finds similar to ceramics found in many centers in Western Anatolia.

Since the Late Bronze Age is a period of increasing interest of the civilizations of Mycenaean and Hittite to Western Anatolia, the evaluation of Hittite written texts informing about Western Anatolia, even if not directly, was made.

KEYWORDS: Protohistory, Akhisar, Thyateira, Hastane Höyüğü, Late Bronze Age.

ÖNSÖZ

“Son Tunç Çağı’nda Akhisar ve Çevresi (Hastane Höyüğü Kazı Sonuçlarının da Katkılarıyla)” isimli tez konusu, benim de ekip üyesi olarak katılma imkanı bulduğum Thyateira-Hastane Höyüğü kazısı sırasında şekillenmiştir. Ayrıca, kazılar devam ederken çevrede gerçekleştirdiğimiz inceleme gezileri, daha evvelden arkeoloji literatürüne giren pek çok yerleşim tanımını sağlamıştır. Bölgedeki yoğun yerleşim dokusu ve kronoloji sınırlandırılarak bahsi geçen bu geniş coğrafyadaki buluntu merkezleri içerisinde günümüz Akhisar sınırları içerisinde kalan, Son Tunç Çağı’na tarihlenen merkezler dikkate alınarak tezin sınırları çizilmiştir.

Lisans ve Yüksek Lisans öğrenimim sürecinde ve Yüksek Lisans tez konusunun belirlenmesinde, tez çalışmasının sürdüğü dönem boyunca, kullanmam için tüm kaynaklarını sonuna kadar paylaşan, hiçbir zaman bilgi ve yardımını esirgemeyen, ulaşmak istediğim sonuca ilerlerken daima yol gösteren ve yol açan, maddi ve manevi desteklerini hiç esirgemeyen sayın Prof. Dr. Engin AKDENİZ hocama sonsuz ve içtenlikle teşekkür ederim. Gerek kazı çalışmaları sırasında, gerekse tezin hazırlanması esnasında tecrübelerini paylaşan Yrd. Doç. Dr. Aydın ERÖN hocama da teşekkürlerimi sunarım.

Basılı ve dijital kaynak temininde, tezin ilerlemesinde desteğini eksik etmeyen dostum Zeki ERAT’a, verdiği kaynaklarla büyük bir dijital kütüphane oluşturmamı sağlayan ve bana her türlü desteği veren arkadaşım Arkeolog Mehmet ZAYBAK’a (MA), İngilizce çeviri konusunda yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Nihal AKILLI hocama, harita konusunda yardımcı olan Arkeolog Esin BİBEROĞLU arkadaşşıma ve aklıma şimdilik gelmeyen tüm dostlarıma sonsuz teşekkürler.

Son olarak her türlü maddi ve manevî desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen ve hayattaki tek sığınağım olan aileme sonsuz minnettarım.

Derviş ÇELEPKOLU

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xv
LEVHALAR DİZİNİ	xvii
RESİMLER DİZİNİ.....	xix
GİRİŞ	1
1. AKHİSAR YÖRESİ’NİN GENEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ	4
1.1. Akhisar’ın Genel Fiziki Coğrafyası	4
1.1.1. Coğrafi Konum ve Ulaşımı	4
1.1.2. Dağ ve Ovalar	5
1.1.3. Akarsular	7
1.1.4. İklim	9
1.2. Akhisar’ın Beşerî Coğrafyası	10
1.2.1. Nüfus	10
1.2.2. Akhisar’ın İktisadî (ekonomik) Coğrafyası.....	11
2. AKHİSAR VE YAKIN ÇEVRESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ARKEOLOJİK ÇALIŞMALAR.....	14
2.1. Seyyahlar	14
2.2. Bilimsel Araştırmalar	16
3. AKHİSAR OVASI VE ÇEVRESİNDEKİ SON TUNÇ ÇAĞI BULUNTU MERKEZLERİ	20
3.1. Hastane Höyüğü	20
3.2. Dağdeviren Höyüğü	21

3.3. Akhisar Höyüğü	22
3.4. Kennez I Höyüğü.....	23
3.5. Rahmiye II Höyüğü	24
3.6. Mecidiye Höyüğü	24
3.7. Çamönü Höyüğü.....	25
3.8. Süleymanlı Höyüğü.....	26
4. KATALOG.....	27
4.1. Hastane Höyüğü (Kat. No. 1-23; LEVHA V-VII)	27
4.2. Dağdeviren Höyüğü (Kat. No. 24-34; LEVHA VIII-X)	30
4.3. Akhisar Höyüğü (Kat. No. 35; LEVHA XI-XII).....	32
4.4. Kennez I Höyüğü (Kat. No. 36-47; LEVHA XII-XV).....	32
4.5. Rahmiye II Höyüğü (Kat. No. 48-51; LEVHA XV-XVI).....	34
4.6. Mecidiye Höyüğü (Kat. No. 52-53; LEVHA XVI-XVII)	34
4.7. Çamönü Höyüğü (Kat. No. 54-56; LEVHA XVIII-XIX)	35
4.8. Süleymanlı Höyüğü (Kat. No. 57-59; LEVHA XIX-XX).....	35
5. AKHİSAR OVASI VE ÇEVRESİNDEKİ SON TUNÇ ÇAĞI BULUNTULARI VE YAZILI KAYNAKLAR IŞIĞINDA SON TUNÇ ÇAĞI'NDA AKHİSAR VE ÇEVRESİ.....	37
5.1. Çanak Çömlek	37
5.1.1. Teknik Özellikleri.....	37
5.1.2. Kap Formları	42
5.2. Yazılı Kaynaklar Işığında Son Tunç Çağı'nda Akhisar ve Çevresi	46
SONUÇ	57
KAYNAKLAR.....	61
LEVHALAR	71
ÖZGEÇMİŞ.....	101

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

C.	: Cilt
Çev	: Çeviren
Drl.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Fig.	: Figür
Foto.	: Fotoğraf
İTÇ.	: İlk Tunç Çağı
km.	: kilometre
m.	: metre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
m ² .	: metrekare
OTÇ	: Orta Tunç Çağı
Res.	: Resim
S.	: Sayı
STÇ	: Son Tunç Çağı
yy.	: Yüzyıl

LEVHALAR DİZİNİ

LEVHA I.....	71
LEVHA II.....	72
LEVHA III.....	73
LEVHA IV.....	74
LEVHA V.....	75
LEVHA VI.....	76
LEVHA VII.....	77
LEVHA VIII.....	78
LEVHA IX.....	79
LEVHA X.....	80
LEVHA XI.....	81
LEVHA XII.....	82
LEVHA XIII.....	83
LEVHA XIV.....	84
LEVHA XV.....	85
LEVHA XVI.....	86
LEVHA XVII.....	87
LEVHA XVIII.....	88
LEVHA XIX.....	89
LEVHA XX.....	90
LEVHA XXI.....	91
LEVHA XXII.....	92
LEVHA XXIII.....	93
LEVHA XXIV.....	94
LEVHA XXV.....	95

LEVHA XXVI 96
LEVHA XXVII 97
LEVHA XXVIII..... 98
LEVHA XXIX 99

RESİMLER DİZİNİ

- Resim 1. Tezde ele alınan, Son Tunç Çağı'na tarihlenen buluntu merkezlerini gösteren harita (<http://yerbilimleri.mta.gov.tr/> 16.05.2017'den alınarak düzenlenmiştir).....71
- Resim 2. Manisa yöresinde Prehistorik-Protohistorik buluntu merkezlerini gösteren harita (Akdeniz 2010a, 366).72
- Resim 3. Akhisar (Thyateira) ve çevresindeki antik yerleşimleri gösterir harita (Kiepert 1890 ,1:250,000)73
- Resim 4. Thyateira'ya ait bir gravür (Allom 1838, Walsh II).....74
- Resim 5. Akhisar'ın 19. yy'a ait fotoğrafı (olasılıkla Karahöyük Dağı'nın kuzeydoğu yamaçlarından çekilmiştir) (<http://thyateirakazisi.com.12.04.2017>).....74
- Resim 6. Akhisar Ovası'nın genel görünümü75
- Resim 7. Hastane Höyüğü'nün hava fotoğrafı (<http://thyateirakazisi.com.12.04.2017>).....75
- Resim 8. a: Hastane Höyüğü'nün gerçek yayılım sahasını gösterir topoğrafik plan ve (b) Höyüğün karelaj planı (Akdeniz 2014b, 33'ten alınarak düzenlenmiştir).....76
- Resim 9. Hastane Höyüğü, Son Tunç Çağı S profilli çanak formları (Akdeniz 2014b, 42;1) Res. 20a, 2) Res.20b, 3) Res. 20c, 4) Res. 20d, 5) Res. 20e, 6) Res. 20f, 7) Res. 20g'den alınarak düzenlenmiştir).76
- Resim 10. Hastane Höyüğü, Son Tunç Çağı, farklı profillerde çanak örnekleri (Akdeniz 2014b, 42; 1)Res. 21a, 2)Res.21b, 3)Res. 21c, 4)Res. 21d, 5)Res. 21e, 6)Res. 21f, 7)Res. 21g, 8)Res 21h'den alınarak düzenlenmiştir).....77
- Resim 11. Hastane Höyüğü, Son Tunç Çağı'na ait farklı formlarda kaide örnekleri(Akdeniz 2014b, 43; 1)Res. 22a, 2)Res.22b, 3)Res. 22c, 4)Res. 22d, 5)Res. 22e, 6)Res. 22f, 7)Res. 22g, 8)Res. 22h'ten alınarak düzenlenmiştir).....77
- Resim 12. Dağdeviren Höyüğü ve çevresini gösteren harita (Akdeniz 2010a, 396:Resim 52).78

Resim 13. Dağdeviren Höyüğün cepheden çizimini gösteren tablo (Akdeniz 2010a, 397:Resim 53).....	78
Resim 14. Dağdeviren Höyüğü'nün güneydoğudan görünümü.....	79
Resim 15. Dağdeviren Höyüğü'nün Son Tunç Çağı seramik buluntuları (French 1969,72,97,1) Fig.19:3,2)Fig.19:4,3) Fig.17:23'ten alınarak düzenlenmiştir).....	79
Resim 16. Dağdeviren Höyüğü'nün 2007 yılı Son Tunç Çağı seramik buluntuları (Akdeniz 2010a,398, Resim 56; 1)7(Foto 8), 2)9(Foto 9), 3)11(Foto 10), 4) 12 (Foto 11), 5)10(Foto12) ,6)14(Foto 13), 7)13(Foto 14), 8) 15(Foto 16)'dan alınarak düzenlenmiştir).....	80
Resim 17. Akhisar Höyüğü ve çevresini gösteren harita (Akdeniz 2010a, 379; Resim 23).....	81
Resim 18. Akhisar Höyüğü'nün kuzeydoğudan görünümü.....	81
Resim 19. Akhisar Höyüğü'nün Son Tunç Çağı seramik buluntusu (Akdeniz 2010a, 382:Resim 28,11'den alınarak düzenlenmiştir).....	82
Resim 20. Kennez I Höyüğü ve çevresini gösteren harita (Akdeniz 2010a, 408:Resim 73).....	82
Resim 21. Kennez I Höyüğü'nün cepheden çizimi (Akdeniz 2010a, 408:Resim 74).	83
Resim 22. Kennez I Höyüğü, güneybatıdan görünümü.....	83
Resim 23. Kennez I Höyüğü, doğudan görünümü.....	84
Resim 24. Son Tunç Çağı'na Tarihlenen Kennez I Höyüğü buluntuları(French 1969, 68,95; 1) Fig.26, 2)Fig. 27, 3)Fig. 28, 4) Fig. 29, 5) Fig.30, 6) Fig.31, 7) Fig. 32'den alınarak düzenlenmiştir).....	84
Resim 25. Son Tunç Çağı'na Tarihlenen Kennez I Höyüğü buluntuları (Akdeniz 2010a, 410, Resim 78; 1)7(Foto 7), 2)13(Foto 12), 3)15(Foto 17), 4)17 (Foto 15), 5)16(Foto 16)'dan alınarak düzenlenmiştir).....	85
Resim 26. Rahmiye II Höyüğü ve çevresini gösteren harita (Akdeniz 2010a, 427:Resim 107).....	85

Resim 27. Rahmiye II Höyüğü Son Tunç Çağı seramik buluntuları (Akdeniz 2010a, 428, Resim 109; 1)1(Foto 1), 2)2(Foto 4), 3)3(Foto 5), 65; 4)5(Foto 6)'dan alınarak düzenlenmiştir).....	86
Resim 28. Mecidiye Höyüğü ve çevresini gösteren harita (Akdeniz 2010a, 416:Resim 87).	86
Resim 29. Mecidiye Höyüğü'nün güneydoğudan görünümü.....	87
Resim 30. Mecidiye Höyüğü Son Tunç Çağı seramik buluntusu (Akdeniz 2010a, 418, Resim 92; 1)8(Foto 9); French 1969, 72,96; 2)Fig. 18:9'den alınarak düzenlenmiştir).....	87
Resim 31. Çamönü Höyüğü ve çevresini gösteren harita (Akdeniz 2010a, 390:Resim 41).	88
Resim 32. Çamönü Höyüğü'nün güneydoğudan görünümü.	88
Resim 33. Çamönü Höyüğü Son Tunç Çağı'na ait seramik buluntuları (Akdeniz 2010a, 392, Resim 45, 1)19(Foto 22), 2)20(Foto 23), 395:3)Resim 50:8'den alınarak düzenlenmiştir).....	89
Resim 34.Süleymanlı Höyüğü (Değirmentepe) ve çevresini gösteren harita (Akdeniz 2010a, 432:Resim 115).....	89
Resim 35. Süleymanlı Höyüğü'nün kuzeydoğudan görünümü.....	90
Resim 36. Süleymanlı Höyüğü Son Tunç Çağı seramik buluntuları (Akdeniz 2010a, 433:1)Resim 118:10(Foto 19), 2)11(Foto 20), 3)15(Foto 12)'den alınarak düzenlenmiştir).....	90
Resim 37.Kemalpaşa-Torbalı arasındaki Karabel Anıtı (Roosevelt 2010,57:Res.21).....	91
Resim 38. 1839'da Charles Texier tarafından çizimi yapılan Karabel Kabarması (Jean 2001, 149).	92
Resim 39. (a) 1843'te Kiepert tarafından çizilen Karabel anıtı, (b) 1846 yılında Karl Richard Lepsius tarafından çizilen Karabel Anıtı(Jean 2001,150)....	92
Resim 40. Karabel Kaya Kabartması'nın çizimi (Jean 2001,148)..	93
Resim 41. Manisa Akpınar Anıtı (Roosevelt 2010,57:Res.20).	93
Resim 42. Karabel A Anıtı'nın Luwi Hiyeroglifleri (Hawkins 1998, 6:Fig 4).	94

Resim 43. Karabel A Anıtı'nın rekonstrüksiyonu (Hawkins 1998, 6:Fig 5).....	94
Resim 44. Karabel C1 Anıtı'nın çizimi (Hawkins 1998, 11:Fig 6).....	95
Resim 45. Karabel C2 Anıtı'nın önerilen düzeltilmiş çizimi (Hawkins 1998, 13:Fig 8).	96
Resim 46. M.Ö. II. Binyılı'nda Batı Anadolu'daki Son Tunç Çağı yerel krallıklarının lokalizasyonlarını gösteren harita (Özcan 2007, Resim 5). 97	
Resim 47. Seha Irmağı Ülkesini ve Hitit Dünyasını gösteren harita (Bryce 1997, Map3).	98
Resim 48. Hitit Çağı Anadolu'sunu ve Seha Irmağı Ülkesi'ni gösteren harita (Macqueen 2001,42:22).....	98
Resim 49. M.Ö. 13.yy.'da Küçük Asya, Ege ve Yunanistan'ı gösteren siyasi harita (Starke 2001,34:41).	99
Resim 50. Son Tunç Çağı Batı Anadolu'sunu ve önemli krallıkların lokalizasyonunu gösteren harita (Roosevelt 2017a, 37:Şekil 2.4).....	99

GİRİŞ

Coğrafi konumunun yanı sıra verimli toprakları, uygun iklim koşulları, Akhisar ve çevresinin Neolitik Çağ'dan başlamak üzere değişik kültürler tarafından yerleşim yeri olmasını sağlamıştır. Morahılar Höyüğü'nde yapılan yüzey araştırmalarıyla tespit edilen ilk iskândan günümüze, yöre sık ve kalabalık nüfusa sahiptir. Antik ve geç antik devirde doruk noktasına ulaştığı anlaşılan popülasyon Tunç Çağlarında da ciddi bir seviyedeydi.

Konumuz olan Son Tunç Çağı, Batı Anadolu ile Orta Anadolu, diğer taraftan Ege Havzası kültürlerinin temas halinde oldukları önemli bir süreçtir. Kuzeyde Troia'dan başlamak üzere Panaztepe, Limantepe gibi Ege sahil kesiminde ya da Laodikeia Asopos Tepe ve Beycesultan gibi güneybatı Anadolu'daki kazı ve araştırmalarda tespit edilmeye başlanan bu sürecin Akhisar gibi daha kuzey iç kesimlerdeki durumu hakkında net bilgi edinebilmek için devam etmekte olan Hastane Höyüğü kazılarının ilerlemesini beklemek gerekmektedir. Buna karşın elimizde veriler, Hastane Höyüğü'nün ve Akhisar çevresindeki diğer Son Tunç Çağı buluntu merkezlerinin kendine has yerel kültür birikimine ek olarak çağdaşı yerleşimlerle de irtibat halinde olduklarını ortaya koymaktadır. Bu durum Akhisar gibi işlek bir coğrafya için doğal sonuçtur.

Genel hatlarıyla tezin amacı, Son Tunç Çağı'nda (Hastane Höyüğün katkılarıyla) Akhisar ve çevresindeki yerleşimlerin buluntularıyla incelenmesidir. Bugüne kadar konuyla ilgili olarak yapılmış arkeolojik çalışmaların sonuçları bir araya getirilip değerlendirilmeye çalışılmıştır. Batı Anadolu'nun bu bölgesindeki Son Tunç Çağı merkezlerinin kendi içinde değerlendirilmesi yapılırken aynı zamanda bu kültürlerin çevre kültürlerle olan bağlantıları da anlatılmaya çalışılacaktır.

Tezde ele alınan veriler, yörede 1959'da yüzey araştırması yapan D. French, 1993 ve 1994 yılında yüzey araştırması yapan R. Dinç, 2007 yılından itibaren beş sene boyunca yüzey araştırmaları gerçekleştiren E. Akdeniz'in çalışmaları dışında, yine E. Akdeniz tarafından 2011 yılından başlamak üzere halen devam etmekte olan Hastane Höyüğü'nde yapılan kazılara dayanmaktadır. Bunlara ilaveten, dönemsel açıdan da her ne kadar tez konumuz içerisine girmese

de T. Takaoğlu'nun çalışmaları yörenin arkeolojisini anlamamız açısından bahsedilebilir.

Tezin “Akhisar Yöresinin Genel Coğrafi Özellikleri” adı altındaki ilk bölümü, söz konusu bölgenin coğrafyasına ait genel bilgilerden oluşmaktadır. Bu bölüm, coğrafi konum ve ulaşım, dağ ve ovalar, akarsular, iklim, nüfus ve iktisadi coğrafyasının ele alındığı altı alt başlıktan meydana gelir.

Akhisar (Thyateira) Antik kentin, Hıristiyanlığı benimseyen yedi cemaatten (veya kiliseden) birinin olduğu kabul görmesinden dolayı özellikle Hıristiyanlık dünyası açısından önem kazanmıştır. Bu nedenle Avrupalı seyyahların bölgeye yaptığı ziyaretler dikkat çekicidir. Bu seyahatler dışında, Thyateira’da gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar adı altındaki II. Bölümde “Akhisar ve Yakın Çevresinde Gerçekleştirilen Arkeolojik Amaçlı Çalışmalar” bölümü, “Seyyahlar” ve “Modern Araştırmalar” olmak üzere iki alt başlık altında incelenmiştir. Daha evvel de belirtildiği üzere, kente yapılan ziyaretler daha çok Hıristiyanlığın geçmişini ve izlerini araştırmaya yönelik olsa da şüphesiz yörenin arkeolojisine katkı sağlamıştır. Yöreye gelen ilk seyyahların bölgenin arkeolojisi dışında hazırladıkları gravürler yörenin geçmişi ile günümüz arasında bağlantı kurmamıza yardımcı olmuştur. Bu gravürlerden bazıları, özellikle (Akhisar) Thyateira hakkında fikir vermesi ve karşılaştırılma yapılması amacıyla levhalar kısmında kullanılmıştır.

Tezin ana konusunun ele alındığı III. bölüm olan “Akhisar Ovası ve Çevresindeki Son Tunç Çağı Buluntu Merkezleri” adı altındaki bölümde her bir höyük ayrı ayrı olmak üzere sekiz alt başlık altında ele alınmıştır. Başta French’in yörede gerçekleştirmiş olduğu çalışmaların yanı sıra, Akdeniz başkanlığında Manisa yöresinde farklı zaman dilimlerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında toplam 64 höyük tespit edilmiştir. Bunlardan Akhisar ve çevresinde tespit edilen 21 höyük ile Akhisar, Manisa ve tüm ilçelerinde höyük yoğunluğu bakımından birinci sırada yer almaktadır. Bu 21 höyük içerisinde ise Son Tunç Çağı’na tarihlenen 8 höyük ele alınmıştır. Bu yerleşimlerin konumu, ilk kez keşfedildiyse hangi tarihte ve kimin tarafından keşfedildiği, hangi araştırmacı veya bilim insanı tarafından hangi tarihlerde araştırıldığı gibi konular aktarılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında yerleşim yerinin oviden yüksekliği, boyutları, dönemsel özellikleri, buluntu yoğunluğu gibi hem fiziksel hem sayısal veriler aktarılmıştır.

IV. bölümde ise tez kapsamında Son Tunç Çağına tarihlenen höyüklerde tespit edilen ve Son Tunç Çağı'na tarihlenen seramik buluntuları, genel özellikleriyle beraber katalog içindeki metinde verilmiştir. Yerleşim yerlerinde tespit edilen seramik çizimlerinin dışında höyüğün genel görüntüleri fotoğraflar yardımıyla görsel olarak desteklenmiştir.

V. bölüm ise, “Akhisar Ovası ve Çevresindeki Son Tunç Çağı Buluntuları ve Yazılı Kaynaklar Işığında Son Tunç Çağı'nda Akhisar ve Çevresi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, çanak çömleğin teknik özellikleri ve kap formları olmak üzere iki alt başlık altında anlatılmıştır. Bu çerçevede tez kapsamına giren höyüklerde tespit edilen seramik buluntularından yola çıkılarak çağdaş diğer çevre merkezlerle olan yerleşimlerle olan kültürel bağlantılarının anlaşılması amaçlanmıştır.

Bölgenin Son Tunç Çağı'na ışık tutan yazılı kaynakların temelini şüphesiz Hitit İmparatorluk dönemine tarihlenen yazılı kaynaklar oluşturmaktadır. Hitit İmparatorluğunun Batı Anadolu'ya, dolayısıyla Akhisar yöresine ya da yakın çevresine düzenlemiş olduğu seferler sonucunda bıraktığı yazılı belgeler incelenmiştir. Böylece, Batı Anadolu'da kurulmuş olan tartışmaya açık ülkelerin lokalizasyona dair öneriler ele alınmıştır. Özellikle M.Ö. 1318-1290 yılları arasında II. Mursili döneminde bırakılan yazılı eserler bu konuda yol gösterici olmuştur. Hititler'in bıraktığı bu yazılı kaynaklardan yola çıkılarak yörenin siyasi, kültürel ve coğrafi olarak değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır. Böylece yöre hakkında Hitit İmparatorluğunun bıraktığı tartışmaya açık bilgiler harmanlanıp bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak tez kapsamına giren yörenin Son Tunç Çağı'na tarihlenen merkezlerin konumları, boyutları ve özellikleriyle gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda tespit edilen buluntuları sayesinde Akhisar ve çevresinin Son Tunç Çağı hakkında bilgi verilmiştir.

1. AKHİSAR YÖRESİ'NİN GENEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

1.1. Akhisar'ın Genel Fiziki Coğrafyası

1.1.1. Coğrafi Konum ve Ulaşımı

Akhisar, Ege Bölgesi'nde Manisa iline bağlı büyük ilçelerindendir. İlçe, kendi adıyla anılan ovada kurulmuştur. Akhisar, Manisa İlinin en büyük¹, Türkiye'nin ise sekizinci büyük ilçesidir. Akhisar'ın doğusunda Gördes, güneyinde Gölarmara, batısında Saruhanlı ve kuzeyinde Kırkağaç, Soma, Sındırgı ilçeleri yer almaktadır. Akhisar, Ege Deniz'ine 100 km. uzaklıktadır². Ege Denizine olan yaklaşık olarak kuş uçuşu ise 67 km.'dir³. Deniz seviyesinden yüksekliği ise 106 m. olup yüzölçümü 1.754-50 km². dir⁴. Akhisar ilçesi Manisa ilinin 52 km. kuzeyinde⁵, İzmir (Konak) kent merkezine 90 km. ve kuzeyindeki Balıkesir iline ise 86 km. uzaklıktadır⁶.

Tarih boyunca önemini koruyan Akhisar'ı Manisa'nın diğer ilçelerinden ayıran özelliklerinden biri Türkiye'nin önemli kentleri olan Manisa, İzmir, Aydın ve Muğla illerini Balıkesir, Bursa, Kocaeli ve İstanbul illerini birbirine bağlayan ana kara yolu güzergâhın üzerinde yer almasıdır⁷. İlçeden kara yolu ulaşımının dışında İzmir-Bandırma demir yolu hattı da geçmektedir⁸.

Batı Anadolu'nun Kuzey Ege'ye açılan önemli kapılardan biri olan Akhisar Ovası, aynı zamanda Batı Anadolu sahil kesimlerinin İç Batı Anadolu ile bağlantısını sağlayan önemli bir köprüdür⁹. Suriye kralı III. Antiochos ile Roma arasında gerçekleşen Magnesia (Manisa) Savaşı'nın gerçekleşmesinde III. Antiochos'un Thyateira'yı karargâh olarak kullanması, Thyateira'nın sahip olduğu stratejik konumunu bir kez daha gözler önüne sermektedir¹⁰. Stratejik konumunun sağladığı avantajların yanı sıra verimli toprakları, uygun iklimi ve bitki örtüsü

¹ <http://www.manisa.gov.tr>. (20.01.2017).

² <http://www.akhisar.gov.tr>. (09.02.2017);Doyduk 2006,16.

³ Karakuyu ve diğerleri 2012: 20.

⁴ Karakuyu 2012a: 12;<http://thyateirakazisi.com>. (12.04. 2017).

⁵ Akdeniz-Şahin 2014c.

⁶ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017);Doyduk 2006,16.

⁷ Karakuyu ve diğerleri 2012: 20;Karakuyu 2012a: 12;Mimaroglu 2013: 20.

⁸ Doyduk 2006: 16;Karakuyu ve diğerleri 2012: 21;Karakuyu 2012a: 113.

⁹ Doyduk 2006: 16.

¹⁰ Kaya 2012: 326-328.

Akhisar yöresinin sadece antik dönemde değil, aynı zamanda daha önceki dönemlerde de yoğun iskân görmesine neden olmuştur.

1.1.2. Dağ ve Ovalar

Dalgalı bir arazi yapısına sahip olan Akhisar Ovası¹¹ kuzeyden güneye doğru % 0.3 hafif bir eğime sahiptir¹². Gediz Ovası'nın ortasında oldukça geniş bir alana kurulmuş olan Akhisar Ovası, sahip olduğu¹³ dağ, tepe, plato, vadi ve ova gibi birçok farklı jeomorfolojik ünitelerini bünyesinde barındırmaktadır¹⁴. Akhisar ilçesini çevreleyen bu farklı özelliklerdeki dağların etkisi ve Ege ikliminin özellikleri sonucunda yörede zengin bir bitki örtüsünün oluşmasına zemin oluşturmuştur¹⁵. Bir çöküntü ovası olan Akhisar Ovası'nın kuzeyinden güneye kuş uçuşu 30 km. doğu-batı yönünde ise 9-40 km. genişliğe sahiptir. Akhisar Ovası yaklaşık olarak 2 milyon yıl öncesinden günümüze kadar çevresindeki dağlardan inen Kum Çayı, Gürdük Çayı ve kollarının getirmiş olduğu alüvyonlarla doldurulmuş ve bugünkü görünümünü almıştır. Akhisar ilçesi tektonik çukur ve kırıklar üzerinde kurulmuş olması nedeniyle ilçede depremler sık sık görülmektedir. Akhisar'ın ilçe sınırları içerisindeki en yüksek dağı kuzeydoğudaki Sıdan Dağı'dır. Yüksekliği 1.224 m.'dir. kuzeydoğuda Görenez Dağı 1.173 m., güneydoğuda Gölcük Dağı 807 m., güneyde Karahöyük Dağı 525 m., kuzeybatıda Kuru Dağı bulunmaktadır¹⁶.

İlçenin kuzeydoğusunda Sıdan Yaylası'yla birleşen Görenez Dağı yüksek plato ve dik yamaçların üzerinde yükselmektedir. Görenez Dağı kristalleşmiş kalker ve mermerden oluşmaktadır. Görenez Dağı'nın doğusunda bulunan normal fay hattından dolayı dağın bu kesimi oldukça sarpıtır. İlçe ovasının kuzeyinde bulunan Demirci Dağları ve bu dağların uzantısı olan Gölcük Dağları yer almaktadır¹⁷. Büyük bir dağ kütlelerinden oluşan bu dağ sıralarına aynı zamanda Simav Dağları'ı da denilmektedir. İlçenin batısında Yunt Dağları, güneyinde Çal

¹¹ Satış 1994: 11.

¹² Doyduk 2006, 16.

¹³ Satış 1994: 11.

¹⁴ Karakuyu ve diğerleri 2012: 28.

¹⁵ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

¹⁶ <http://www.akhisar.gov.tr>. (09.02.2017).

¹⁷ Karakuyu ve diğerleri 2012: 31.

Dağı bulunmaktadır¹⁸. İlçenin güneydoğusunda 807 m. yüksekliğiyle Gölçük Dağı, güneyinde 525 m. yüksekliğinde Karahöyük Dağı ve ilçenin kuzeybatısında Koru Dağı vardır¹⁹. İlçenin güneyindeki Karahöyük Dağı'nın kuzey ve güneyinde gözle görülür belirgin fay hatları bulunmaktadır²⁰. Karahöyük Dağı'nın doğusunda ve kendisine göre daha doğudaki yüksek dağ kütlelerinden ayıran ve Akhisar Ovası ile Selendi Ovasını birbirine bağlayan yaklaşık olarak 1,5-2 km. genişliğinde alüvyon tabanlı bir oluk yer almaktadır²¹.

Akhisar ilçesine adını veren ve Gürdük (Gördük) Çayı tarafından oluşturulan Akhisar Ovası'nı çevreleyen yüksek dağların olması nedeniyle ilçenin etrafında daha küçük ovalar oluşmuştur. Bu ovalardan en önemlisi ortalama 2400 m². 'lik alana sahip Akhisar Ovasıdır²². Ovada büyük taşkınlara ve bataklık alanların oluşmasına neden olan Gördük Çayı, Masantı Deresi, Delice Çay, Kale Dere, Kanlı Dere ve Sakızcı Deresi geçmektedir. Bunlardan en önemlisi Gördük Çayı olup Akhisar Ovası'na taşkınlarıyla büyük zararlar vermektedir²³. Ovanın doğusunda Akselendi Ovası bulunurken ovanın batısında Mecidiye Ovası yer almaktadır²⁴.

Akhisar Ovası'nın oluşumunda etkili olan akarsular ovayı alüvyonlarla doldurmuştur²⁵. Akhisar Ovası'nın güneydoğusunda 170 km².ye ulaşan yüzölçümüyle²⁶ ortalama yükseltisi 70-80 m. Akselendi Ovası yer almaktadır. Bu ovanın uzunluğu 17 km. iken ovanın en geniş yeri 14 km.'dir²⁷. Akselendi Ovası'nda Kum Çayı, Ilıcak Çayı ve büyüklü küçüklü birden çok dağların eteklerinden inen sel sularının meydana getirdiği taşkınlardan en çok etkilenen ovaların başında Akselendi (Selendi) Ovası gelmektedir²⁸. Akhisar Ovası'nın güneydoğusunda yer alan bir diğer önemli ova olan Mecidiye Ovası ise ortalama

¹⁸ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

¹⁹ <http://www.akhisar.gov.tr>. (09.02.2016).

²⁰ Karakuyu ve diğerleri 2012: 29.

²¹ Hoşgören 1983: 112.

²² Karakuyu ve diğerleri 2012, 33.

²³ Hoşgören 1983: 130.

²⁴ Karakuyu ve diğerleri 2012: 34.

²⁵ Karakuyu ve diğerleri 2012: 33.

²⁶ Hoşgören 1983: 113.

²⁷ Karakuyu ve diğerleri 2012: 34

²⁸ Hoşgören 1983:131, 132.

yükseltisi 90-100 m. arasında değişirken ovanın uzunluğu 14 km. olup ovanın en geniş noktası 8 km.'dir.

Mecidiye Ovası bölgede bulunan ovalar arasında yükseltisi en az olandır. Ovada taban suyu seviyesi alçak olduğundan tarımsal faaliyetlerde kullanılan su konusunda sıkıntı çekilmemektedir²⁹. Bununla birlikte Mecidiye Ovası, Gök Çayı ve bunun bağlantısından aldığı İlgin Çayı'nın taşkınlarına maruz kalmaktadır³⁰. Akhisar Ovası'nda bulunan bir diğer önemli ova ise Görene Dağı Ovasıdır. Ova 500 m. eninde ve 4 km. boyundadır. Eğimi fazla olmayan bu tektonik ovanın ortasından Delice ve Musaca Dereleri geçmektedir³¹.

1.1.3. Akarsular

Akhisar Ovası'nın verimli tarım topraklarını sulayan farklı özellikleriyle ön plana çıkan yöredeki en büyük iki akarsu olan Gürdük (Gördük) Çayı ve Kum Çayıdır³². Bu yöredeki diğer önemli iki akarsu ise Gediz (Hermos/Hermus)³³ ve Bakır Çayı (Kaykos)'tur. Gediz 401 km.'lik uzunluğuyla Ege Bölgesi'nin Büyük Menderes Çayı (Maiandros)³⁴dan sonraki en büyük ikinci akarsuyudur. Yörede bu önemli akarsuların haricinde küçük boyutta birden çok akarsu yer almaktadır³⁵. Birçoğunun doğuş yerleri Akhisar ilçe sınırları olmamakla beraber bu akarsular genellikle sel karakteri taşıyan yazları suları çekilen ya da kuruyan dere halini almaktadır³⁶.

Tarih boyunca başta Akhisar olmak üzere aktığı topraklara ve çevre yerleşimlerin can damarı olan Gürdük Çayı³⁷, Akhisar'ın kuzeydoğu sınırları içerisinden doğar, 65 km. uzunluğundaki eski ismi Lykos olan Gürdük (Gördük)³⁸ Çayı'na iki kol halinde akmaktadır. Gürdük (Gördük) Çayı, Başlamış Köyü yakınlarında bir kol daha alarak yatağını genişleterek Muştular, Dingiller, (Seydi

²⁹ Karakuyu ve diğerleri 2012: 34.

³⁰ Hoşgören 1983: 133.

³¹ Karakuyu ve diğerleri 2012: 35.

³² Hoşgören1983:63,64;<http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017);<https://www.akhisar.bel.tr>. (09.02.2017).

³³ Roosevelt 2017a: 69.

³⁴ Roosevelt 2017a: 71.

³⁵ Hoşgören 1983: 63,64;<http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

³⁶ Karakuyu ve diğerleri 2012: 49.

³⁷ Karakuyu 2012a: 15.

³⁸ Roosevelt 2017a: 70.

Köy) Seydi Ahmet Mahallesi, Kayalıoğlu ve Kapaklı yönünde devamlı Akhisar Ovası'nın güneybatısına doğru ilerlemektedir. Gürdük (Gördük) Çayı, Beyoba kasabasının kuzeyindeki Hurşitpaşa Çiftliği içinde Kum Çayı ile birleşmektedir³⁹.

Yöredeki en büyük düzlük olan Akhisar Ovası'nın bir diğer önemli akarsuyu, ilk doğduğu yer olan Gördes yakınlarında Gördes Çayı olarak da bilinen Kum Çayıdır⁴⁰. Antik çağda Hyllos veya Phyros olarak bilinen Kum Çayı'nı⁴¹ oluşturan ana kollardan biri Gördes Çayıdır. Gördes Çayı üzerinde kurulan Gördes Barajı hem Gediz Ovası'nın verimli toprakları can bulurken hem de ülkenin önemli kalabalık şehir merkezlerinden biri olan İzmir'in içme suyunu karşılamaktadır⁴². Kum Çayı 60 km. aktıktan sonra Karayakup Köyü'nün 5 km. güneydoğusundan Akhisar sınırları içerisine doğru akmaya başlamaktadır. Akhisar sınırları içerisinde 18 km. bir boğazı aşyp Çömlekçi Köyü'nün 3 km. kuzeydoğusunda Kayacık Deresiyle birleşerek Sazoba ile Beyoba kasabasının yanından geçerek Gürdük Çayı ile birleşerek Gediz Irmağı'na akmaktadırlar⁴³.

Kum Çayı yatağının dar olması nedeniyle debisinin arttığı kış aylarında sel karakteri özellik taşıyan bir çay olduğu için⁴⁴ Gölmarmara'ya 4 km. uzaklıkta bir regülatör ve fazla suyu Marmara Gölüne aktarmak üzere bir de kanal yapılmıştır⁴⁵. Regülâtörde su tutulması ve iklimdeki değişiklikler sonucu çayın yatağında kumullar oluşmaktadır. Bu nedenle yer yer yatağının yön değiştirdiği gözlenmektedir⁴⁶. Gürdük Çayı, gerek sulama gerek taşkınlar bakımından Akhisar ilçesini en çok etkileyen akarsudur⁴⁷.

Akhisar yöresindeki diğer önemli farklı boyutlardaki akarsular, Kayacık Deresi ve Ilıcaksu'dur. Karaoğlan Dağı'nın beslediği Kayacık Deresi, Akhisar'a bağlı Yeğenoba Köyü sırtlarından doğmaktadır. Yayakırıldık Değirmeni yakınlarında başka bir kolla birleşerek önce güneye daha sonra batıya doğru akarak Gördes Çayı'na katılarak Kum Çayı'nı oluşturmaktadır. Kum Çayı'nı

³⁹ İzdem 1944: 37; Satış 1994: 13; <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

⁴⁰ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017); Roosevelt 2017a: 70.

⁴¹ Satış 1994: 12; Roosevelt 2017a: 70.

⁴² Karakuyu ve diğerleri 2012: 50.

⁴³ Satış 1994: 12; <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

⁴⁴ Karakuyu ve diğerleri 2012: 51.

⁴⁵ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

⁴⁶ Karakuyu ve diğerleri 2012: 50.

⁴⁷ Karakuyu ve diğerleri 2012: 51.

besleyen bir diğer kaynak ise Akhisar-Gölmarmara yakınlarındaki küçük bir fay kırığından çıkan Ilıcaksu (Göbez) su kaynağıdır. Kaynağından doğan bu sıcak su batıya doğru akarak 18 km.'den sonra Hurşitpaşa Çiftliği yakınlarında Kum Çayı ile birleşmektedir⁴⁸.

1.1.4. İklim

Tarihte kurulan ilk yerleşimlere bakıldığında en önemli etkenin yörenin ikliminin belirlediği görülmektedir. Çünkü iklim koşulları ve coğrafya yörede yaşayan insanların hem yaşam koşullarını hem tarımsal faaliyetlerini hem de kültürlerin belirlenmesinde etken rol oynamıştır⁴⁹. Toprak yapısının genellikle alüvyon olduğu⁵⁰, yazların sıcak ve kurak, kışların ise ılık yağışlı geçtiği Akhisar ilçesi olmak üzere ve Ege Bölgesi'nin büyük bir kısmına Akdeniz iklimi hakimdir⁵¹. Bölgede hakim olan bu uygun iklim koşulları yaklaşık olarak 3000 yıl öncede bu coğrafyada özelliğini hissettirir⁵². Bu iklim koşullarından dolayı ovada tarıma dayalı mahsüllerde verimlilik artırmıştır⁵³. Fakat ilçenin deniz etkisinden çok geride kalması ve kuzeyinde bulunan yükseltilerden dolayı Akdeniz ikliminden bazı farklılıkların meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu fiziki coğrafi farklılıktan dolayı Manisa'ya yıllık yağış miktarı 727 milimetre düşerken Akhisar ilçesine 594 milimetre yağış düşmektedir⁵⁴. İlçe yüzölçümünün geniş alan kaplaması ve bu geniş alanda farklı yükseltilerin neden olduğu geniş olmayan iklim adaları oluşmuştur.

Yağışların yıllara göre farklılık gösterdiği ilçede yağışlar genellikle sonbahar ve kış aylarında düşmekle birlikte kış aylarında nadiren kar düşmektedir⁵⁵. İklimin yıldan yıla göre farklılık gösterdiği Akhisar Ovası'nda yağışlar genellikle kış aylarında düşmektedir. Kar yağışının çok ender görüldüğü ilçede yıllık yağış ortalaması 609,4 mm.dir⁵⁶.

⁴⁸ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

⁴⁹ Karakuyu 2012a: 15.

⁵⁰ Satış 1994: 12.

⁵¹ Karakuyu ve diğerleri 2012: 42;Karakuyu 2012a: 15;Roosevelt 2017a: 76.

⁵² Roosevelt 2017a: 76.

⁵³ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

⁵⁴ Roosevelt 2017a: 77.

⁵⁵ Karakuyu ve diğerleri 2012: 42.

⁵⁶ Satış 1994: 13.

Akhisar ilçesinde sıcaklığın çok etkili olduğu günlerde gecelerde aynı şekilde sıcak ve bunaltıcı şekilde geçmektedir. Fakat havanın normalleştiği günlerde akşamları hafif bir esinti olmakla birlikte gecenin ilerleyen saatlerinde özellikle kuzeyden serin bir hava (rüzgar) esmektedir. Bu serin havanın esintisi sonucu biriken soğukluk sabahın ilk saatlerinde açık bir şekilde hissedilmektedir. Günün ilerleyen saatlerde bu serin hava yerini tekrar sıcaklığa bırakmaktadır.

Kış aylarında Akhisar'ın en soğuk olduğu aylar Aralık ve Ocak iken en sıcak aylar ise Temmuz ve Ağustos'tur⁵⁷. Akhisar Ovası'nda günümüze kadar ölçülebilen en yüksek sıcaklık 45 derece, en düşük sıcaklık ise -14 derece olarak ölçülürken ortalama sıcaklık ise 16 derece olarak tespit edilmiştir⁵⁸. Aralık, Ocak ve Şubat aylarında bölgeye düşen yağış miktarının yaklaşık %53'nü oluştururken bunun sadece % 6'sı Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında düşmektedir⁵⁹.

1.2. Akhisar'ın Beşerî Coğrafyası

1.2.1. Nüfus

Nüfus hareketliliğın kent ve kırsal kesimde yıllara göre değıştiğı Akhisar ilçesi⁶⁰ hem Türkiye'nin hem de Manisa ilinin barındırdığı nüfus açısından⁶¹ sayılı önemli ilçeleri arasında yer alan Akhisar, 10 belde, 86 köy ve 76 köy altı yerleşimi⁶² ile birlikte toplamda yaklaşık olarak 160 bin civarı bir nüfusa sahiptir. Bu nüfusun 100 binden fazlası ilçe merkezinde yaşamaktadır⁶³. 31 Aralık 2015 tarihli adrese dayalı nüfus sayımına göre ise 82.043 erkek, 82.514 kadın olmak üzere toplamda 164.557 kişi tespit edilmiştir⁶⁴. Bu nüfus toplamda kadın erkek oranı yaklaşık olarak birbirine eşittir⁶⁵. Nüfusun mahallelere göre dağılımına bakıldığında ise mahalleler arasında nüfus dağılımında bir orantısızlığın olduğu açıkça görülmektedir. Alan büyüklüğünde olduğu gibi⁶⁶ 2015 yılında adrese dayalı

⁵⁷ Karakuyu ve diğeri 2012: 43.

⁵⁸ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017);<https://www.akhisar.bel.tr/> (09.02.2017).

⁵⁹ Roosevelt 2017a: 76,77.

⁶⁰ Karakuyu 2012a: 17.

⁶¹ Karakuyu ve diğeri 2012: 20.

⁶² Karakuyu 2012a: 19.

⁶³ Akdeniz-Şahin 2014c;<http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

⁶⁴ <http://www.akhisar.gov.tr>. (09.02.2017).

⁶⁵ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

⁶⁶ Karakuyu 2012b: 12.

nüfus sayımında ilçenin en kalabalık mahallesi 19.228 nüfusuyla Hürriyet mahallesi iken ilçenin en az nüfusa sahip mahallesi ise 1.555 nüfusla Şeyh İsa mahallesidir⁶⁷. Akhisar ilçesinin Türkiye ortalamasının üzerinde bir nüfusa sahip olmasının sebebi kuşkusuz bulunduğu coğrafi konumu ve verimli tarım arazileridir. İlçe nüfusunun kalabalık olmasının diğer nedenleri arasında Kurtuluş Savaşı sırasında ciddi sayıda göç almasıdır. 1919-1922 yılları arasında Yunan işgalinin ardından Güneydoğu Avrupa'dan göç eden Türk Göçmenlerin yerleştirildikleri yerlerden biri de Akhisar'dır⁶⁸.

1.2.2. Akhisar'ın İktisadî (ekonomik) Coğrafyası

Kuzey Ege'nin en önemli ekonomik merkezlerinden biri olan Thyateira, Erken Hıristiyanlık Döneminde kendisi gibi ana yolların üzerinde bulunan diğer altı antik kentle birlikte Batı Anadolu'daki ilk yedi Hıristiyan topluluğundan (cemaatinden) birisine sahiptir. Thyateira, Batı Anadolu'daki diğer altı yerleşim olan (Ephesos, Smyrna, Pergamon, Sardis, Philadelphia, Laodikeia'da) ile birlikte çağdaşlarından ayıran ve ön plana çıkaran husus, İncil'de sözü edilen ilk yedi kiliseden birinin Thyateira'da olmasıdır. Sözü edilen yedi kilisenin yer aldığı kentlerin tamamı, döneminin birer ticaret merkezi olup önemli güzergâhları üzerinde bulunan başlıca yerleşimlerdi. Hatta neredeyse Thyateira bu güzergâhların çakıştığı bir noktada yer almaktadır⁶⁹.

Hayvancılığın önemli bir geçim kaynağı olduğu Anadolu'da, hayvan yününün değerlendirilmesi ve sonuçta bir tekstil endüstrisinin doğması kaçılmazdır. Bu endüstri kolu nüfusun önemli bir kısmının geçimini sağlamaktadır. Özellikle, ihracata yönelik üretimin yapıldığı önemli merkezler arasında Akhisar (Thyateira)'da bulunmaktadır. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda antik çağda yün ve yün imalatçılığının gelişmesi sonucunda Thyateira'nın da aralarında bulunduğu, yün işçilerinin dayanışma amacıyla kurduğu bir "Yün İmalatçılar Birliği" bulunmaktadır. Antik Çağ'da Thyateira'nın diğer iş kolları arasında işlenen yün boyaması ve çömlekçilik önemli bir yer tutmaktadır⁷⁰. Fakat daha sonra Bithynia Kralı II. Prousius ile M.Ö.159-138 yılında II. Attalos Dönemi'nde

⁶⁷ <http://www.akhisar.gov.tr>. (09.02.2017).

⁶⁸ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

⁶⁹ Akdeniz 2013: 431, 432.

⁷⁰ Malay 1983: 57-59, 61;Karakuyu 2012a: 24.

yapılan savaş ve M.Ö. 138-133 yılları arasında, III. Attolos Dönemi'nde meydana gelen Aristonikos isyanları nedeniyle dokuma ve yün boyamanın kentin ekonomisine olan katkısı azalmış, ayrıca ekinlerin yakılmasıyla da tarım yapılamaz hale gelmiştir⁷¹.

Tarih boyunca coğrafi konumundan dolayı önemini koruyan Akhisar ilçesi, antik çağlarda Pergamon'u (İzmir-Bergama), Sardeis'i (Manisa-Salihli) ve Hierapolis'e (Denizli) bağlayan yol güzergâhı üzerinde bulunmaktaydı. Günümüzde de önemli ticaret, sanayi ve turizm merkezleri olan Manisa, İzmir, Aydın ve Muğla illerini; Balıkesir, Bursa, Kocaeli ve İstanbul illerine bağlayan stratejik bir konumda yer almaktadır. Bölgede önemli merkezleri birbirine bağlayan İzmir-İstanbul karayolu ile İzmir-Bandırma demiryolu Akhisar'dan geçmesinden dolayı ilçenin ekonomisine katkıda bulunmaktadır⁷².

Genel olarak ekonomisi tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörüne dayalı olup, son yıllarda tütünün yerini zeytin almıştır. Ayrıca başta Graniser olmak üzere gerek Organize Sanayi Bölgesinde gerekse ilçe merkezinde kurulu bulunan irili ufaklı 100'ün üzerinde fabrika ve tesis bulunmaktadır. İlçede günümüzde hala tavuk eti ve tavuk yumurtası üretim fabrikası olan Keskinöğlü tesisleri, ilçe ekonomisine önemli katkı sağlamaktadır⁷³. Ancak buna karşın Keskinöğlü tesislerinin ilçe ekonomisine sağladığı katkının yanı sıra özellikle yaz aylarında ilçe ve çevresini fabrikadan çıkan kötü kokulara maruz bırakmaktadır.

Gediz Ovası'nın kuzeyinde kendi adını taşıyan verimli Akhisar Ovası'nda kurulan Akhisar ilçesi yaklaşık olarak 80.000 hektarlık tarıma elverişli araziye sahiptir⁷⁴. Bu tarıma elverişli verimli ovada değişik sebze ve meyve türlerinin yetişmesine uygun olan bu arazilerde endüstri bitkisi tütün ve zeytin iken yukarıda da belirttiğimiz üzere son yıllarda tütünün yerini zeytin almıştır⁷⁵. Lydia Bölgesi olarak düşünüldüğünde ağırlık olarak ekilebilir alanın % 66 buğday ve arpa için ayrıldığı görülmüştür⁷⁶. Bugünkü coğrafyanın genel dağılımına bakıldığında ekilebilir toprağın % 19'unda sebze üretimi gerçekleştirilmektedir. Doğal iklim

⁷¹ Doyduk 2006: 23;Karakuyu 2012a: 25.

⁷² Karakuyu 2012a: 12, 13.

⁷³ <http://www.akhisar.gov.tr>. (09.02.2017).

⁷⁴ Karakuyu ve diğerleri 2012: 20.

⁷⁵ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

⁷⁶ Roosevelt 2017a: 82.

koşullarının verdiği avantajlar nedeniyle antik dönemden beri süregelen kaliteli zeytin üretiminde Akhisar ilçesi yerini korumuştur⁷⁷.

İlçenin 1940’larda ekonomisi büyük oranda tütün ve zeytin üzerine kurulu olan Akhisar ilçesi mevsimsel olumsuzluklardan dolayı kıtlığa varacak kadar ekonomik sıkıntılar çekmiştir⁷⁸. Uygun iklim koşullarının verdiği olanaklar sonucunda bölgenin en değerli zeytini Kaykos Vadisi ve Akhisar ilçesinde yetiştirilmektedir⁷⁹. İlçe sınırları içerisinde 12 milyon sofralık zeytin ve zeytinyağı üretiminde mahsül elde edilmek üzere zeytin ağacı bulunmaktadır. Bu özelliğinden dolayı Akhisar ciddi bir merkez haline gelmiştir. Akhisar’ın toprak yapısı ve iklim özelliklerinden dolayı farklı cins zeytin yetiştirilmesine olanak sağlamıştır⁸⁰. Bölgede antik dönem dâhil olmak üzere yetiştirilen, kızıl renkli “Lydia İnciri” (*Licus carica*) olarak bilinen ve döneminde İtalya’ya ihraç edildiği düşünülen incir önemli bir ekonomik ürün olmalıdır. Bölgede yetişen ve antik dönemin yöresinin önemli geçim kaynağı olan ve Yunanistan’da muhtemelen “Sardes Palamudu” olarak bilinen kestane yetiştirilmektedir⁸¹.

İlçede yetişen bol ve çeşitli tarım ürünlerinin Türkiye’nin ve dünyanın çeşitli noktalarına ulaştırılması bakımından önem arz etmektedir⁸². Türkiye’nin Avrupa’ya ihraç ettiği sofralık zeytinin önemli bir kısmı Akhisar zeytinidir. Ovada yetiştirilen diğer tasımsal ürünler ise buğday, arpa, mısır, pamuk, baklagiller ve bahçe bitkileridir. İlçenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlayan tekstil ve bazı gıdalar, özellikle de helva ve lokum üretimi azımsanmayacak derecede önemlidir⁸³.

Akhisar ilçesinin antik dönemde sahip olduğu önemli yer altı kaynakları ise mermer, kireçtaşı ve gümüş gibi maden rezervine sahip sahiptir⁸⁴. Antik dönem boyunca önemli doğal kaynak görevi gören mermer özellikle Harmandalı mermer ocakları günümüzde hala işletilmektedir.

⁷⁷ Roosevelt 2017a: 83.

⁷⁸ İzdem 1944: 62, 63.

⁷⁹ Roosevelt 2017a: 83.

⁸⁰ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

⁸¹ Roosevelt 2017a: 83.

⁸² Karakuyu 2012a: 19.

⁸³ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

⁸⁴ Roosevelt 2017a: 87.

2. AKHİSAR VE YAKIN ÇEVRESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ARKEOLOJİK AMAÇLI ÇALIŞMALAR

2.1. Seyyahlar

Thyateira antik kenti hakkında bilgi veren en eski yazılı kaynaklar M.Ö. 3. yy.a aittir. Thyateira’da kurulan ilk yerleşimin Makedonyalılar’a ait bir koloni kenti olduğu saptanmıştır. M.Ö. 281 yılına tarihlenen bir yazıtta, “Thyateira’daki subay ve askerler I. Seleukos (Nikator)’a adak sundular” ifadesi, kentteki Makedon askeri kolonisine dair en önemli kanıtı oluşturmaktadır. Thyateira antik kenti, çeşitli metinlerde Pelopia, Semiramis ve Euhippa adlarıyla da anılmıştır. Akhisar’ın yakınlarında bulunduğu belirtilen bir yazıtta Thyateira, Semiramis ve Pelopia isimleri birlikte kullanılmıştır⁸⁵. Kent hakkında bilgi veren Stephanos Byzantios ise, “Bir Lydia şehri olan Thyateira’nın önceleri Pelopia ve Semiramis adlarıyla anıldığını, Thygater kelimesinin kız evlat anlamına geldiğini, Suriye Kralı III. Seleukos’un bir savaş sırasında kızı olduğunu duyması üzerine kente bu adı verdiğini” belirtmektedir. Ancak Thyateira ismindeki “teira” kelimesinin Lydia dilinde “kale” ya da “kasaba” anlamına geldiğini savunan bazı araştırmacılar, Thyateira’da Lydia döneminden itibaren bir yerleşim bulunduğunu önermektedirler. Böylece kentin tarihi İlk Demir Çağı’na kadar inmektedir. Kent, Plinius’ta “Thyatireni” şeklinde geçmektedir⁸⁶. Strabon’da ise; “Thyateira Sardeis yolu üzerinde sol tarafta Makedonlular’a ait bir katoikia, Mysialılar’ın en uzak kenti” ifadeleri vardır⁸⁷.

Anadolu’da Hıristiyanlık tarihini saptamaya yönelik yapılan çalışmalar özellikle de Batı Anadolu ve Akdeniz bölgelerine dolaylı da olsa Akhisar yöresinin arkeolojisine büyük katkıları olmuştur. Özellikle 18. yüzyıldan itibaren amacı Hıristiyanlık tarihi, kısmen de olsa arkeolojik ve epigrafik çalışmalar olan seyyahların ziyaret ettiği yerleşimlerden biri de Akhisar (Thyateira) Antik kentidir⁸⁸.

Hıristiyanlığı benimseyen ilk yedi cemaatten birisinin Akhisar (Thyateira)’da olması nedeniyle Hıristiyanlık tarihi kapsamında yapılan gezilerin

⁸⁵ Sevin 2001: 183.

⁸⁶ Akdeniz 2013: 429, 430.

⁸⁷ Strabon XIII: 4. 4 (625).

⁸⁸ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

ve o dönemleri anlatan resimlerin özel bir yeri vardır. Bu çalışmalar arasında, bazı kuşuklar olmakla birlikte özellikle görsel açıdan en önemlisi Thomas Allom'un gravürleridir. Allom'un, 1836-1838 yıllarında Anadolu'da gerçekleştirdiği gezileri esnasında diğer merkezlerin yanı sıra Thyateira hakkında yaptığı çalışmalar Robert Walsh'ın iki ciltlik eserinde yayınlanmıştır⁸⁹.

Akhisar yöresine yönelik ilk inceleme gezilerini yapan İzmir'deki İngiltere Temsilcisi (konsolosu) Paul Rycault olmuştur. 1669 yılında Yedi Kilise turuna çıkan Rycault, 8 Ocak 1670 yılında Pergamon ziyareti sırasında Akhisar (Thyateira)'ya gelmiştir. Bu gezi sırasında tespit edilen kalıntılar Thyatira'nın antik kent olduğuna dair ilk tespit yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda aynı amaçla Thyateira antik kentini ziyaret eden gezginler olmuştur. 1671 yılında papaz Thomas Smith, 1673'te Dr. Pickering ve Dr. Salter, 1675 yılında Wheler, 1698'de İzmirde görevli papaz Edmund Chishull⁹⁰, 1702 yılında Piton de Tournefort, 1711'de M. Eneman, 1714 yılında İzmir'de rahiplik yapan Paul Lucas, 1739 da Richard Pococke, 1750'de Robert Wood, 1759'da J.Aegidius van Egmont, ardından Richter, daha sonra Richard Chandler ve 1815'te Otto Friedrichs von Richter, 1826'da İzmir'de görevli papaz ve aynı zamanda İngiltere'nin İzmir temsilcisi (konsolosu) Francis V. Jago Arundell⁹¹, 1829'da George Keppel, ardından Fransız Hükümeti tarafından Bayındırlık İşleri Müfettişliği görevindeyken Anadolu'ya gönderilen C.Texier Thyateira'ya uğramıştır. 1838'de Akhisar (Thyateira) antik kentine uğrayan bir diğer gezgin ise İngiltere doğumlu Charles Fellows'tur⁹². Bu Avrupalı gezgin ve araştırmacıların dışında ünlü Türk gezgin Evliya Çelebi 1670 veya kimi araştırmacıya göre 1671 yılında Akhisar (Thyateira)'ya gelmiş ve "Seyahatname" adlı eserinde Akhisar'ın gerek sosyolojik yapısı gerekse coğrafi yapısı ile ilgili ayrıntısıyla bilgi vermiştir.

Alman coğrafyacı Kiepert'in 1890 tarihli haritasının VIII. Paftasında Thyateira ve çevresinin harita üzerinde gösterilmiş olması hem arkeolojik olarak hem de Thyateira için önem arz etmektedir⁹³.

⁸⁹ Walsh 1938: 41-43; Akdeniz 2013: 429.

⁹⁰ Chishull 1747: 53.

⁹¹ Arundell 1828: 188-193.

⁹² Fellows 1828: 17.

⁹³ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

2.2. Bilimsel Araştırmalar

Farklı amaçlarla bölgeyi dolayısıyla Thyateira'yı gezen gezginlerin anlatımları ve çizimleri dışında uzun bir süre yöre arkeolojisiyle ilgili herhangi bir bilimsel çalışma gerçekleştirilmemiştir. Yörede 1959 yılında geniş kapsamlı yüzey araştırmaları yapan D. French'in dışında 1994, 1995, 1997 ve 1999 yılları arasında R. Dinç tarafından Akhisar yöresinde yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir. Bu iki çalışmanın dışında 1999 yılında T.Takaoğlu'nun Kulaksızlar'daki araştırmaları önem arz etmektedir.

Akhisar (Thyateira) antik kentinde ilk bilimsel arkeolojik çalışma 1962 yılında Prof. Dr. Yusuf Boysal başkanlığında "Tepe Mezarlığı" olarak bilinen ve günümüz ilçe merkezindeki sınırlı bir alanda gerçekleştirilmiştir. Ancak bu çalışmaların sonuçları yayınlanmamıřtır⁹⁴.

Thyateira antik kentinde ikinci arkeolojik çalışma 1968 yılında arkeolog Rüstem Duyuran tarafından "Tepe Mezarlığı"nda yapılmıştır. Bu alışmalar 1971 yılında son bulmuştur. Duyuran'nın çalışmaları sırasında alandan kaldırılan moloz yığınların altından bir giriş (portiko) kalıntısı ve bu alanın çevresinde gerçekleştirilen diğer çalışmalardan elde edilen kalıntılara göre kuzey-güney uzantılı yaklaşık olarak 100 m. uzunluğunda stnlu bir yolun varlığı tespit edilmiřtir⁹⁵. Bu tür yapıların Roma İmparatorluk Dönemi'nde özellikle batı ve güneybatı Anadolu'da iki tarafı sütün sırasıyla çevrili direkli bir caddeye ait olduğu dřnlmektedir⁹⁶. R.Duyuran'ın çalışmalarında dikkate değer diğer önemli saptama ise İncil'de de ismi geçen ve Hıristiyanlık tarihi açısından önem arz eden yedi cemaatten birinin Thyateira'da olduğuyla ilişkilendirilen olasılıkla Piskopos sarayının Bazilikal planlı kısmını oluşturan apsisli bir yapının açığa çıkartılmasıdır. Yapı kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup apsisli yapının batı kısmında bazı odalara rastlanmıřtır⁹⁷. Açığa çıkartılan bu yapının st çatı kalıntısının bulunamaması sonucunda st çatının ahşaptan olabileceği dřnlmüřtür⁹⁸. Bugüne kadar gerçekleştirilen çalışmalarda Tepe Mezarlığı'nda,

⁹⁴ Duyuran 1969: 73;Karakuyu 2012a: 27, 28.

⁹⁵ Duyuran 1974: 19;Karakuyu 2012a: 27, 28.

⁹⁶ Duyuran 1974: 19.

⁹⁷ Duyuran 1969: 74.

⁹⁸ Prof. Dr. Engin Akdeniz hocamın verdiği bilgilerden dolayı teşekkür ederim (14.04.2017).

M.Ö. II. yy.'a tarihlenen bir Thyateira sikkesinden daha erken bir esere rastlanmamıştır. Bunun yanında Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen bazı mimari kalıntıların yanı sıra az sayıda küçük buluntular ele geçmiştir⁹⁹.

Thyateira antik kentinde Rüstem Duyuran'ın çalışmalarından sonra uzun bir aradan sonra Prof.Dr. Engin Akdeniz'in 2007-2010 yılları arasında yörede gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarına müteakip Akdeniz'in başkanlığında 2011 yılında "Tepe Mezarlığı" ve "Hastane Höyüğü" olmak üzere iki alanda arkeolojik çalışmalar başlatılmıştır¹⁰⁰. Bunlardan Tepe Mezarlığı Ragıpbey Mahallesi'nde, Hastane Höyüğü ise Kethüda Mahallesi'nde yer almaktadır¹⁰¹. Ekip üyesi arak çalışma fırsatı bulduğum arkeolojik çalışmalar günümüzde de sürdürülmektedir.

Akhisar (Thyateira) için en önemli sorun Orta Bizans Dönemindeki durumudur. Kentteki kazılarda bu döneme tarihlenebilecek bir buluntuya rastlanmamıştır. Özellikle Arap tehditleri dolayısıyla Batı Anadolu'daki pek çok kentte olduğu gibi yerleşimin ovoiden daha yüksek kesimlere doğru çekildiği düşünülmektedir. Bu nedenle Akhisar'ın güneyindeki Karahöyük Dağı ve dağın eteklerindeki antik dönem kaya ve oda mezarlık sahaları bu açıdan araştırılmalıdır.

Thyateira, modern yerleşim merkezlerinin altında kalan diğer antik kentler gibi benzer kaderi paylaşmıştır. Akhisar'da hem "Tepe Mezarlığı" hem de "Hastane Höyüğü'nde" arkeolojik kalıntılar neredeyse tamamen modern yerleşimlerin altında kalmıştır. Antik kentin kurulduğu alan, bugünkü modern Akhisar ilçe merkezinde yer almaktadır. Bu alanlar ve çevresinde gerçekleştirilen herhangi bir temel kazısı sırasında arkeolojik kalıntılara rastlanmaktadır. Ancak kısa süre öncesine kadar, inşaat çalışmaları sırasında açığa çıkarılan kalıntıların ciddi bir kısmı korunmamış, üzerlerine modern binalar yapılmıştır. Hastane Höyüğü ile beraber Tepe Mezarlığı'nda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında Tepe Mezarlığı'nda dolgu toprak içerisinde Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne tarihlenen amphora ve unguentarium seramik parçaları tespit edilmiştir. Tespit edilen seramik grubu yoğun olarak Geç Roma (M. S. III. ve IV. yy.) ve Bizans

⁹⁹ Duyuran 1969: 74.

¹⁰⁰ <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

¹⁰¹ Akdeniz 2013: 432.

Dönemlerine aittir¹⁰². Bu seramik grubu içerisinde literatürde ‘‘Ege Tipi’’ olarak adlandırılan dışa çekik, geniş tablalı ağız kenarlı ve yivli küçük boyunlu çömlek örnekleri de tespit edilmiştir. Seramiklerin form tipolojileri göz önüne alındığında genel olarak M.S. 3. yüzyıl ve 5. yüzyıl arasına tarihlenen örnekler olduğu gözlemlenmiştir. Tepe Mezarlığı’nda seramik buluntuların dışında Roma Dönemi’ne tarihlenen sikke; yoğun miktarda cam ve fresk parçaları bulunmuştur.

Thyateira kazıları ile beraber ‘‘Hastane Höyüğü’’ olarak adlandırılan alanda, Prehistorik, Protohistorik ve antik çağ kalıntılarıyla buluntularına rastlanmıştır. Hastane Höyüğü’nde gerçekleştirilen bu çalışmalar sayesinde Akhisar ve çevresinde, diğer bir deyişle iç-kuzey Ege’de ilk defa bilimsel yöntemlerle bir höyük kazısı yapılmıştır. Höyüğün yüzeyinde antik döneme ait bazı kalıntılar görülebilmekte fakat erken dönem kültürleri hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Manisa Müzesi’nden, Rafet Dinç başkanlığında höyüğün güneybatı kesiminde gerçekleştirilen mezar kazısı sırasında karışık dolgu içerisinde çıktığı anlaşılan ve İlk Tunç Çağına tarihlenen seramik buluntular, buranın erken dönemleri hakkındaki en önemli kalıntılardır. Hastane Höyüğü Prehistorik buluntu açısından kısıtlı bilgi ve buluntulara sahip olduğumuz Tunç Çağı’nın her ne kadar mimari bir tabaka saptanmasa da küçük buluntu olarak Son Kalkolitik, İlk, Orta ve Son Tunç Çağı evrelerine ait çok sayıda seramik parçası ele geçirilmiştir. Höyükte tespit edilen prehistorik seramik buluntuların yorumlayan Prof.Dr. Engin Akdeniz’in özellikle Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı’na tarihlenen seramiklerinde gümüş taklidi mallar ile altın taklidi malların önemli yer tuttuğu belirtmiştir¹⁰³. Prehistorik döneme ait seramik buluntuların dışında işlenmiş kemik buluntular; işlenmiş kesici çakmaktaşı eserler ve antik kaynaklarda da bahsedildiği gibi Thyateira ekonomisine büyük katkısı olan yün işlenmesinde kullanılan pişmiş topraktan ve üzeri bezemeli ağırşak başları tespit edilmiştir. Höyüğün güneydoğu ucunda gerçekleştirilen çalışmalarda farklı dönemlere ait eserlerin yanı sıra Erken ve Orta Demir Çağı’na ait Lydia Seramiği olarak da adlandırılan (M.Ö. VII. ve VI. yy.) üzeri boya ile işlenmiş faklı geometrik motif ve bezemelerden oluşan çok sayıda seramik parçaları tespit edilmiştir. Bu seramik grubu Batı Anadolu arkeolojisi açısından önem arz etmektedir.

¹⁰² <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>. (25.03.2017).

¹⁰³ Akdeniz 2014a: 128.

Bazı yayınlarda Hastane Höyüğü'nün Hellenistik Dönemde kentin akropol sahası olarak kullanıldığı, Roma Döneminde ise tümünün ya da en azından bir bölümünün nekropol olduğu öne sürülmektedir. Nitekim Hastane Höyüğü'nün farklı noktalarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında¹⁰⁴ Osmanlı, Bizans, Roma, Hellenistik ve Tunç Çağları'na ait seramik buluntuları, tuğla metal, cam, çakmaktaşı, kemik, metal eserler, pişmiş toprak masklar ve cam cürufları ile fresk parçaları bulunmuştur. Hastane Höyüğü'nün antik dönemde de iskân gördüğünün en önemli kanıtlarından yazılı kaynakların dışında höyükte gerçekleştirilen kazı çalışmalarında açığa çıkartılan mimari plastik parçalarıdır. Höyüğün güneydoğu kısmında ve kuzeyindeki açmalarda gerçekleştirilen çalışmalarda açığa çıkartılan Roma Dönemi'ne ait boyutları farklı çok sayıda pişmiş topraktan su boruları Roma Dönemi iskanının en güzel örneğidir. Bu boruların varlığından yola çıkılarak ait oldukları dönemde güçlü bir iskânın var olduğunu göstermektedir. Hastane Höyüğü'nün zirve kısmının akropol şeklinde kullanıldığını gösteren en önemli kanıt höyüğün zirve kısmında yer alan altar veya sunak olduğu düşünülen kumtaşı üzeri oldukça düzgün ve damarsız mermer kaplamalı mimari yapıdır. Bu yapının ve çevresinde açığa çıkartılan tüm mimari mermer plastik eserlerin hammaddesi olan mermer, Akhisar'ın 16 km. güneydoğusunda bulunan Kulaksızlar mermer idol-kap atölyesinin 5 km. kuzeydoğusunda, Harmandalı mermer ocağından getirildiği düşünülmektedir¹⁰⁵.

Dönemi ve kullanımı tam olarak anlaşılmayan yapının kapısının doğuya baktığı ve doğu-batı uzantılı olduğu anlaşılmıştır. Farklı dönemlerde tahriplere maruz kalan yapının büyüklüğü ve konumu itibarıyla Antik Çağ'da büyük ve görkemli bir yapı olduğu düşünülmektedir. Bu yapının etrafında gerçekleştirilen çalışmalarda mimari yapılara ait çok sayıda kırılmış ve parçalanmış mimari plastik eser; heykel parçaları ve mermerden küçük bir adak steli ele geçmiştir. Hastane Höyüğü'nün Antik Dönem'de nekropol olarak kullanıldığını kanıtlayan kanıtlar ise yeni dönem kazılarında açığa çıkarılan ve büyük bir kısmı geç antik döneme tarihlenen, genelde herhangi bir buluntu içermeyen mezarlar ile höyüğün zirve kısmında bulunan Keldani tarihi açısından önem taşıyan lahittir.

¹⁰⁴ Akdeniz 2013: 434.

¹⁰⁵ Dinç 1997: 265.

3. AKHİSAR OVASI VE ÇEVRESİNDEKİ SON TUNÇ ÇAĞI BULUNTU MERKEZLERİ

3.1. Hastane Höyüğü

Akhisar ilçe merkezinde Kethüda Mahallesi'nde yer alan Hastane Höyüğü Thyateira antik kentinin bir dönem akropolü, bir dönem de nekropolü olarak kullanılmıştır. Thyateira, diğer antik kentlerde olduğu gibi çarpık modern kentleşme tarafından tahrip edilmiş, modern ilçe merkezinin altında kalmıştır. Höyüğün Hastane Höyüğü olarak adlandırılmasının temel nedeni höyük üzerinde yer alan eski devlet hastanesidir.

Önceki bazı yayınlarda höyük sınırlarının belirlenmesinde, kuzey-güney 120, doğu-batı 110 m. (120x110) boyutlarında gösterilmiştir. Fakat höyüğün özellikle yayılım sahasının kuzey ve doğuya doğru çok daha geniş olduğu anlaşılmıştır¹⁰⁶. Höyüğün gerçek yayılım sahası, kuzeydoğu-güneybatı (Köfünlü Camii-Hergelen Camii) yönünde 355 m. doğu-batı yönünde ise 360 m. (355x360) çaplarında ve ova seviyesinden yaklaşık olarak 10 m. yüksekliktedir¹⁰⁷. Höyük 02.04.1998 tarihinde Kültür ve Turizm İzmir II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 1947 sayılı kararı gereğince I. ve III. Derece Arkeolojik Sit ilan edilmiştir¹⁰⁸

Hastane Höyüğü'nün özellikle batı kısmında hastanenin inşaatı sırasında, hastaneye ait istinat duvarları ve çevresinden geçen yol yapımı nedeniyle büyük ölçülerde orijinalliğini yitirmiştir. İstinat duvarlarının içerisi höyüğün dışından getirilen molozla doldurulmuş ve üzerine hastane kaloriferine ait külle kapatıp sıkıştırılıp kapatılmıştır¹⁰⁹. Yüzeyin tamamen asfalt ve betonla kaplı olması sebebiyle Keldani tarihi açısından çok önemli olan kitabeli mermer lahit dışında yüzeyde kazı öncesinde hiçbir kalıntıya rastlanmamıştır. Bu lahit önemi sebebiyle kazı başkanlığının girişimleri sonucunda Akhisar Müzesi bahçesine taşınmıştır.

¹⁰⁶ Akdeniz 2013: 434, 435.

¹⁰⁷ Akdeniz 2013: 127; Akdeniz ve diğerleri 2015: 123; <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

¹⁰⁸ <http://www.korumakurullari.gov.tr/> (13.03.2017).

¹⁰⁹ Akdeniz 2013: 435; <http://thyateirakazisi.com>. (12.04.2017).

Kazılar başladıktan sonra höyüğün zirve kısmında anıtsal bir yapıya ait kalıntılara rastlanmıştır. 2014 yılı kazı sezonunda açığa çıkartılan bu yapının bir altar ya da tapınak olduğu düşünülmektedir¹¹⁰. Höyükteki prehistorik dönem yerleşiminin varlığına ilişkin ilk düşünce Yrd. Doç. Dr. Rafet Dinç'im Manisa Müzesi'nde uzman olarak çalıştığı döneme rastlamaktadır. Dinç tarafından höyüğün güneybatısında gerçekleştirilen mezar kazısı çalışmasında dolgu toprak içerisinden çıktığı anlaşılan İlk Tun Çağı'na ait seramik parçaları höyüğün erken yerleşimine ait ilk buluntulardır¹¹¹. 2011 yılında Prof. Dr. Engin Akdeniz başkanlığında ve ekip üyesi olduğum Hastane Höyüğü kazı çalışmalarında höyüğün güneybatı eteğinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında tabakasız olarak Son Kalkolitik, İlk, Orta ve Son Tunç Çağları'na tarihlenen çok sayıda seramik parçası ve objeler ele geçirilmiştir¹¹².

3.2. Dağdeviren Höyüğü

Akhisar İlçe Merkezi'nin 4 km. güneybatısında, İzmir-Balıkesir karayolunun ve kara yoluna paralel uzanan demiryolunun 400 m. batısında yer almaktadır. İlk kez D.French tarafından tespit edilen yerleşim Prof. Dr. Akdeniz başkanlığındaki ekip tarafından 2007-2010 yıllarında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında tekrar incelenmiştir¹¹³. French'in, hiçbir sebep göstermeden höyüğü "Akırbey Çiftliği" adıyla adlandırmıştır. Fakat yöre halkıyla yapılan görüşmelerde, French'in geldiği dönemlerde de höyüğün bulunduğu arazinin "Dağdeviren Çiftliği" adıyla anıldığını söylenmektedir. Höyük günümüzde 120x60 m. boyutlarında ve 9 m. yüksekliğindedir. Fakat French'in araştırma yaptığı dönemdeki höyüğün yüksekliği 12 m. olarak gösterilmiştir. Bu durumun temel nedeni çalışma yapılan zamanda ölçümlerde teknik bir hata dışında zamanla coğrafi koşullar nedeniyle tahrip olmasıdır. Höyüğün üzerinde çiftlik evine ait binalar yer almakta olup çevrede yoğun tarım devam etmektedir.

¹¹⁰ Akdeniz- Erön 2016: 82.

¹¹¹ Akdeniz 2013: 435;http://thyateirakazisi.com. (12.04.2017).

¹¹² Akdeniz 2013: 128.

¹¹³ French 1969: 47;Akdeniz 2010a: 37;Karakuyu 2012a: 23.

Dağdeviren Höyüğü 31.10.2013 yılında Kültür ve Turizm İzmir II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 2943 sayılı kararı gereğince I. III. Derece Arkeolojik Sit alanı ilan edilmiştir¹¹⁴.

Höyüğün üzerinde antik çağ kalıntıları, İlk, Orta ve Son Tunç Çağı buluntuları dışında özellikle Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde Thyateira Antik kentiyle bağlantılı önemli bir iskân yeri olduğu gözlemlenmiştir¹¹⁵. 1959 yılında D. French tarafından höyük üzerinde tespit edilen seramikleri hamur renklerine göre; kırmızı, devetüyü ve gri olmak üzere üç grupta incelemiştir¹¹⁶. Akdeniz başkanlığındaki ekibin 2007 yılında Dağdeviren Höyüğü'nde gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmalarında French'in tespit etmiş olduğu özelliklerde seramik grubu bulunmuştur¹¹⁷. 2017 Nisan ayında İzmir-İstanbul otoyolu, Akhisar bağlantı yol çalışması sırasında yapılan kurtarma kazısında Dağdeviren Höyüğü'nün çevresinde İlk Tunç Çağı II dönemine tarihlenen mezar armağanlarıyla beraber gömülü bir küp mezar bulunmuştur. Aynı yerde dönemi tam olarak netlik kazanmayan bazı mimari kalıntılar açığa çıkartılmıştır¹¹⁸.

3.3. Akhisar Höyüğü

İlk kez 1959 yılında D. French tarafından tespit edilen¹¹⁹ höyük, Akhisar ilçe merkezinin 4 km. güney-güneybatısında, Akhisar-Gölmarmara karayolunun 1,5 km. batısında yer almaktadır. Prof. Dr. Engin Akdeniz başkanlığındaki ekip tarafından 2007 yılında yüzey araştırmaları sırasında incelenmiştir¹²⁰. Akdeniz'in 2010 yılında gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarında höyüğü 150x100 m. çapında ve 2-3 m. yüksekliğinde yayvan bir tepeden meydana geldiğini aktarırken¹²¹, French höyüğü 70 m. çapında bir yerleşim olarak belirlemiş ve Akhisar'ın 3 km. güneybatısında olduğunu aktarmıştır¹²². Höyükte Son Kalkolitik Çağ, İlk Tunç

¹¹⁴ <http://www.korumakurullari.gov.tr/> (13.03.2017).

¹¹⁵ Akdeniz 2009a: 256;2010a: 37;Karakuyu 2012a: 23.

¹¹⁶ French 1969: 47.

¹¹⁷ Akdeniz 2010a: 37-40.

¹¹⁸ Verdiği değerli bilgilerden dolayı Akhisar Müzesi Arkeoloğu Mustafa Köse beye teşekkür ederim (2017).

¹¹⁹ French 1969: 47;Akdeniz 2010a: 21;Karakuyu 2012a: 22, 23.

¹²⁰ Akdeniz 2009a: 256;2010a: 21;Karakuyu 2012a: 23.

¹²¹ Akdeniz 2011a: 21.

¹²² French 1969: 47.

Çağı, Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı buluntuları tespit edilmiştir¹²³. İlçe merkezinin Hürriyet Mahallesi sınırları içerisinde yer alan höyük 12.02.2016 tarihinde Kültür ve Turizm İzmir II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 6239 sayılı kararıyla "Akhisar Höyüğü ve Roma Dönemi Yerleşmesi" adı altında I. ve II. Derece SİT alanı olarak tescil edilmesine karar verilmiştir¹²⁴.

3.4. Kennez I Höyüğü

Akhisar'ın yaklaşık olarak 5 km. güneydoğusunda günümüzde "Pınarcık" adıyla da anılan köyün 200 m. kuzeybatısında, Akhisar-Gölmarmara yolunun 80 m. batısında yer almaktadır. Höyük 95x86 m. boyutlarında, 9 m. yüksekliğinde bir ova yerleşimidir¹²⁵. Fakat D. French tarafından 1959'da tespit edilen höyük 90 m. çapında ve 8 m. olarak hesaplanmıştır¹²⁶. Bazı yayınlarda Kenes şeklinde de geçmektedir¹²⁷. Birçok mimari parça ve yazıtın olduğu Kennez Höyüğü¹²⁸ Akdeniz başkanlığındaki ekip tarafından 2007 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında incelenmiştir. Höyüğün kuzey ve kuzeydoğu kısımlarında yoğun tarımsal faaliyetler nedeniyle ve höyüğün batı-güneybatı kısmında ise yol çalışmaları nedeniyle kısmen tahrip olmuştur. Pınarcık Mahallesine bağlı modern Kennez köyünden ismini alan höyük 28.11.2014 yılında Kültür ve Turizm İzmir II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 4569 sayılı karar gereğince höyük I. ve III. Derece SİT alanı olarak tescillenmiştir¹²⁹.

Erken dönemlere ait malzeme tepenin batı kısmında yoğun, doğusunda ise oldukça azdır. Höyüğün yüzeyinde, tarımsal faaliyetler nedeniyle yoğun miktarda seramik bulmak mümkündür. Höyük, Manisa yöresinin Son Kalkolitik, İlk Tunç Çağı'nın tüm evrelerine, Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı'na ait buluntulara

¹²³ Akdeniz 2009a: 256;Karakuyu 2012a: 23.

¹²⁴ <http://www.korumakurullari.gov.tr/> (13.03.2017).

¹²⁵ Akdeniz 2011a: 18, 19;Roosevelt 2017: 291.

¹²⁶ French 1969: 48.

¹²⁷ Akdeniz 2009a: 256;2010a: 46.

¹²⁸ Duyuran 1974: 20.

¹²⁹ <http://www.korumakurullari.gov.tr/> (13.03.2017).

sahiptir. Fakat İlk Tunç Çağı buluntusu yoğunluktadır¹³⁰. Bunun yanında geç dönemlere ait buluntular da önemli bir yer tutmaktadır¹³¹.

3.5. Rahmiye II Höyüğü

Yerleşime bu adını veren, arazide 1959'da yüzey araştırmalar yapan D. French'dir. Yaklaşık olarak 150 m. çapındaki höyük, 5 m. yüksekliğe sahiptir¹³². Höyük, Rahmiye köyünün 2 km. güneyinde yer almaktadır¹³³. French'in 1959 yılındaki yüzey araştırmalarında höyüğün 150x5 m. ölçülerinde olduğu saptanmıştır. Fakat höyüğün bir kısmı yıllar önce düzleştirildiği için bu boyutlar gerçekçi değildir. Akdeniz başkanlığındaki ekip tarafından 2007 yılı araştırmaları sonucuna göre höyüğün, aynı adlı köyün yaklaşık 2,2 km. güneyinde ve yöre halkı tarafından "Tosun Çukuru" adıyla anılan mevkiinde yer aldığı belirtilmekte, 200x150 m.'lik bir alanı kapladığı vurgulanmaktadır¹³⁴. Höyükte İlk Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı'na tarihlenen az miktarda seramik parçaları tespit edilmiştir¹³⁵. Höyük 28.11.2014 tarihi itibarıyla Kültür ve Turizm İzmir II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 4575 sayılı karar gereğince "Rahmiye II Höyüğü" adı ile I. ve III. Derece Sit alanı olarak tescillenmiştir¹³⁶.

3.6. Mecidiye Höyüğü

Akhisar'a bağlı Mecidiye (Palamut) merkezinin batı kesiminde, eski köy camii karşısında, pazaryeri mevkiinde yer almaktadır¹³⁷. 1959 yılında D. French tarafından yüzey araştırmasında saptanan höyük, 100 m. çapında ve 5 m. yüksekliğindedir¹³⁸. Modern köyün altında kalan höyük¹³⁹ E. Akdeniz başkanlığında bir ekip tarafından 2007 yılı yüzey araştırmalarında incelenmiştir¹⁴⁰. Günümüzde höyüğün korunan kısmının 95x80 m. ölçülerinde ve 6 m. yüksekliğinde olduğu anlaşılmıştır.

¹³⁰ Akdeniz 2009a: 256;2010a: 46;Roosevelt 2017a: 291.

¹³¹ Akdeniz 2010a: 46;2011: 18,19;Roosevelt 2017a: 291.

¹³² French 1969: 50;Akdeniz 2011a: 21.

¹³³ French 1969: 50;Akdeniz 2010a: 64.

¹³⁴ Akdeniz 2009a: 257;2010a: 64.

¹³⁵ Akdeniz 2009a: 21;2010a: 64;2011a: 19-20.

¹³⁶ <http://www.korumakurullari.gov.tr/> (13.03.2017).

¹³⁷ Akdeniz 2011a: 20.

¹³⁸ French 1969: 50.

¹³⁹ French1969: 50;Akdeniz 2010a: 54.

¹⁴⁰ Akdeniz 2009a: 257;2010a: 54.

Höyüğün kuzeybatı, kuzey ve güney kesimleri yapılaşmadan, doğu kesimlerinde ise yol ve istinat duvarı nedeniyle yoğun bir şekilde tahrip edilmiştir. Ayrıca yöre halkının yakın zamanlara kadar ev inşasında kerpiç kullanmaları ve kerpiç yapımı için höyük toprağını almaları tahribatı arttırmıştır. Son Kalkolitik Çağ'dan Son Tunç Çağı'na kadar buluntu içermektedir. Höyüğün yüzeyinde yoğun miktarda geç dönem buluntusu da dikkat çekmektedir¹⁴¹. Mecidiye Höyüğü 25.08.2016 tarihi itibarıyla Kültür ve Turizm İzmir II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 6890 sayılı karar gereğince I. ve III. Derece SİT alanı olarak tescil edilmiştir¹⁴².

3.7. Çamönü Höyüğü

Akhisar'ın 8 km. kuzeydoğusundaki Çamönü (Karasonya) Köyü'nün 1,3 km. batı-kuzeybatısında, Vakıf Çeşmesi veya Harmanyeri adıyla adlandırılan mevkide yer almaktadır¹⁴³. Höyük 200x250 m. ölçülerinde ve 7 m. yüksekliğindedir. Çamönü Höyüğü konumu itibarıyla stratejik bir yerde kurulmuş önemli bir merkezdir¹⁴⁴.

İlk olarak 1995 yılında R.Dinç tarafından saptanan yerleşim¹⁴⁵, E. Akdeniz başkanlığında ekip tarafından 2007 yılında araştırılmış ve arz ettiği önem dolayısıyla 2009 yılı çalışmaları sırasında yeniden ziyaret edilmiştir¹⁴⁶. Yerleşimin oldukça geniş bir alana yayılmış olduğu gözlemlenmiştir. Höyük üzerinde arazi sahibi tarafından tarım yapılmış olması nedeniyle tahribat gözle görülür netliktedir¹⁴⁷. Höyüğün yüzeyinden toplanan seramik parçaları, höyüğün Son Kalkolitik, İlk Tunç, Orta Tunç ve Son Tunç Çağı'nda yerleşildiğini göstermektedir¹⁴⁸. Höyükte tespit edilen seramik buluntuların yoğunluk açısından Troia I ve II çanak çömleğiyle paralellik göstermesi dikkat çekicidir. Ayrıca höyükte Demir Çağı ve Phryg grafiti yazısıyla yazılmış bir ağırşak bulunmuştur.

¹⁴¹ Akdeniz 2010a: 54;2011a: 20.

¹⁴² <http://www.korumakurullari.gov.tr/> (13.03.2017).

¹⁴³ Roosevelt 2017a: 293.

¹⁴⁴ Dinç 1997: 269.

¹⁴⁵ Dinç 1997: 267;Akdeniz 2010a: 28;Karakuyu 2012a: 23.

¹⁴⁶ Akdeniz 2010a: 28-29, 31-32;2011a: 16,17.

¹⁴⁷ Roosevelt 2017a: 293.

¹⁴⁸ Akdeniz 2010a: 28-29, 31-32;2011a: 16,17;Karakuyu 2012a: 23.

Yerel raporların incelenmesi sonucu höyüğün kuzeydoğusunda Lydia tipi bir kandil ve lekythos'un bulunduğu bir nekropolisten bahsedilmektedir¹⁴⁹.

3.8. Süleymanlı Höyüğü

İlk defa 1959 yılındaki yüzey araştırmalarında D.French tarafından Süleymanlı adıyla tespit edilmiřtir¹⁵⁰. Akhisar'ın 10 km. kuzeybatısında, Süleymanlı Belediyesi'nin 2 km. kuzeydoğusunda yer alan höyük 250x200 m. boyutlarında, 11 m. yüksekliğindedir.¹⁵¹. Yöre halkı höyüğü Değirmen-tepe şeklinde adlandırmaktadır. Akdeniz başkanlığındaki 2007 yılındaki yüzey araştırmaları sırasında incelenmiřtir¹⁵². Tepenin yüzeyinde İlk Kalkolitik Çağ ve yoğun bir şekilde İlk Tunç Çağı seramiği tespit edilmiştir. Daha az sayıda Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı malları da bulunmuştur. Yüzeyde antik dönem seramik parçalarının yanı sıra geçen yüzyılda kullanılan kaplara ait parçalara da rastlanması tepenin uzun süre iskân edildiğini göstermektedir¹⁵³.

¹⁴⁹ Dinç 1999: 65-72;Roosevelt 2017a: 293.

¹⁵⁰ French 1969: 51.

¹⁵¹ French 1969: 51;Akdeniz 2010a: 68.

¹⁵² Akdeniz 2009a: 258;2010a: 68.

¹⁵³ Akdeniz 2010a: 68,69;2011a: 22.

4. KATALOG

4.1. Hastane Höyüğü (Kat. No. 1-23; LEVHA V-VII)

Kat. No. 1 (Resim 9/Çizim 7) : S profilli çanak formlu kap örneği; Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içerikli, iyi derecede pişirilmiş olup, çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundan olup Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁵⁴.

Kat. No. 2 (Resim 9/Çizim 1) : S profilli çanak; Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içerikli ve iyi derecede pişirilmiştir. Çark yapımı olan eser mikalı sarı astarlı seramik grubuna girmektedir. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁵⁵.

Kat. No. 3 (Resim 9/Çizim 5) : S profilli olan çanak; Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içerikli, iyi derecede pişirilmiştir. Çark yapım tekniğiyle yapılmış olan eser mikalı sarı astarlı seramik grubuna girmektedir. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁵⁶.

Kat. No. 4 (Resim 9/Çizim 3) : S profilli çanak; Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içerikli olup iyi derecede pişirilmiştir. Eser çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundan olan eser Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁵⁷.

Kat. No. 5 (Resim 9/Çizim 2) : S profilli olan eser; Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içeriklidir. İyi derecede fırınlanıp pişirilmiştir. Çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubuna girmektedir. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁵⁸.

Kat. No. 6 (Resim 9/Çizim 6) : S profilli çanak. Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içeriklidir. İyi derecede pişirilmiş olan çanak çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundan olup Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁵⁹.

¹⁵⁴ Akdeniz 2014b: 31;Res.20g.

¹⁵⁵ Akdeniz 2014b: 31; Res.20a.

¹⁵⁶ Akdeniz 2014b: 31;Res.20e.

¹⁵⁷ Akdeniz 2014b: 31;Res.20c.

¹⁵⁸ Akdeniz 2014b: 31;Res.20b.

¹⁵⁹ Akdeniz 2014b: 31;Res.20f.

Kat. No. 7 (Resim 9/Çizim 4) : S profilli çanak. Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içerikli, iyi derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundandır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁶⁰

Kat. No. 8 (Resim 10/Çizim 2) : Ağız dışı sarkıtılmış olan çömlek, gri hamurlu, hamuru kum ve çok az miktarda mika içerikli ve iyi derecede fırınlanarak pişirilmiştir. Eser çark yapımı olup Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁶¹.

Kat. No. 9 (Resim 10/Çizim 1) : Yuvarlatılmış ağızlı, geniş ve küresel gövdeli, boyunsuz çömlek örneğidir. Hamur kaba taşçıklardan arındırılmamış kırmızı hamurlu olup kum, mika ve kuvars içeriklidir. Eser iyi derecede pişirilmiş ve çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundandır. Son Tunç Çağı örneklerindedir¹⁶².

Kat. No. 10 (Resim 10/Çizim 3) : Dışa kalınlaştırılmış ağızlı olan çömlek örneği kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içerikli olup iyi derecede pişirilmiş ve çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundan olan bu eser Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁶³.

Kat. No. 11 (Resim 10/Çizim 8) : Uzun boyunlu dışa çekik ağızlı, içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı çömlek; Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içeriklidir. İyi derecede fırınlanıp pişirilmiş olan eser çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundan olup Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁶⁴.

Kat. No. 12 (Resim 10/Çizim 7) : Dışa çekik ağızlı-yuvarlatılmış gövdeli olan çömlek; Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içeriklidir. İyi derecede pişirilip fırınlanan eser çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundandır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁶⁵.

Kat. No. 13 (Resim 10/Çizim 4) : Dışa kalınlaştırılmış ağızlı olan çömlek; Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içeriklidir. İyi derecede pişirilmiş

¹⁶⁰ Akdeniz 2014b: 31;Res.20d.

¹⁶¹ Akdeniz 2014b: 31;Res.21b.

¹⁶² Akdeniz 2014b: 31;Res.21a.

¹⁶³ Akdeniz 2014b: 31;Res.21c.

¹⁶⁴ Akdeniz 2014b: 31;Res.21h.

¹⁶⁵ Akdeniz 2014b: 31;Res.21g.

olup çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundan olan parça Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁶⁶.

Kat. No. 14 (Resim 10/Çizim 6) : Dışa çekik ağızlı, içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek; Kırmızı hamurlu kum, mika ve kuvars içerikli olup iyi derecede pişirilip fırınlanmıştır. Çark yapım olan parça mikalı sarı astarlı seramik grubundandır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁶⁷.

Kat. No. 15 (Resim 10/Çizim 5) : Dışa kalınlaştırılmış ağızlı olan çömlek örneği; Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içerikli olup iyi derecede pişirilmiştir. Çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundandır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁶⁸.

Kat. No. 16 (Resim 11/Çizim 1) : Halka dip örneğidir. Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içermektedir. İyi derecede pişirilmiş ve çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundan olan bu örnek Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁶⁹.

Kat. No. 17 (Resim 11/Çizim 3) : Halka dip; Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içeriklidir. Eser orta derecede pişirilmiş olup çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundandır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁷⁰.

Kat. No. 18 (Resim 11/Çizim 2) : Halka dip örneği; Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içerikli olup orta derecede pişirilmiştir. Çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubuna girmektedir. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁷¹.

Kat. No. 19 (Resim 11/Çizim 2) : Halka dip; kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içeriklidir., orta derecede pişirilmiş olan eser çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundan olan eser Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁷².

¹⁶⁶ Akdeniz 2014b: 31;Res.21d.

¹⁶⁷ Akdeniz 2014b: 31;Res.21f.

¹⁶⁸ Akdeniz 2014b: 31;Res.21e.

¹⁶⁹ Akdeniz 2014b: 31;Res.22a.

¹⁷⁰ Akdeniz 2014b: 32;Res.22c.

¹⁷¹ Akdeniz 2014b: 31;Res.22b.

¹⁷² Akdeniz 2014b: 32;Res.22d.

Kat. No. 20 (Resim 11/Çizim 5) : Halka dip örneği; Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içeriklidir. Orta derecede pişirilmiş ve çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundandır. Son Tunç Çağı¹⁷³.

Kat. No. 21 (Resim 11/Çizim 6) : Yuvarlak dipli kaidedir. Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içerikli; orta derecede pişirilmiş ve çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundan olup Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁷⁴.

Kat. No. 22 (Resim 11/Çizim 7) : Halka dip; Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içerikli olan eser orta derecede pişirilmiştir. Çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundandır. Son Tunç Çağı¹⁷⁵.

Kat. No. 23 (Resim 11/Çizim 8) : Düzleştirilmiş dip örneğidir. Kırmızı hamurlu, kum, mika ve kuvars içerikli olan eser orta derecede pişirilmiş ve çark yapımıdır. Mikalı sarı astarlı seramik grubundan olan bu eser Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁷⁶.

4.2. Dağdeviren Höyüğü (Kat. No. 24-34; LEVHA VIII-X)

Kat. No. 24 (Resim 15/Çizim 1) : Dışa çekik ağızlı, içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı kısa boyunlu kâse: Hamurunda yüksek miktarda mika içermektedir. Hamuru soluk kırmızıdır. Yüzeyi sade olan eser altın yıldızlı olup çark yapımıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁷⁷.

Kat. No. 25 (Resim 15/Çizim 2) : Kâse ağız parçası: Hamuru soluk kırmızısı olup içerisinde yüksek miktarda mika içermektedir. Eserin boyun ve kaide kısmını belirleyen ince çizgiler mevcuttur. Yüzeyi sade olan eser altın yıldızlı olup çark yapımıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁷⁸.

¹⁷³ Akdeniz 2014b: 32;Res.22e.

¹⁷⁴ Akdeniz 2014b: 32;Res.22f.

¹⁷⁵ Akdeniz 2014b: 32;Res.22g.

¹⁷⁶ Akdeniz 2014b: 32;Res.22h.

¹⁷⁷ French 1969: 72,97;Fig. 19:3.

¹⁷⁸ French 1969: 72,97;Fig. 19:4.

Kat. No. 26 (Resim 15/Çizim 3) : S profilli kâse ağız parçası: Gri hamurlu yüzeyi soluk gümüş rengindedir. Çark yapımıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁷⁹.

Kat. No. 27 (Resim 16/Çizim 1) : Dışa çekik kap formuna sahiptir. Hamurunda kum ve bol miktarda mika katkı mevcuttur. Gri astarlı olan eser çark yapımıdır. Orta derecede pişirilmiş olan eserin üzerinde birbirine paralel olarak oluk bezeme mevcuttur. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁸⁰.

Kat. No. 28 (Resim 16/Çizim 2) : Dışa yuvarlatılmış ağız kenarlı çanak, sepet kulpludur. Hamurunda kum, mika katkıları olup gri renktedir. İyi derecede pişirilmiş olan eser çark yapımıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁸¹.

Kat. No. 29 (Resim 16/Çizim 3) : Kırık kulp parçasıdır. Hamuru gri renkte olup kum, mika katkıları içerir. Gri mal grubundan olan eser iyi derecede pişirilmiştir. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁸².

Kat. No. 30 (Resim 16/Çizim 4) : Hamurunda kum, mika katkıları olan kırık kulp parçası, kırmızı renktedir. İyi derecede fırınlanıp pişirilen eserin yüzeyi kırmızı astarlıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁸³.

Kat. No. 31 (Resim 16/Çizim 5) : Dışa yuvarlatılmış ağız kenarlı çömlek-kulp parçasıdır. Hamuru kum, mika katkıları olan eser, kırmızı renktedir. İyi derecede pişirilmiş olup çark yapımıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁸⁴.

Kat. No. 32 (Resim 16/Çizim 6) : Oluklu kulp parçası: Hamurunda kum ve mika katkıları mevcut olup sarı renktedir. İyi derecede pişirilmiş olan eserin yüzeyi sarı astarlıdır. Yapım tekniği saptanamamıştır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁸⁵.

¹⁷⁹ French 1969: 72,96;Fig. 17:23.

¹⁸⁰ Akdeniz 2010a: 39; 7) (Foto 8).

¹⁸¹ Akdeniz 2010a: 39;9) (Foto 9).

¹⁸² Akdeniz 2010a: 39;11) (Foto 10).

¹⁸³ Akdeniz 2010a: 39;12) (Foto 11).

¹⁸⁴ Akdeniz 2010a: 39;10) (Foto 12).

¹⁸⁵ Akdeniz 2010a: 39;14) (Foto 13).

Kat. No. 33 (Resim 16/Çizim 7) : Kulp: Hamuru kum ve mika katkılı olup sarı renktedir. Eserin yüzeyi sarı astarlıdır. İyi derecede pişirilmiş olan eser Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁸⁶.

Kat. No. 34 (Resim 16/Çizim 8) : Halka kaideli kap: Hamuru kum ve mika katkılı olup gri renktedir. Eserin yüzeyi gri astarlıdır. Yapım tekniği saptanamamıştır. İyi derecede fırınlanıp pişirilmiştir. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁸⁷.

4.3. Akhisar Höyüğü (Kat. No. 35; LEVHA XI-XII)

Kat. No. 35 (Resim 19/Çizim 1) : Gövde parçası: İçinde kum, mika, kuvars katkılı gri hamura sahip olup gri astarlıdır. Yapım tekniği saptanamamıştır. Orta derecede pişirilmiş olan eser Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁸⁸.

4.4. Kennez I Höyüğü (Kat. No. 36-47; LEVHA XII-XV)

Kat. No. 36 (Resim 24/Çizim 1) : Dışa kalınlaştırılmış kâse parçası: Hamuru mika içerikli olup kırmızı renktedir. Çark yapımıdır. Kırmızı perdahlıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁸⁹.

Kat. No. 37 (Resim 24/Çizim 2) : Dışa sarkıtılmış kâse parçası: Hamurun içerisinde çok miktarda mika içerikli olup hamuru kırmızı renktedir. Çark yapımı ve kırmızı perdahlıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁹⁰.

Kat. No. 38 (Resim 24/Çizim 3) : Dışa çekik ağızlı-yuvarlatılmış gövdeli kase parçası: Hamuru mika içerikli olup kahve renktedir. Çark palımı ve kahverengi perdahlıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁹¹.

Kat. No. 39 (Resim 24/Çizim 4) : Dışa eğik duruşlu çanak parçası: Kırmızı hamurlu, hamurun içerisinde yoğun miktarda mika içermektedir.

¹⁸⁶ Akdeniz 2010a: 39;13) (Foto 14).

¹⁸⁷ Akdeniz 2010a: 39;15) (Foto 16).

¹⁸⁸ Akdeniz 2010a: 23;11.

¹⁸⁹ French 1969: 68,95;Fig.15:26.

¹⁹⁰ French 1969: 68,95;Fig.15:27.

¹⁹¹ French 1969: 68,95;Fig.15:28.

Kahverengi-kırmızı astarlıdır. Çark yapımıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁹².

Kat. No. 40 (Resim 24/Çizim 5) : Dışa çekik ağızlı-yuvarlatılmış gövdeli çömlek: Kırmızı hamurlu, hamurun içerisinde yoğun miktarda mika içermektedir. Soluk kırmızı astarlıdır. Çark yapımıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁹³.

Kat. No. 41 (Resim 24/Çizim 6) : Yuvarlatılmış ağızlı çömlek: Kırmızı hamurlu, hamurun içerisinde yoğun miktarda mika içermektedir. Kırmızı astarlıdır. Çark yapımıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁹⁴.

Kat. No. 42 (Resim 24/Çizim 7) : Dışa kalınlaştırılmış ağızlı çanak parçası: Kırmızı hamurlu, hamurun içerisinde yoğun miktarda mika içermektedir. Kırmızı astarlıdır. Çark yapımıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁹⁵.

Kat. No. 43 (Resim 25/Çizim 1) : Dışa uzatılmış ağız kenarlı çanak parçası: Hamurunda kum, mika ve taşçık katkıları olup hamuru gri renktedir. İyi derecede pişirilmiş olan eser Son Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir¹⁹⁶.

Kat. No. 44 (Resim 25/Çizim 2) : Kulp: Hamuru gri renkte olup içerisinde kum, mika katkıları içermektedir. İyi derecede pişirilmiş olan eser gri mal grubundandır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁹⁷.

Kat. No. 45 (Resim 25/Çizim 3) : Düzleştirilmiş dip: Hamuru kum, mika ve taşçık katkıları olup kiremit kırmızısı renktedir. Eserde astar yoktur. İyi derecede fırınlanıp pişirilmiştir. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁹⁸.

Kat. No. 46 (Resim 25/Çizim 4) : Kaide: Hamuru kum, mika katkılarıdır. Gri mal grubuna aittir. Çark yapımıdır. İyi derecede pişirilip fırınlanmıştır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir¹⁹⁹.

¹⁹² French 1969: 68,95;Fig.15:29.

¹⁹³ French 1969: 68,95;Fig.15:30.

¹⁹⁴ French 1969: 68,95;Fig.15:31.

¹⁹⁵ French 1969: 68,95;Fig.15:32.

¹⁹⁶ Akdeniz 2010a: 48;7) (Foto 7).

¹⁹⁷ Akdeniz 2010a: 48;13) (Foto 12).

¹⁹⁸ Akdeniz 2010a: 48;15) (Foto 17).

¹⁹⁹ Akdeniz 2010a: 49;17) (Foto 15).

Kat. No. 47 (Resim 25/Çizim 5) : Dip: Hamuru kum, mika ve kuvars katkılıdır. İçte kahverengi, dışta ise gri renkte astarlıdır. Perdah yoktur. İyi derecede pişirilmiştir. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir²⁰⁰.

4.5. Rahmiye II Höyüğü (Kat. No. 48-51; LEVHA XV-XVI)

Kat. No. 48 (Resim 27/Çizim 1) : Yuvarlatılmış ağız kenarlı çanak parçasıdır. Hamuru kahverengimsi kırmızı renkte içerisinde kum, mika katkıları vardır. Eser İçten ve dıştan altın yaldızlıdır. Orta derece pişirilmiş olup çark yapımıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir²⁰¹.

Kat. No. 49 (Resim 27/Çizim 2) : Dışa uzatılmış ağız kenarlı çanak parçasıdır. Hamuru kum, mika katkıları olup gri renktedir. Gri renkte astarlı olup çark yapımıdır. Orta derece pişirilen eser Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir²⁰². Bu parçaya benzer özellikler taşıyan bir seramik Dağdeviren'de bulunmuştur²⁰³.

Kat. No. 50 (Resim 27/Çizim 3) : Düzleştirilmiş dip: Hamuru içerisinde bol miktarda kum, mika, kuvars ve taşçık katkıları bulunmaktadır. Çark yapımı olan eser orta derece fırınlanıp pişirilmiştir. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir²⁰⁴.

Kat. No. 51 (Resim 27/Çizim 4) : Halka kaide: Hamurunda kum, mika, kuvars, taşçık katkılıdır. Gri renkli hamura sahip olan eser çark yapımıdır. Orta derecede pişirilmiştir. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir²⁰⁵.

4.6. Mecidiye Höyüğü (Kat. No. 52-53; LEVHA XVI-XVII)

Kat. No. 52 (Resim 30/Çizim 2) : Dışa çekik ağızlı çömlek: Hamurunda kum, mika katkıların olduğu kırmızı renk hamura sahiptir. Çark yapım tekniği ile yapılmış olan eser kırmızı renk astarlıdır. MÖ. II. Bin yılına tarihlendirilmiştir²⁰⁶.

²⁰⁰ Akdeniz 2010a: 49;16) (Foto 16).

²⁰¹ Akdeniz 2010a: 64;1) (Foto 1).

²⁰² Akdeniz 2010a: 64;2) (Foto 4).

²⁰³ French 1969: 72;Fig.19:3.

²⁰⁴ Akdeniz 2010a: 64;3) (Foto 5).

²⁰⁵ Akdeniz 2010a: 65;5) (Foto 6).

²⁰⁶ French 1969: 72,96;Fig.18:9.

Kat. No. 53 (Resim 30/Çizim 1) : Gövde Parçası: Hamurunda kum, mika katkıları olan grimsi kırmızı renkte bir hamura sahiptir. Çark yapımı olan eser iyi derecede pişirilmiş olup Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir²⁰⁷.

4.7. Çamönü Höyüğü (Kat. No. 54-56; LEVHA XVIII-XIX)

Kat. No. 54 (Resim 33/Çizim 1) : Yumuşak omurgalı çanak ağız parçası: Hamurunda kum, mika katkıları olup hamur gri renktedir. Çark yapımı olan eser gri astarlıdır. Orta derecede fırınlanıp pişirilen eser Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir²⁰⁸.

Kat. No. 55 (Resim 33/Çizim 2) : Yuvarlak ağız kenarlı çanak parçası: Hamurunda kum, mika katkıları olup kırmızı renktedir. Eser kırmızımsı vişne astarlı ve perdahlıdır. İyi derecede fırınlanıp pişirilmiş olan eser çark yapımıdır. Son Tunç Çağı²⁰⁹.

Kat. No. 56 (Resim 33/Çizim 3) : Dışa sarkıtılmış ağız kenarı: Hamurunda kum, mika ve kuvars katkıları olup kırmızımsı-kahverengi renkte hamura sahiptir. Dışında kırmızımsı-kahverengi renkte astarlı ve perdahlıdır. Orta-iyi derecede fırınlanıp pişirilmiş olan eser Orta Tunç Çağı (?)- Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir²¹⁰.

4.8. Süleymanlı Höyüğü (Kat. No. 57-59; LEVHA XIX-XX)

Kat. No. 57 (Resim 36/Çizim 1) : Gövde parçası: Hamurunda kum, mika katkıları olup hamuru gri renktedir. Gri astarlı olan eser iyi derecede pişirilmiş olup çark yapımıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir²¹¹.

Kat. No. 58 (Resim 36/Çizim 2) : Gövde parçası: Hamuru kum, mika, kuvars katkılı olup gri renktedir. Gri astarlı ve perdahlı olan eserin ortası

²⁰⁷ Akdeniz 2010a: 55;8) (Foto 9).

²⁰⁸ Akdeniz 2010a: 31;19) (Foto 22).

²⁰⁹ Akdeniz 2010a: 31;20) (Foto 23).

²¹⁰ Akdeniz 2010a: 34; 8).

²¹¹ Akdeniz 2010a: 70;10) (Foto 19).

delinmiştir. İyi derecede pişirilmiş olup çark yapımıdır. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir²¹².

Kat. No. 59 (Resim 36/Çizim 3) : Kırık kulp parçası: Hamurunda kum, mika katkıları olup gri renktedir. Orta derecede pişirilmiştir. Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir²¹³.

²¹² Akdeniz 2010a: 70;11) (Foto 20).

²¹³ Akdeniz 2010a: 70; 15) (Foto 12).

5. AKHİSAR OVASI VE ÇEVRESİNDEKİ SON TUNÇ ÇAĞI BULUNTULARI VE YAZILI KAYNAKLAR IŞIĞINDA SON TUNÇ ÇAĞI'NDA AKHİSAR VE ÇEVRESİ

5.1. Çanak Çömlek

5.1.1. Teknik Özellikleri

Batı Anadolu'da Son Tunç Çağı'nda genel olarak gri, mikalı sarı astarlı, kırmızı ve devetüyü seramik hâkim olmakla birlikte, kırmızı boya astarlı seramik de bulunmaktadır²¹⁴. Kazısı yapılan tek merkez olan Hastane Höyüğü'nde bu seramikler arasında Anadolu gri seramiği ile mikalı sarı astarlı seramiğin geniş yer tuttuğu görülmektedir²¹⁵. Her iki gruba ait seramikler Hastane Höyüğü'nün farklı açmalarında tabakasız, fakat yoğun miktarda ele geçmiştir.

Hastane Höyüğü kazısında tespit edilen ve hemen tamamı çarkta çekilmiş olan Son Tunç Çağı gri seramikleri²¹⁶ sabunumsu bir yüzeye sahip olup çoğunlukla bol mikalı hamura sahiptir²¹⁷. Bu seramik grubunun metal eserlerin taklidi olarak üretildiği düşünülmektedir²¹⁸. Batı Anadolu'da gerek, yüzey gerekse kazılarda tespit edilen bu seramik grubunun tanımı ve adlandırılmasında sorunlar yaşanmıştır. Bu grubun ilk örnekleri H. Schliemann tarafından Orkhmenos ve Troia'da tespit edilmiştir. Schliemann tarafından Troia'da bu seramik grubuna, "Lidya Seramiği" olarak tanımlanmıştır. Daha sonra ise W. Dörpfeld "Monokrom Gri Seramik", D. French, J. Boehlau ve K. Sehfold "Gri Seramik" ve son olarak M. Korfmann tarafından "Gri Minyas Seramiği" gibi bu seramik grubuna farklı adlandırmalar getirmişlerdir²¹⁹. Troia VI. tabakasının yaklaşık olarak M.Ö. 1800-1300 tarihler arasındaki dönemde Gri Minyas seramik örneklerinin varlığı tespit edilmiştir²²⁰.

Gri Seramiği'nin tanımı, genel olarak üç özelliğinden faydalanarak yapılmaktadır. Birinci özelliği bu seramik grubunun hamur ve yüzey özelliğidir.

²¹⁴ Şahoğlu 2007: 314, 315;Fig.4.

²¹⁵ Akdeniz 2014b: 26;Akdeniz-Erön 2015: 125.

²¹⁶ Becks 2002: 88.

²¹⁷ Akdeniz 2014b: 26.

²¹⁸ Blegen 1953: 37;Becks 2002: 88.

²¹⁹ Aykurt 2008: 10.

²²⁰ Brandau 2002: 63,64.

Genelde çarkta yapılmış olup ince nitelikli bir hamura sahiptir. İkinci özelliği ise seramiklerin sahip olduğu sabunumsu yüzeyleridir. Sabunumsu yüzey ince bir kilin yüzeye yumuşak bir nesne yardımıyla sürülmesi sonucu elde edilir. Üçüncü özellik ise sahip olduğu kap formlarından yola çıkılarak yapılmaktadır. Bu grubun karakteristik kap formları kantharos, küçük kulplu ve pedestal dipli goblet yâ da yivli bezemeli, ağız üzerinden yükselen ilmek kulplu kâselerdir²²¹. Batı Anadolu'da tespit edilen bu seramik grubuna ait örneklerden yola çıkılarak ve Batı Anadolu'da yayılım konusunda farklılık göstermekle beraber Son Tunç Çağı'nın sonuna kadar kesintisiz olarak kullanıldığı görülmüştür²²². Gri seramiğin sahil kesiminde yaygın kullanılması ile birlikte iç kısımlarda az da olsa var olduğu tespit edilmiştir. Son Tunç Çağı'nda gri seramiğin Beycesultan, Troas, İzmir bölgesinin kuzeyi ve güneyi olmak üzere dört farklı bölgede gelişim gösterdiği saptanmıştır²²³. Bu grubun benzer örnekleri Hastane Höyüğü ve anlatılan höyüklerin dışında Akhisar çevresinde²²⁴ Akhisar Höyüğü²²⁵, Bağçeşme Höyüğü²²⁶, Çamönü Höyüğü²²⁷, Akırbey Çiftlik (Dağdeviren) Höyüğü²²⁸, Erdelli Höyüğü²²⁹, Kayışlar Höyüğü²³⁰, Kennez I Höyüğü²³¹, Mecidiye Höyüğü²³², Süleymanlı Höyüğü²³³, Rahmiye II Höyüğü²³⁴, Kulaksızlar²³⁵, Sındırgı²³⁶; Saruhanlı yöresinde Alibeyli Höyüğü²³⁷, Baykuştepe²³⁸, Halitpaşa II²³⁹; Alaşehir yöresinde Taşlıtepe²⁴⁰; Kırkağaç yöresinde Kocagentepe²⁴¹, Maltepe²⁴²; Turgutlu

²²¹ Aykurt 2008: 10.

²²² Aykurt 2008: 14.

²²³ Aykurt 2008: 18.

²²⁴ Akdeniz 2014b: 26.

²²⁵ French 1969: 68; Akdeniz 2010a: 23; 382, Resim 28:11.

²²⁶ Akdeniz 2010a: 27; 389; Resim 40: 19(Foto17), 21) (Foto 9), 24) (Foto 14).

²²⁷ Akdeniz 2010a: 31; 392; Resim 45:19) (Foto 22).

²²⁸ French 1969: 68; Akdeniz 2010a: 39; 398, Resim 56: 7) (Foto 8), 15) (Foto 16), 9) (Foto 9), 11) (Foto 10).

²²⁹ Akdeniz 2010: 44;404, Resim 67: 32) (Foto 32).

²³⁰ French 1969, 68.

²³¹ French 1969: 86,96; Fig. 17:1; Akdeniz 2010a: 48; 410, Resim: 7) (Foto 7),13) (Foto 12), 49, 16) (Foto 16), 17) (Foto 15).

²³² French 1969: 68.

²³³ French 1969: 68; Akdeniz 2010a: 70;433, Resim 118: 10) (Foto 19), 11) (Foto 20).

²³⁴ French 1969: 68; Akdeniz 2010a: 64; 428, Resim 109: 2) (Foto 4), 65; 5) (Foto 6).

²³⁵ Akdeniz 2010a: 258;633, Resim 47: 7) (Foto 8).

²³⁶ French 1969: 85, 95, 96; Fig. 16:29-34.

²³⁷ Akdeniz 2010a: 84;446, Resim 143: 15-17.

²³⁸ Akdeniz 2010a: 91;455, Resim 159: 9) (Foto 19).

²³⁹ Akdeniz 2010a: 97;462, Resim 172: 1).

²⁴⁰ Akdeniz 2010a: 216;584, Resim 383: 2-3.

yöresinde Asartepe (Urganlı) Höyüğü²⁴³ benzerleri tespit edilmiştir²⁴⁴. Manisa yöresinde ise Arpalı I²⁴⁵, Eğriköy²⁴⁶, Tekeliler²⁴⁷, Veziroğlu²⁴⁸, Paşaköy²⁴⁹ Avlutepe²⁵⁰, Sındırgı²⁵¹; Demirci yöresinde Bozyer²⁵²; Balıkesir yöresinde Pamukçu²⁵³, Paşaköy²⁵⁴, Ücektepe²⁵⁵ ve Üçpınar²⁵⁶, daha uzak coğrafyada ise Troia'nın V.VI. ve VII. tabakalarında²⁵⁷, Beycesultan²⁵⁸, Laodikeia Asopos Tepe'de²⁵⁹ ve İzmir, Çeşme Bağlararası²⁶⁰, Panaztepe²⁶¹, Ayasuluk Tepesi²⁶² ve Liman Tepe'de²⁶³ bulunmuştur.

Son Tunç Çağı'na tarihlenen ve Batı Anadolu'da önemli bir yer tutan bir diğer önemli seramik grubu ise sarı mika astarlı seramiktir. D. French'in yüzey araştırmalarında tespit ettiği bu ve benzeri seramiklerin görselleri hakkında fazla bilgi verilmemiştir. Bu sebeple sadece birkaç örnek katalog kısmında ele alınmaktadır.

Bu seramik grubu hem Orta Tunç hem de Son Tunç Çağı'nda bulunmakla birlikte özellikle Son Tunç Çağı'nda daha yoğun olarak mikalı olduğu anlaşılan bir hamurun tercih edildiği görülmüştür. Yoğun miktarda bünyesinde mika barındıran

²⁴¹ Akdeniz 2010a: 178;551, Resim 326: 13).

²⁴² Akdeniz 2010a: 181;554, Resim 331: 5).

²⁴³ Akdeniz 2010a: 106;478, Resim 203: 3 (Foto 3).

²⁴⁴ French 1969: 68.

²⁴⁵ French 1969: 86,96; Fig. 17:2.

²⁴⁶ French 1969: 86,96;Fig. 17:3-19.

²⁴⁷ French 1969: 69.

²⁴⁸ French 1969: 69;Akdeniz 2010a: 104; 474, Resim 195: 5) (Foto 11).

²⁴⁹ French 1969: 69.

²⁵⁰ Akdeniz 2010a: 99;467, Resim 181: 7) (Foto 8), 8) (Foto 9), 10) (Foto 11).

²⁵¹ French 1969: 85; Fig.16:29-34.

²⁵² Akdeniz 2010a: 204;572, Resim 363:6).

²⁵³ French 1969: 85,95;Fig.16:15-24.

²⁵⁴ French 1969: 85,95; Fig.16:25.

²⁵⁵ French 1969: 85,95;Fig. 16:26.

²⁵⁶ French 1969: 85,95;Fig. 16:27,28.

²⁵⁷ Blegen ve diğerleri 1953: 33-35,37; Fig. 356, 6-9; Becks 2002: 88.

²⁵⁸ Lloyd-Mellaart 1965: 88; Fig. P.3, 3-15-18; Fig. P.4,4, 8-13; Fig. P.16, 2-3-4-5- 6; 134, Fig. P.33, 14-15-17;Mellaart ve Murray 1995: 1-2, 21- 22, 56-57, Fig. P.8/4, P.10/9, P.12/1, 5, 6, P.14/1, P.15/1, 4, P.16/10, 18, P.21/2, P.22/8, P. 24/1,6.

²⁵⁹ Konakçı 2015: 223.

²⁶⁰ Şahoğlu ve diğerleri 2014: 184; (Çiz. 2).

²⁶¹ Günel 1999a: 53-56,110-113, Lev. 148:1.

²⁶² Konakçı 2016: 146.

²⁶³ Günel 1999b: 59;abb.20:50.

bu kil yatağının tam olarak neresi olduğu tespit edilememiştir. Fakat Akhisar çevresinde hala devam etmekte olan çömlekçilerden alınan bilgiye göre Akhisar'ın güney batısında bulunan Dağdeviren Höyüğü ile ilçe merkezinin kuzey-kuzeydoğusundaki araziden yakın zamana kadar çömlek yapımında kullanılmak üzere kil alındığı belirtilmiştir.²⁶⁴ Bu seramik grubun tespit edildiği yerler, Sındırgı²⁶⁵, Akhisar çevresinde Hastane Höyüğü²⁶⁶, Akırbey Çiftlik (Dağdeviren)²⁶⁷, Kennez I Höyüğü²⁶⁸, Mecidiye Höyüğü²⁶⁹, Süleymanlı Höyüğü²⁷⁰, Bağçeşme Höyüğü²⁷¹; Manisa yöresinde Tekeliler'de²⁷²; İzmir yöresinde Ayasuluk Tepesi'nde²⁷³ ve Denizli yöresinde Laodikeia Asopos Tepe'de²⁷⁴ ele geçmiştir.

Batı Anadolu'da Son Tunç Çağı boyunca yaygın olarak kullanılan bir diğer seramik grupları ise kırmızı (red coated ware)²⁷⁵ seramiğin benzerleri Akhisar yöresinde Hastane Höyüğü²⁷⁶, Çamönü Höyüğü²⁷⁷, Kayışlar²⁷⁸, Süleymanlı²⁷⁹, Dağdeviren²⁸⁰, Erdelli²⁸¹, Kennez I²⁸², Mecidiye Höyüğü²⁸³, Rahmiye Höyüğü²⁸⁴; Saruhanlı yöresinde Arpalı I²⁸⁵; Demirci yöresinde Bozyer

²⁶⁴ Akdeniz 2014b: 27.

²⁶⁵ French 1969: 88,97; Fig. 19:1,2.

²⁶⁶ Akdeniz 2014b: 31;42, Res.20a, Res.20b, Res.20c, Res.20e, Res.20f, Res.20g, Res.21a, Res.21c, Res.21d, Res.21e, Res.21f, Res.21g, Res.21h, , 31;43, Res.22a, Res.22b, 32;43, Res.22c, Res.22d, Res.22e, Res.22f, Res.22g, Res.22h.

²⁶⁷ French 1969: 88,97; Fig. 19:3,4; Akdeniz 2010a: 39; 398, Resim 56: 13) (Foto 14), 14) (Foto 13).

²⁶⁸ French 1969: 88,97;Fig. 19:5-11.

²⁶⁹ French 1969: 72.

²⁷⁰ French 1969: 88,97; Fig. 19:12-16.

²⁷¹ Akdeniz 2010a: 27;388, Resim 39: 19) (Foto 17).

²⁷² French 1969: 88, 97; Fig. 19:17.

²⁷³ Konakçı 2016: 146.

²⁷⁴ Konakçı 2015: 223.

²⁷⁵ Blegen ve diğerleri 1953: 34;Aykurt 2010: 4;Akdeniz 2014b: 26;2014a, 128.

²⁷⁶ Akdeniz 2014b: 26;2014a: 128.

²⁷⁷ French 1969: 68;Akdeniz 2010a: 31-32; 392;Resim 45: 20) (Foto23); 34; 395, Resim 50:8.

²⁷⁸ French 1969: 68.

²⁷⁹ French 1969: 68.

²⁸⁰ Akdeniz 2010a: 39; 398, Resim: 10) (Foto 12), 12) (Foto 11).

²⁸¹ Akdeniz 2010a: 44;404,Resim 67: 31) (Foto 29).

²⁸² French 1969: 84,95; Fig.15:26-32;Akdeniz 2010a: 48;410, Resim: 15) (Foto 17).

²⁸³ Akdeniz 2010a: 55;418, Resim: 8 (Foto 9).

²⁸⁴ Akdeniz 2010a: 64;728, Resim 109: 1) (Foto 1).

²⁸⁵ Akdeniz 2010a: 88;450, Resim 149: 12.

Höyüğü²⁸⁶, Arpalı I (Lütfiye)²⁸⁷; Turgutlu yöresinde Asartepe (Urganlı) Höyüğü²⁸⁸; Manisa yöresinde Eğriköy²⁸⁹, Paşaköy²⁹⁰, Tekeliler²⁹¹, Ulucak²⁹²; Balıkesir yöresinde Pamukçu²⁹³, Sındırgı'da²⁹⁴ ele geçmiştir. Bu mallar, Çanakkale yöresinde Troia'nın V. tabakasında²⁹⁵; Denizli yöresinde Beycesultan III.²⁹⁶ tabakasında, Aphrodisias²⁹⁷ ve Laodikeia Asopos Tepe'de²⁹⁸; İzmir yöresinde Panaztepe'de²⁹⁹, Kuşadası'nda Kadıkalesi'nin III. tabakasında³⁰⁰ benzeri mal grupları tespit edilmiştir. Yörede bulunan diğer seramik grubu, kırmızı boya astarlı (red washed ware)³⁰¹ seramiktir³⁰². Benzer seramik örnekleri Akhisar Hastane Höyüğünde³⁰³, Su Deliği Tepe'de³⁰⁴ bulunmuştur. Bu seramik mal grubun en güzel örnekleri Akhisar yöresinde Dağdeviren (Akırbey Çiftliği)³⁰⁵, Kennez I³⁰⁶, Mecidiye³⁰⁷, Kayışlar³⁰⁸ ve Süleymanlı³⁰⁹; Manisa yöresinde Eğriköy³¹⁰, Paşaköy³¹¹ ve Tekeliler³¹²; Balıkesir yöresinde Pamukçu³¹³, Veziroğlu Höyüğü³¹⁴ ve Üçpınar'da³¹⁵; Sındırgı'da³¹⁶; İzmir yöresinde Panaztepe³¹⁷, Çeşme

²⁸⁶ Akdeniz 2010a: 204;572, Resim 363:7).

²⁸⁷ Akdeniz 2010a: 88;449, Resim 148: 12).

²⁸⁸ Akdeniz 2010a: 106;478, Resim 203: 2 (Foto 2).

²⁸⁹ French 1969: 85,95; Fig.16:1-13.

²⁹⁰ French 1969: 68.

²⁹¹ French 1969: 68.

²⁹² French 1969: 85,95;Fig. 16:14.

²⁹³ French 1969: 84,95; Fig.15:20-24.

²⁹⁴ French 1969: 84,95; Fig.15:25.

²⁹⁵ Blegen ve diğerleri 1953: 34.

²⁹⁶ Mellaart 1970: 62;Lloyd-Murray 1995: 12;Fig. P.4, 11-13.

²⁹⁷ Aykurt 2010: 4.

²⁹⁸ Konakçı 2015: 223.

²⁹⁹ Aykurt 2010: 4.

³⁰⁰ Aykurt 2010: 4.

³⁰¹ Blegen ve diğerleri 1953: 36.

³⁰² Akdeniz 2014a: 128;2014b: 26.

³⁰³ Akdeniz 2014b: 26.

³⁰⁴ Akdeniz 2010a: 240;612, Resim 438:4.

³⁰⁵ French 1969: 72.

³⁰⁶ French 1969: 72;87,96, Fig. 18:4-8.

³⁰⁷ French 1969: 72;87,96, Fig. 18:9.

³⁰⁸ French 1969: 72.

³⁰⁹ French 1969: 72.

³¹⁰ French 1969: 72, 86, 96;Fig. 17: 18.

³¹¹ French 1969: 72.

³¹² French 1969: 72.

³¹³ French 1969: 72, 87, 96;Fig. 18:1-3.

³¹⁴ Akdeniz 2010a: 104;474, Resim 195: 6) (Foto14).

³¹⁵ French 1969: 72.

Bağlararası³¹⁸; Denizli yöresinde Laodikeia Asopos Tepe'de³¹⁹ ve Beycesultan III-I³²⁰ ve Çanakkale yöresinde Troia V.³²¹ ve VI. tabakasında³²² tespit edilmiştir.

Troia'nın VI.³²³ tabakasında ve İzmir yöresinde Ayasuluk Tepesi'nde³²⁴ tespit edilmiştir. D.French'in 1969 yılında bu yörede gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarında daha çok gri, devetüyü astarlı, altın yıldız ve gümüş taklidi seramik gruplarından söz edilmektedir³²⁵. Fakat son yıllarda (2007-2011) E. Akdeniz başkanlığında yörede gerçekleştirilen gerek yüzey araştırmalarında ve Hastane Höyüğü kazılarında kırmızı ve kırmızı boya astarlı seramikler tespit edilmiştir³²⁶.

Hastane Höyüğü kazısında örneklerine az sayıda rastlanmasına rağmen devetüyü mal grubu Batı Anadolu Son Tunç Çağı yerleşimlerinde geniş yer tuttuğu tespit edilmiştir³²⁷. Bu grubun benzer örnekleri Denizli yöresinde Laodikeia Asopos Tepesi'nde³²⁸ ve İzmir yöresinde Ayasuluk Tepesi'nde³²⁹ tespit edilmiştir.

5.1.2. Kap Formları

Yörede tespit edilen ve Son Tunç Çağı'na tarihlenen kap formlarına bakıldığında S profilli çanakların yoğunluğu göze çarpmaktadır³³⁰. Benzerleri Akhisar yöresinde Hastane Höyüğü³³¹, Süleymanlı Höyüğü³³², Manisa yöresinde

³¹⁶ French 1969: 72.

³¹⁷ Günel 1999a: 41, 224, Lev. I:7-8; Aykurt 2010: 6.

³¹⁸ Aykurt 2010: 5.

³¹⁹ Konakçı 2015: 225.

³²⁰ Lloyd-Mellaart 1965: 88; Fig. P.3, 3-15-18; Fig. P.4,4, 8-13; Fig. P.16, 2-3-4-5- 6; 134, Fig. P.33, 14-15 17; Mellaart-Murray 1995: 1.

³²¹ Blegen ve diğerleri 1953: 34,35.

³²² Blegen ve diğerleri 1953: 34, 35, 37.

³²³ Blegen ve diğerleri 1953: 36.

³²⁴ Konakçı 2016: 146.

³²⁵ French 1969: 47-51.

³²⁶ Blegen ve diğerleri 1953: 34,35; Akdeniz 2010a: 20-81; 2014b: 26-32.

³²⁷ Aykurt 2010: 6.

³²⁸ Konakçı 2015: 223-225.

³²⁹ Konakçı 2016: 146.

³³⁰ Akdeniz 2014b: 27, (Res.20 a-g); Akdeniz-Erön 2015: 126; Şahoğlu 2015: 602; Fig. 11.

³³¹ Akdeniz 2014b: 31;42, (Res.20 a-g); Akdeniz-Erön 2015: 126.

³³² French 1969: 67,95; Fig. 15:1.

Eğriköy'de³³³; İzmir-Panaztepe'de³³⁴, Liman Tepe³³⁵, Ayasuluk Tepesi³³⁶ ve Çeşme-Bağlararası'nda³³⁷; Denizli Beycesultan'da³³⁸ ve Laodikeia Asopos Tepe'de³³⁹ ele geçmiştir.

Tam ayırımı yapılamadığı için Orta ve Son Tunç Çağı şeklinde tarihlenen bazı seramikler, içe çekik ağızlı, yuvarlatılmış gövdeli çanak formlarına aittir. Bu kap formları Batı Anadolu'da İTÇ IIIb'den itibaren bilinmektedir. Bu eserlerin benzer örnekleri Saruhanlı yöresinde Baykuştepe'de³⁴⁰; Çanakkale yöresinde Troia V. ve VI. tabakalarında³⁴¹; Denizli yöresinde Beycesultan'ın VII. ve VIc tabakalarında³⁴², Laodikeia Asopos Tepe³⁴³ ve İzmir yöresinde Panaztepe 'de³⁴⁴ ele geçmiştir.

Çömlekler arasında, yuvarlatılmış ağızlı, geniş küresel gövdeli, boyunsuz çömlek³⁴⁵, Akhisar yöresinde Hastane Höyüğü³⁴⁶, Rahmiye II³⁴⁷; Denizli yöresinde Laodikeia Asopos Tepe'de³⁴⁸; dışa sarkıtılmış ağızlı çömlek³⁴⁹ Hastane Höyüğü³⁵⁰, Çamönü Höyüğü³⁵¹, Kennez I Höyüğü³⁵², Dağdeviren³⁵³, Rahmiye II³⁵⁴ Bağlartepe³⁵⁵; Demirci yöresinde Bozyer³⁵⁶; Alaşehir yöresinde Taşlıtepe

³³³ French 1969: 67,95; Fig. 15:3.

³³⁴ Günel 1999a: 422, Lev.144:3.

³³⁵ Günel 1999b: 59; abb. 20:50.

³³⁶ Konakçı 2016: 150,152;Fig. 9: ÇT 6,ÇT 8a.

³³⁷ Aykurt 2010: 8,51; Fig. 9 2;Şahoğlu ve diğerleri 2015: 602: Fig 11.

³³⁸ Mellaart-Murray 1995: 28,60; Fig. Pl. 8a/4, P31/12.

³³⁹ Konakçı 2015: 227, 230; Çizim 1: ÇT 9b.

³⁴⁰ Akdeniz 2010a: 91;455, Resim 159: 9) (Foto 19).

³⁴¹ Blegen ve diğerleri 1953: 36,38,39;Fig. 439.

³⁴² Lloyd-Mellaart 1962: 223,224; Fig. P.58:26-30,32,33, Fig. P. 64: 17,18, Fig. P.66: 1, 4, 9; 1965, 105,108, Fig. P.16/11,15-21.

³⁴³ Konakçı 2015: 231; Çizim 2:ÇT 22b.

³⁴⁴ Günel 1999a: 270, Lev. 32:1;Aykurt 1010: 16-18, Tip B5,Tablo 2.

³⁴⁵ Akdeniz 2014b: 31;42,(Res.21 a).

³⁴⁶ Akdeniz 2014b: 31;42,(Res.21 a).

³⁴⁷ Akdeniz 2010a: 64;428, Resim 109: 1) (Foto 1).

³⁴⁸ Konakçı 2015: 231; Çizim 2:ÇM 2.

³⁴⁹ Akdeniz 2014b: 31;42,(Res.21 b); Akdeniz-Erön 2015, 126.

³⁵⁰ Akdeniz 2014b: 31;42,(Res.21 b).

³⁵¹ Akdeniz 2010a: 34; 395, Resim 50:8.

³⁵² French1969: 86,96, Fig. 17:2.

³⁵³ Akdeniz 2010a: 39;398, Resim 56: 9) (Foto 9), 10) (Foto 12).

³⁵⁴ Akdeniz 2010a: 64;428, Resim 109: 2) (Foto 4).

³⁵⁵ Akdeniz 2010a: 178;548, Resim 321: 27.

³⁵⁶ Akdeniz 2010a: 204;572, Resim 363:6), 7).

Höyüğünde³⁵⁷; İzmir yöresinde Çeşme Bağlararası'nda³⁵⁸ ve Ayasuluk Tepesi'nde³⁵⁹; Denizli Beycesultan'ın IVa³⁶⁰ tabakasında ve Laodikeia Asopos Tepe'de tespit edilmiştir. Dışa kalınlaştırılmış ağızlı çömlek³⁶¹, Hastane Höyüğü³⁶²; İzmir Çeşme Bağlararası³⁶³, Ayasuluk Tepesi'nde³⁶⁴ ve Liman Tepe³⁶⁵; Manisa yöresinde Eğriköy³⁶⁶, Ulucak³⁶⁷; Balıkesir yöresinde Pamukçuk³⁶⁸; Denizli yöresinde Laodikeia Asopos Tepe'de³⁶⁹; Dışa çekik ağızlı, içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (rolled-rim)³⁷⁰ Akhisar yöresinde Dağdeviren³⁷¹, Kennez I³⁷² Su Deliği Tepe³⁷³; İzmir, Çeşme Bağlararası'nda bulunmuştur³⁷⁴. Dışa çekik ağızlı-yuvarlatılmış gövdeli çömlek, Hastane Höyüğü'nün³⁷⁵ dışında Çamönü Höyüğünde³⁷⁶, Kennez I Höyüğü³⁷⁷ ve Dağdeviren Höyüğü'nde³⁷⁸ tespit edilmiştir. Benzer formlar Çeşme Bağlararası'nda³⁷⁹ ve Beycesultan II³⁸⁰ tabakasında bulunmuştur. Uzun boyunlu, dışa çekik ağızlı, içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı kısa boyunlu çömleklere ait parçalar Hastane Höyüğü'nde ele geçmiştir³⁸¹. Benzerleri Bağlartepe³⁸²Çeşme-Bağlararası Höyüğü'nde³⁸³ tespit edilmiştir. Dışa çekik ağızlı, yuvarlatılmış

³⁵⁷ Akdeniz 2010a: 216;584, Resim 383: 2.

³⁵⁸ Aykurt 2010: 55;Fig. 13 20.

³⁵⁹ Konakçı 2016: 152; Fig.9: ÇT 4a, ÇT 4b,

³⁶⁰ Lloyd-Mellaart 1965: 132,133;Fig.P.32:3h.

³⁶¹ Akdeniz-Erön 2015: 126.

³⁶² Akdeniz 2014b: 31;42,(Res.21 c-e).

³⁶³ Aykurt 2008: 19.

³⁶⁴ Konakçı 2016: 154; Fig. 11: ÇM 4, ÇM 5.

³⁶⁵ Günel 1999b: 59; abb. 20:50.

³⁶⁶ French 1969: 85,95; Fig. 16:1-6.

³⁶⁷ French 1969: 85,95; Fig. 16:14.

³⁶⁸ French 1969: 85,95; Fig. 16:15-17.

³⁶⁹ Konakçı 2015: 226-231; Çizim 2: ÇM2.

³⁷⁰ Akdeniz 2014b: 31;42,(Res.21 f); Akdeniz-Erön 2015: 125.

³⁷¹ Akdeniz 2010a: 39;398, 7) (Foto 8).

³⁷² French 1969: 84,95; Fig.15:30.

³⁷³ Akdeniz 2010a: 240;612, Resim 438:4).

³⁷⁴ Aykurt 2010: 9,53; Fig. 11:10 15.

³⁷⁵ Akdeniz 2014b: 31;42,(Res.21 g).

³⁷⁶ Akdeniz 2010a: 34;395,Resim 50:9.

³⁷⁷ French 1969: 88,97; Fig. 19:5.

³⁷⁸ Akdeniz 2010a: 39; 398, Resim 56: 7 (Foto 8).

³⁷⁹ Aykurt 2010: 9,52 ; Fig. 10: 6-9.

³⁸⁰ Lloyd-Murray 1995: 40; Fig. P.18b, 1.

³⁸¹ Akdeniz 2014b: 31;42,(Res.21 h).

³⁸² Akdeniz 2010a: 177;549, Resim 322:25.

³⁸³ Aykurt 2010: 11,55; Fig. 13 23.

gövdeli çanaklar³⁸⁴ Akhisar yöresinde Hastane Höyüğü³⁸⁵, Akırbey Çiftlik (Dağdeviren)³⁸⁶, Kennez I³⁸⁷; İzmir yöresinde Çeğme-Bağlararası³⁸⁸, Limantepe³⁸⁹; Denizli bölgesinde Beycesultan V. ve IVc tabakaları³⁹⁰ ve Laodikeia Asopos Tepe'de³⁹¹; Çanakkale yöresinde Troia'nın VI. tabakasında bulunmuştur³⁹². Yuvarlatılmış ağızlı, keskin karınlı çanaklar³⁹³, Turgutlu yöresinde Asartepe³⁹⁴; Balıkesir yöresinde Pamukçu³⁹⁵; Manisa yöresinde Eğriköy'de³⁹⁶; Denizli yöresinde Beycesultan'ın IVb³⁹⁷ tabakasında ve Laodikeia Asopos Tepe'de bulunmuştur³⁹⁸. Dışa çekik ağızlı, dar ağızlı çömlekler³⁹⁹ Akhisar yakınlarındaki Kennez I Höyüğü'nde⁴⁰⁰; İzmir, Çeşme-Bağlararası'nda⁴⁰¹; Denizli-Beycesultan⁴⁰²; hafif dışa çekik ağızlı, boyunlu çömlekler⁴⁰³ İzmir bölgesinde Çeşme-Bağlararası'nda⁴⁰⁴; dışa çekik ağızlı, yuvarlatılmış gövdeli basık çömlekler⁴⁰⁵, Bağlartepe⁴⁰⁶ Troia'nın VI. tabakası⁴⁰⁷; İzmir bölgesinde Limantepe⁴⁰⁸ ve Ayasuluk Tepesi'nde⁴⁰⁹ tespit edilmiştir.

Kap formlarının dip kısımlarına bakıldığında ise halka dip ve düzleştirilmiş dip olmak üzere gruplandırılmıştır. Halka dip kap formları Hastane

³⁸⁴ Akdeniz 2014b: 27;42, (Res. 21 g).

³⁸⁵ Akdeniz 2014b: 27;42, (Res. 21 g).

³⁸⁶ French 1969: 72; Fig. 19:4.

³⁸⁷ French 1969: 72,97; Fig. 19: 7,8.

³⁸⁸ Lloyd-Mellaart 1965,:97, 127; Fig.P.8:13,14,15,16;Aykurt 2010, 9, 52; Fig. 10 6-9.

³⁸⁹ Erkanal-Günel 1997: 240.

³⁹⁰ Lloyd-Mellaart 1965: 85,87, Fig.P.1:3,5;2:1,7,8,10,12,13.

³⁹¹ Konakçı 2015: 230; Çizim 1: ÇT 14a, ÇT 14b.

³⁹² Blegen ve diğerleri 1953: 1-20;Fig. P.426.

³⁹³ Akdeniz-Erön 2015: 125.

³⁹⁴ Akdeniz 2010a: 106;478, Resim 203: 2 (Foto 2).

³⁹⁵ French 1969: 67,95; Fig. 15:5.

³⁹⁶ French 1969: 68,95; Fig. 15:4.

³⁹⁷ Lloyd-Mellaart 1965: 118,119,122;Fig.P.25/11-23.

³⁹⁸ Konakçı 2015: 226-231;Çizim 1:ÇT17b.

³⁹⁹ Akdeniz 2014b: 40; Res. 17 c-d.

⁴⁰⁰ French 1969,:68,95; Fig. 15:26-32.

⁴⁰¹ Aykurt 2010: 9,53; Fig.11 10-15.

⁴⁰² Mellaart- Murray 1995: 62; Fig. P35/7, 64; Fig. P47/5.

⁴⁰³ Akdeniz 2014b: 40; Res. 17 f.

⁴⁰⁴ Aykurt 2010: 10,55; Fig. 13 22.

⁴⁰⁵ Akdeniz 2014b: 41; Res. 19 a-b.

⁴⁰⁶ Akdeniz 2010a: 177;549, Resim 322: 26.

⁴⁰⁷ Blegen ve diğerleri 1953: 6-7, 18-23; Fig.427;427.

⁴⁰⁸ Akdeniz 2014b: 27-28.

⁴⁰⁹ Konakçı 2016: 154; Fig.11: ÇM 3.

Höyüğü⁴¹⁰, Dağdeviren⁴¹¹, Kennez I⁴¹², Rahmiye II⁴¹³, Arpalı I⁴¹⁴; düzleştirilmiş dip parçaları Akhisar yöresinde Hastane Höyüğü⁴¹⁵, Dağdeviren Höyüğünde⁴¹⁶, Kennez I⁴¹⁷ Erdelli⁴¹⁸, Rahmiye II⁴¹⁹ Saruhanlı yöresinde Alibeyli Höyüğü⁴²⁰ Denizli-Beycesultan⁴²¹, İzmir Çeşme-Bağlararası⁴²² ile Troia'da⁴²³ tespit edilmiştir. D. French'in yörede gerçekleştirmiş olduğu çalışma sonucunda M.Ö. II. Bine tarihlenen kap formların çizimlerinde eserlerin kaide kısımları hakkında pek bilgi verilmediği görülmüştür⁴²⁴.

5.2. Yazılı Kaynaklar Işığında Son Tunç Çağı'nda Akhisar ve Çevresi

Birbirinden farklı coğrafi özelliklere ve iklim koşullarına sahip büyük bir yarımada konumundaki Anadolu'nun batısındaki Ege Bölgesi de sahil kesimi ile doğusundaki iç kesimlerdeki alanları kapsayan İçbatı Anadolu olmak üzere iki ayrı bölümden oluşmaktadır⁴²⁵. Akhisar ve çevresi, bu iki farklı topografya arasındaki doğal geçişlerden birisini oluşturmaktadır. Özellikle iç kesimlerdeki kültürlerin batıyla temasında vazgeçilmez bir noktadadır. Bu kültürlerden en önemlisi ve en iyi bilineni Hitit Devletidir.

M.Ö. II. Binyılın başlarında Orta Anadolu merkezli güçlü bir siyasi örgütlenmeyi oluşturan Hititler yazılı kaynaklar açısından zengin bir uygarlık olmuştur⁴²⁶. Hitit metinleri, merkezi Hitit coğrafyasının dışında Anadolu'nun çeşitli bölgeleri ve konumuz olan Batı Anadolu'yla ilgili bilgiler de sunmaktadır.

⁴¹⁰ Akdeniz 2014b: 31-32;43, (Res. 22 a-e,g).

⁴¹¹ Akdeniz 2010a: 39; 398, Resim 56: 15) (Foto 16).

⁴¹² Akdeniz 2010a: 49; 410, Resim 78: 16) (Foto 16); 49; 410, Resim 78: 17) (Foto 15).

⁴¹³ Akdeniz 2010a: 65;428, Resim 109: 5) (Foto 6).

⁴¹⁴ Akdeniz 2010a: 88;450, Resim 149: 12.

⁴¹⁵ Akdeniz 2014b: 32;43, (Res.22 h).

⁴¹⁶ Akdeniz 2010a: 39;398, Resim 56:15 (Foto 16).

⁴¹⁷ Akdeniz 2010a: 48; 410, Resim 78: 15) (Foto 17).

⁴¹⁸ Akdeniz 2010a: 44;404, Resim 67: 31) (Foto 29).

⁴¹⁹ Akdeniz 2010a: 64;428, Resim 109: 3) (Foto 5).

⁴²⁰ Akdeniz 2010a: 84;446, Resim 143: 17.

⁴²¹ Lloyd-Murray 1995: 11; Fig. P.3, 7.

⁴²² Aykurt 2010: 11, 56 ; Fig. 14 26-27; Şahoğlu ve diğerleri 2012: 507, Resim 12.

⁴²³ Blegen ve diğerleri 1953: 292, A76, A87,A88.

⁴²⁴ French 1969: 41-98.

⁴²⁵ Keskin 2003: 9.

⁴²⁶ Klengel 2002: 413.

Hitit metinlerinden anladığımızı göre, M.Ö. II. Binyıl Batı Anadolu ile Orta Anadolu arasında yoğun ilişkiler mevcuttu. Bu coğrafyanın tarihi süreç boyunca Hitit devleti için önem arz ettiği muhakkaktır. Batı Anadolu'nun her dönem için geçerli olan jeopolitik önemi dönemin egemen güçlerinin bu coğrafyaya egemen olma isteğini de canlı tutmuştur⁴²⁷. Hitit İmparatorluğu'nun Batı Anadolu hakkındaki politikasını, Hitit belgeleri ile az sayıdaki Ugarit ve Mısır yazılı belgelerinden edindiğimiz bilgiler oluşturmaktadır⁴²⁸. M.Ö. II. Binyılda Batı Anadolu tarihi coğrafyası, birçok araştırmacının ilgi odağı olmuş ve konuya ilişkin azımsanmayacak sayıda öneri getirilmiştir. Fakat yazılı ve arkeolojik kanıtların yetersizliği nedeniyle sözü edilen çalışmalar eksik kalmıştır⁴²⁹. Son yıllarda yapılan yeni kazı ve yüzey araştırmaları M.Ö. II. Binyılda Batı Anadolu kültürüne ilişkin umut verici veriler ortaya koymaya başlamıştır⁴³⁰. Dönemin aydınlatılmasına yardımcı yazılı kaynaklara bakıldığında, M.Ö. II. Binyılda Batı Anadolu Bölgesi'nde yaşayan halk toplulukları hakkındaki temel kaynağın, Hitit metinleri olduğunu görülmektedir. Bu nedenle bölgede yaşayan topluluklar ile ilgili bilgilerin, Hitit Devleti'nin kendi ideolojisi doğrultusunda ele alındığı gerçeği göz ardı edilmemelidir⁴³¹.

Özellikle II. Mursili (M.Ö. 1318-1290) dönemine ait “Onyıl Yıllıkları, Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları ve Kapsamlı Yıllıklar” başlığı altındaki metinler Hitit tarihi açısından çok önemlidir⁴³². Bu yazılı kaynaklardan yola çıkılarak M.Ö. II. Binyılda Batı Anadolu Bölgesi'nde birçok yerel krallığın var olduğu anlaşılmaktadır⁴³³. Bunlar; Wilusa, Mira-(Mira Kuwaliya), Seha Irmağı Ülkesi, Appawiya, Hapalla, Küçük Arzawa, Zippasla ve Hariati Ülkeleri'ni içine alan Arzawa Ülkeleri ile Karkisa ve Masa Ülkeleri, Walma Ülkesi, Lukka Ülkesi ve Ahhiyawa Ülkesi'dir (Resim 46)⁴³⁴. Batı Anadolu'daki bu yerel krallıklarının nerelerde kuruldukları (lokalizasyonları) tartışmaya açıktır⁴³⁵. Bu konularda kesin bir sonuca varılamamasının temel nedenleri arasında ise bilimsel açıdan yeterli

⁴²⁷ Ünal 2003: 4.

⁴²⁸ Özcan 2007: 78; Ay 2010: 27.

⁴²⁹ Yiğit 2003: 78; Özcan 2007: 1.

⁴³⁰ Özcan 2007: 86-96.

⁴³¹ Özcan 2007: 1.

⁴³² Cancik 2002: 422.

⁴³³ Alparslan 2000: 3.

⁴³⁴ Özcan 2007: 78.

⁴³⁵ Akdeniz 2006: 18; Özcan 2007: 78; Bilen 2008: 7.

çalışmaların yapılmaması ve bölgedeki saptanabilmiş yazılı kaynak ve anıtların yetersizliğidir⁴³⁶. Yukarıda bahsi geçen ülkelerin lokalizasyonları belirlerken kullanılan temel dayanakların başında Hitit'in bu ülkelere karşı düzenlemiş olduğu askeri seferleri içeren metinler gelmektedir⁴³⁷. Hitit İmparatorluğunun Batı Anadolu'ya düzenlemiş olduğu askeri seferlerin içerisinde en önemlisi ise kuşkusuz M.Ö. 1318-1290 Hitit Kralı II. Mursili tarafından bizzat kendisinin de katılımıyla gerçekleştirilen Arzawa Ülkesi veya Ülkeleri'ne karşı olan seferdir. Bu sefer sırasında kullanılan güzergâh, tarihi coğrafyası açısından da önem arz etmektedir⁴³⁸.

Akhisar'ın bulunduğu coğrafyayla ilgili doğrudan bir isimlendirme yapılmasa da Seha Irmağı'nın Gediz, bu ırmağın etrafındaki toprakların da Seha Irmağı Ülkesi olarak kabul edilmesi durumunda Akhisar'ın bulunduğu coğrafyanın da bu ülkenin kuzey sınırları içerisinde yer aldığı önerilebilir.

Hawkins, Seha Irmağı Ülkesi'nin Mira/Arzava'nın kuzeyinde olması gerektiğini savunmaktadır⁴³⁹. Macqueen de Hawkins ile aynı fikirdedir⁴⁴⁰. F.Starke Seha Irmağı için Gediz ve Küçük Menderes'i önermektedir⁴⁴¹. Son dönemde konuyla bağlantılı yeni bir kazı başlatan Roosevelt ise Gediz-Seha Irmağı eşitlemesini kabul etmekte, Akhisar'ın güneydoğusunda, Marmara Gölü civarındaki kalelerin en büyüğü olan Kaymakçı'yı Seha Irmağı Ülkesi'nin merkezi olarak önermektedir. M.Ö. 13.'dan sonra tüm Doğu Akdeniz'de Son Tunç Çağı'nın sonuna kadar devam eden yıkım ve göçler sonucunda Seha Irmağı Ülkesi'ne dair tüm tarihi izlerin yok olduğunu belirtmiştir⁴⁴².

Buna karşın, Seha Irmağı Ülkesi'yle bağlantılı farklı lokalizasyon önerileri de vardır. Örneğin Stefano de Martino, Seha Irmağı'nın, lokalizasyonu ile ilgili olarak Gediz'in yanı sıra Küçük Menderes ya da Bakırçay olabileceğini belirtir⁴⁴³. Eğer Seha Irmağı Bakırçay kabul edilirse, Akhisar'ın hemen kuzeybatısında yer

⁴³⁶ Starke 2001: 34.

⁴³⁷ Macqueen 2001: 40.

⁴³⁸ Akdeniz 2006, 17: 21;Özcan 2007: 17, 18.

⁴³⁹ Hawkins 1998: 23.

⁴⁴⁰ Macqueen 1968: 172;Singer 1983: 206.

⁴⁴¹ Starke 2001: 34.

⁴⁴² Roosevelt 2010: 57;2011: 65.

⁴⁴³ Martino 2003: 60;Roosevelt 2017a: 39.

alan bu Irmağın çevresindeki topraklar Seha Irmağı Ülkesi, Akhisar kısmı ise bunun güneydoğu kesimini oluşturmuş olacaktır. Seha Irmağı'yla ilgili en uç görüş ise Simav Çayı önerisi olmuştur⁴⁴⁴.

Seha Nehri Ülkesi'nin, Arzawa konfederasyonu içerisinde sayılıp sayılmaması gerektiği hakkında bazı görüşler bile öne sürülmüştür. Bu kuşkların sebebi, *KUB XXIII.13* numaralı metnin incelenmesi sonucu ve Alakşandu Antlaşması'nda Arzawa ülkeleri sayılırken Seha Nehri Ülkesi'nden bahsedilmemiş olmasıdır. Fakat II. Mursili Dönemi'nde en önemli askeri sefer olan Arzawa savaşı ve Arzawa'yı⁴⁴⁵ yenilgiye uğrattınca Seha Irmağı Ülkesi'nin de Hitit hegemonyasına girmesi dolayısıyla Seha Irmağı Ülkesi'nin Arzawa konfederasyonunun bir parçası olduğu anlaşılmıştır⁴⁴⁶. II. Mursili'nin seferiyle bağlantılı olarak, Hitit yazılı kaynaklarından da anlaşılacağı üzere, Büyük Arzawa krallığının kalbini oluşturduğu düşünülen söz konusu topraklarda, genel olarak krallığın birer parçası olan Seha Irmağı Ülkesinin yanı sıra Mira Ülkesinden söz edilmektedir⁴⁴⁷. Zaten bu savaş, Son Tunç Çağı Batı Anadolu'su siyasal yapısı için bir kırılma noktası olmuştur. Bu Savaşın sonunda Batı Anadolu'da sınır değişiklikleri yaşanmıştır. Arzawa Ülkesinin yönetim merkezi olan Küçük Arzawa'nın savaş sonrası akıbeti bilinmemektedir. Küçük Arzawa topraklarının diğer ülkeler tarafından paylaşıldığı düşünülmektedir. Arzawa'nın topraklarının önemli bir bölümü Mira Ülkesi'ne bırakılmıştır. Daha sonraki dönemlerde Hitit metinlerinde Mira Ülkesi adının sık geçmesi, Hitit-Batı Anadolu ilişkilerinde Arzawa'nın yerini Mira'nın aldığını göstermektedir. Hitit, Mira topraklarını Mashuiluwa'ya, Seha Irmağı Ülkesi'ni Manapatarhunta'ya, Hapalla'yı ise Tarkaşnalli'ye bırakmıştır⁴⁴⁸.

III. Hattuşili dönemine ait olduğu düşünülen Seha Irmağı Ülkesi ile ilgili bir metinde Tarhundaradu adlı bir kişinin Ahhiyawa kralının desteğiyle Seha Irmağı Ülkesi topraklarında bir isyan çıkardığı anlaşılmaktadır. Fakat Hitit kralı bu isyanı bastırmıştır. Seha Irmağı Ülkesi metninden de açık bir şekilde anlaşıldığı gibi Hititler'in Batı Anadolu'da kesin bir hâkimiyet kurmasına rağmen Batı

⁴⁴⁴ Roosevelt 2017b: 122.

⁴⁴⁵ Akdeniz 2006: 17;Güney 2012: 49.

⁴⁴⁶ Singer 1983: 206;Macqueen 2001: 51;Akdeniz 2006: 19;Roosevelt 2010: 57.

⁴⁴⁷ Singer 1983: 206;Özcan 2007: 100.

⁴⁴⁸ Akdeniz 2006: 23, 24.

Anadolu'da kendi çıkarlarına ters düşen her duruma müdahalede buldukları görülmektedir⁴⁴⁹.

Hitit metinleri, Seha Irmağı Ülkesi ile Mira'nın sınırdaş olduğuna ilişkin bilgiler sunar. Bu konudaki önemli bir kalıntı, İzmir ili Torbalı ile Kemalpaşa Ovası'nı birbirine bağlayan vadide, yolun sağında stratejik bir konumda yer alan Karabel Anıtıdır (Resim 37-40, 42-45)⁴⁵⁰. Batı Anadolu'nun kıvrımlı coğrafyası nedeniyle kıyı bölgeleriyle iç kesimleri arasındaki bağlantılar, doğu-batı yönü boyunca uzanan nehir vadileriyle sağlanmaktadır. Batı Anadolu bölgesinin en büyük nehir vadileri olan Gediz, Küçük Menderes ve Büyük Menderes nehirleri, Protohistorik dönemlerden itibaren Anadolu'nun iç kesimlerine ulaşımı sağlayan birer doğal yol olma özelliğine sahiptir. İç kesimlere doğru, Gediz vadisinin güneyi ile Küçük Menderes vadisinin kuzey kesiminde yer alan dağ sıraları kıyı ile iç kesimler arasında bir set oluştururken kıyıya doğru, Kemalpaşa üzerinden sağlanan yol iç kesimlere kolay bir geçiş oluşturmaktadır. M.Ö. II. Binde Orta Anadolu merkezli Hitit İmparatorluğu'na ait düşünülen Karabel Kabartması'nın söz konusu bölgede yer alması da bu geçişin Protohistorik dönemlerde kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir⁴⁵¹.

"Karabel Kaya Kabartması" ya da "Karabel Anıtı" adıyla anılan bu eser⁴⁵², Seha Nehri Ülkesi ile Mira ülkesinin sınırlarının kesiştiği noktada yer almaktadır⁴⁵³. Herodotos'tan da bilinen Karabel Anıtı, Mısır kralı Sesostis'in yendiği ülkelerde diktiği anıtlar şeklinde yorumlanmıştır. İonia sınırları içerisinde yer aldığını belirtilen kabartma üzerinde Mısır sanatının belirtilerinin olmadığı fakat Mısır harfleriyle kazılmış bir yazının varlığından bahsetmektedir⁴⁵⁴. Bu kabartmanın Mısır Firavunu Sesostis'in betimlendiği şeklinde yorumlanan iki anıtın dört buçuk arşın yüksekliğinde bir adamın yontulduğu vurgulanmış⁴⁵⁵, sağ elinde bir mızrak, sol elinde bir yay tuttuğu⁴⁵⁶; geri kalan donanımın bir kısmının kısmen Mısır, kısmen Etiyopya özelliklerini taşıdığı⁴⁵⁷ ve bir omzunun yan

⁴⁴⁹ Güney 2012: 27.

⁴⁵⁰ Yılmaz 2002: 91.

⁴⁵¹ Votruba (Mangaloğlu) 2006: 8, 9.

⁴⁵² Stewig 1970: 9;Sevin 2001: 9;Umar 2001: 123;Jean 2001: 149;Roosevelt 2010: 55, 56.

⁴⁵³ Baykan 2012: 35.

⁴⁵⁴ Herodotos II: 165.

⁴⁵⁵ Jean 2001:149, 150.

⁴⁵⁶ Herodotos II: 167.

⁴⁵⁷ Jean 2001: 149, 150.

tarafında Mısır yazısıyla yazılmış ‘‘Ben, omuzlarımdaki güçle fethettim bu ülkeyi’’ şeklinde yazıtın bulunduğu belirtilmiştir⁴⁵⁸. E. Jean, bahsi geçen yerde A,B ve C olmak üzere üç farklı anıtın var olduğundan söz etmektedir⁴⁵⁹. Ancak, geçen zaman içerisinde diğer iki anıt yok olmuş, geriye bugün görülebilen kaya anıtı kalmıştır. Farklı zaman dilimlerinde ve farklı bilim insanı tarafından araştırılan bu kabartmanın gerçekte Mısır Firavun’una ait olmadığı anlaşılmıştır. Doğal olarak antik devirde hiç kimse bu kabartmanın M.Ö. 13. yy’a tarihlenen Hitit krallığına bağlı Mira kralının tasvir edildiği bir anıt olduğunu düşünemezdi⁴⁶⁰.

Karabel’de halen görülebilen anıtta, kaya yüzeyine yüksek kabartma tekniğiyle oyulmuş bir erkek figürü betimlenmiştir⁴⁶¹. Bu figür, 8 m. yükseklikte ve 2 m. genişlikte bir niş içerisine yerleştirilmiştir. Bahsi geçen figürünün kral tasviri olduğu ve sağa doğru dönük biçimde başında sivri konik bir külah ile dizleri açıkta bırakan beli kemerli bir giysi giymektedir. Sol elinde bir mızrak yer almaktadır. Sağ omzunda ise bir yay asılıdır⁴⁶². Uçları yukarıya doğru kıvrılmış pabuçları, ay biçimli kılıcıyla (Resim 37-40, 42) tipik Hitit üslubu özellikleri taşımaktadır⁴⁶³. Eserin tam olarak Hititler’e ait olup olmadığı bilinmemekle birlikte "Hitit Üslubu"nun özelliklerini net bir biçimde yansıttığı açıktır. Kabartmada, figürün baş kısmı ile sol elindeki mızrağı arasında kalan bölümde Hitit hiyeroglif yazısı ile yazılmış bir isim yer almaktadır (Resim 39, 42, 43). Oldukça deformasyona uğramış halde bulunan bu yazıt, "Targas-navati" veya "Assuwa-wa-ti" olarak okunmuş olsa da henüz çivi yazılı belgelerde bu örneğin benzerine rastlanılmamıştır⁴⁶⁴. Osmaniye’nin kuzeybatısında Yaşar Kemal’in köyü olan Hemite/Gökçeadam köyün yakınlarında, Pyramos/Ceyhan Irmağı’nın eteğinde Hitit çağı kabartmasıyla Karabel’de işlenen kompozisyonun aynı olması nedeniyle önem arz etmektedir. Tek fark Karabel’deki kabartmada tasvir edilen figür sola dönerken Osmaniye’deki sağa dönmektedir⁴⁶⁵. Hawkins, Karabel Anıtı’nın üzerindeki yazı ile Tarkondemos mührünün üzerindeki işaretlerini

⁴⁵⁸ Jean 2001: 149-150;Herodotos II: 167.

⁴⁵⁹ Bittel 1939-1941: 181-193;Umar 2001: 124.

⁴⁶⁰ Jean 2001: 150-151.

⁴⁶¹ Sevin 2001: 167.

⁴⁶² Hawkins 1998: 4;Özcan 2007: 33;Güney 2012: 73, 74.

⁴⁶³ Emre 2002: 490.

⁴⁶⁴ Güney 2012: 73, 74.

⁴⁶⁵ Umar 2001: 126.

karşılaştırarak Mira kralı Tarkasnawa'nın ismini okumuştur⁴⁶⁶. Tarkasnawa isminin yanında Tarkasnawa'nın babasının ve büyük babasının isimlerinin de yer aldığını belirtilmektedir⁴⁶⁷. Hawkins tarafından okunan Karabel A Anıtı şu şekildedir: *Tarkasnawa, Mira (ülkesi) Kralı, Mira Ülkesi Kralı Alantallis'in oğlu Mira Ülkesi Kralı (...)'nın torunu* şeklindedir (Resim 43)⁴⁶⁸.

Bugün akıbeti bilinmese de, ikinci kabartmanın tasvir ve ideogramlarının zamanında bazı araştırmacılar tarafından kopyalanmış olması büyük bir şanstır. Üzerinde hiyeroglif yazı bulunmuş olmasına rağmen fazla deformasyondan dolayı ilk kabartma kadar iyi okunmamış olan ikinci kabartmanın üzerinde sivri ve kıvrık uçlu pabuçları; kısa kemerli elbisesi ve sol elinde mızrağı ile belli olmaktadır⁴⁶⁹. K.Bittel ilk kabartmanın 100-150 m.⁴⁷⁰ kuzeyinde B ve bu kabartmanın da birkaç metre ilerisinde C1 ve C2 olarak adlandırılan kabartmaları tespit etmiştir⁴⁷¹. Her iki kabartmanın da daha önceki yayınlanan fotoğraflarından yola çıkılarak ana kayadan kopan parçalar olduğu anlaşılmıştır. Fakat bu parçalar günümüze ulaşmadan yok olmuştur⁴⁷². Macqueen, anıtı Hitit kralları tarafından, yerel beyliklere yaptırılan fetih anıtı olarak yorumlamıştır⁴⁷³. Anıtın hiyeroglif yazıya sahip olması Hitit İmparatorluğun bu bölgede siyasal varlığının ya da etkisinin kanıtı olarak değerlendirilmektedir⁴⁷⁴. Farklı bilim insanı tarafından okunup yorumlanan Karabel Anıtı'nın üzerindeki hiyeroglifteki geyik olarak tanımlanan işaretin yorumlanması konusundaki tartışma devam etmektedir⁴⁷⁵.

Karabel Anıtı Hawkins tarafından Arzawa ve Mira Ülkelerinin lokalizasyonunda yol gösterici bulunmuştur⁴⁷⁶. Fakat bu durumla bağlantılı olarak Ünal, Arzawa'nın lokalizasyonu ile ilgili kaynakların tamamının Hitit metinlerinden oluştuğuna dikkat çekerek Karabel ve Afyon civarında bulunan hiyeroglif yazıtların, Bafa Gölü yakınlarında Beşparmak Dağları'nda keşfedilen

⁴⁶⁶ Hawkins 1998: 2, 4; Umar 2001: 125, 127.

⁴⁶⁷ Hawkins 1998: 1.

⁴⁶⁸ Hawkins 1998: 4, 7; Fig 5.

⁴⁶⁹ Güney 2012: 74.

⁴⁷⁰ Bittel 1939-1941: 185; Ünal 2003: 24.

⁴⁷¹ Bittel 1939-1941: 181.

⁴⁷² Baykan 2012: 36.

⁴⁷³ Macqueen 2001: 163.

⁴⁷⁴ Savaş 1999: 226, 227.

⁴⁷⁵ Ünal 2003: 23.

⁴⁷⁶ Hawkins 1998: 20.

grafitilerin ve tam olarak menşei saptanamamış hiyeroglif mühürlerin Arzawa'nın lokalizasyonu üzerinde tam olarak bilgi veremeyeceğini belirtmiştir. Öte yandan Ünal, Mira Ülkesinin lokalizasyonunda Karabel civarı merkez olmak üzere Küçük Menderes vadisini önermiştir. Bu öneri Latmos/Beşparmak Dağları'nda Suratkaya'da tespit edilen hiyeroglifler ve buna ilaveten Karabel kitabesinin okunmasıyla beraber Mira Ülkesi'nin lokalizasyonunu pekiştirilmiştir⁴⁷⁷. Son dönemde gündeme gelen Pancar'daki anıtın üzerindeki tartışmalar devam edilmekle birlikte bu anıtın, Karabel'de varlığı bilinen fakat günümüze ulaşmayan diğer iki anıta ait kalan parçalardan olabileceği konusu kapsamlı bir şekilde araştırılması gereken bir fikir olarak öne sürülebilir⁴⁷⁸.

Hitit İmparatorluğu'nun bölgedeki etkisiyle ilgili doğrudan ya da dolaylı bir başka anıt Manisa'daki Akpınar Anıtıdır (Resim 41). Anıt, Manisa'nın yaklaşık 6 km. kuzeydoğusundaki Spil (Sipylos) Dağı'nın kuzey yamacında yer almaktadır⁴⁷⁹. Son Tunç Çağı'na tarihlendirilen bu anıt, yöre halkının Kybele, Kibele ya da Taş Suret olarak adlandırdığı "Akpınar Kaya Kabartması"dır⁴⁸⁰. Anıtın, Seha Irmağı ile özleştirilen Gediz Irmağı'nın suladığı ve aynı adla anılan Gediz Ovası'ndan Panaztepe'ye doğru uzanan doğu batı yolunun güneyinde yapılmış olması önemlidir.

Antik dönemden bu yana bu kabartma hakkında çeşitli yorumlar yapılmış ve farklı öneriler getirilmiştir. Bu anıtın farklı yorumlamanın en büyük nedeni antik dönemden bu yana eserin Ağlayan Kaya, Suret Kaya, Taş Suret veya Niobe Kayası olarak bilinen doğal oluşum ile karıştırılmasıdır⁴⁸¹.

Bu iki eseri günümüzde bile birbiriyle karıştıran azımsanmayacak sayıda bilim insanı ve yaygın mevcuttur⁴⁸². Akpınar Kaya Anıtı insan eliyle yapılmış bir kabartması iken Ağlayan Kaya, Suret Kaya veya Taş Suret olarak anılan ise tamamen doğal bir kaya oluşumudur.

⁴⁷⁷ Ünal 2003: 22, 23.

⁴⁷⁸ Işık 2012: 25-34.

⁴⁷⁹ Yılmaz 2002: 93.

⁴⁸⁰ Roosevelt 2017a: 283.

⁴⁸¹ Neimeier 2002: 522; Akdeniz 2010a: 283; 2011b: 89, 90.

⁴⁸² Akdeniz 2010a: 283.

Akpınar Kaya Anıtı'nda, kayanın yüzeyinde üzeri yuvarlatılmış bir girintinin içine işlenen, kollarını göğsünün üzerinde kavuşturup ayaklarını iki tümseğin üzerine yerleştirmiş durumda, tahtına oturan bir kadın tasvir edilmiştir⁴⁸³. Fakat bu geleneksel anlatımda bahsi geçen ifadeler anıt incelendiğinde net olarak görülememektedir. Son zamanlarda Akpınar Anıtı üzerine farklı yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlar arasında buradaki tasvirin bir kadını değil, bir erkeği (hatta sakallı olduğunu iddia edenler de vardır), yani bir tanrıyı betimlediği şeklinde savunanlar da vardır⁴⁸⁴. Akpınar Anıtı dikdörtgen bir derin niş içerisinde tahtında oturur pozisyonunda bir tanrıça tasvir edilmiştir. Tanrıça kabartmasının yanında bulunan hiyeroglif yazının "Zuwala" şeklinde okunmuş olmasına rağmen kişinin ünvanı hakkında tam olarak bilgi verilmemiştir. M.Ö. 13.yy.'a tarihlenen bu anıtın üzerinde okunan ismin, Hitit kralları arasında olmadığı anlaşılmıştır⁴⁸⁵. Fakat sonraki okumalarda II. Mursili dönemine denk gelen ve yıllıklarında da bahsi geçen Prens Kuvalanamuva'nın isminin yazılı olduğu anlaşılmıştır⁴⁸⁶. Kabartma üzerinde tasvir edilen kişinin kimliğinin tam olarak anlaşılmamasının temelinde anıtın bu denli kayanın yapısıyla alakalı tahrip olmuş olması ya da farklı dönemlerde örneğin Roma Dönemi'nde bu alanda açık hava tapınının gerçekleştirilmesi nedeniyle tahrip edilmiş olabileceği de düşünülmektedir. Akpınar Kaya Anıtı'ndaki Luwi hiyerogliflerinin sağ tarafında küçük bir tanrı kabartması Hitit etkisi açısından dikkat çekicidir. Akpınar Kaya Anıtıyla ilgili temel sorun niş benzeri çerçeve içerisindeki kabartma ile sağındaki Luwi hiyerogliflerinin ve kabartma tanrı betimlemesinin aynı dönemlerde yapılp yapılmadığıdır. Bir başka sorun ise çerçeve içerisindeki kabartmanın bitmiş bir eser mi yoksa bitirilmeden yarım kalan bir eser mi olduğudur. Anıtın farklı, hiyeroglif yazıların ise farklı dönemlere ait olduğu da düşünülmektedir.

Akpınar Kaya Anıtı çevresiyle birlikte değerlendirildiğinde eserin bir su kaynağı yakınına yapılmış (Akpınar) olması dikkat çekicidir. Su kaynakları, pınarlar Hitit uygarlığında olduğu gibi tarihin pek çok döneminde kutsal kabul edilmiş, çeşitli mitoloji ve efsanelere konu olmuşlar ve çevrelerinde değişik nitelikte tören alanları, anıtlar yapılmıştır. Bu noktada Akpınar'daki kalıntılarla ilgili en önemli ipucunu M.S. II. yüzyılda bölgede yaşayan Pausanias vermektedir.

⁴⁸³ Emre 2002: 290; Akdeniz 2010a: 283.

⁴⁸⁴ Akdeniz 2010a: 283.

⁴⁸⁵ Özcan 2007: 34.

⁴⁸⁶ Neimeier 2002: 522.

Pausanias'dan aktaran Akdeniz, "Spil Dağı'nın kuzeyinde yaşayan Magnetler'in bir kayada Ana Tanrıçanın (tanrıların anası) tüm heykelleri içinde en eski olanına sahip olduklarını bildirip bu kabartmanın Koddinos kayasına Tantalos oğlu Broteas tarafından yapıldığını" belirtmiştir⁴⁸⁷.

Akpınar Kaya Anıtı hakkında, Pausanias'ın verdiği bilgilere dikkat çeken Akdeniz, Pausanias'ın yaşadığı dönemde "Koddinos kayalığı" denilen bu mevkideki anıtın bitirmeden bırakıldığına dair yazar hiçbir bilgi vermemekte, aksine anıtın ve çevresinin bir kült merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Son Tunç Çağı'nda M.Ö. 14. yy. ya da sonrasında özellikle Hititler'in Batı Anadolu'yla çeşitli sebeplerden dolayı giderek artan ilgi ve müdahalelerinin bulunduğu bir dönemde bu hiyeroglifler ve yanındaki tanrı kabartması yapılmış olmalıdır⁴⁸⁸. Kabartmada tasvir edilen kişinin giysisi, duruşu, anatomik tasvir özelliklerinden ve hiyeroglif yazısından yola çıkılarak Hitit kaya anıtları grubuna girmiştir⁴⁸⁹. Neimeier ise bu anıtın olasılıkla II. Mursili döneminde Arzawa'nın fethinden önce bir Batı Anadolu'ya yerel bey tarafından yaptırıldığı ve kabartmanın hemen yanında "Prens Kuvalanamuva" yazılı olduğu şeklinde aktarmıştır⁴⁹⁰. Latmos Dağı'nda tespit edilen anıt ise Miralî Mashuiluvus ile II. Mursili'nin kız kardeşi Muvattis'in manevi oğlu Kubantakurunta'ya ait olup burada Kubantakurunta için "Büyük Prens" ünvanı kullanıldığı tespit edilmiştir⁴⁹¹.

Geleneksel anlatım Karabel, Akpınar, Suratkaya gibi kaya anıtlarının birer zafer abidesi olduğu yönüyle günümüzde daha çok (sınırları Hitit tarafından da tasarlanan ya da onaylanan Batı Anadolu'daki yerel güçler arasındaki) sınır taşları şeklinde değerlendirilmeleri söz konusudur⁴⁹². Üzerlerindeki Luwice kitabeler ya da tasvirlerdeki Hitit üslubundan dolayı bu anıtların hiçbirisinin Hitit İmparatorluğu'nun siyasi sınırına ilişkin eserler şeklinde kabul etmek doğru değildir⁴⁹³. Ayrıca Akpınar Anıtı'nın su kaynağı yakınında yer alması diğer kaya anıtlarından farklı olarak kültle ilişkili yorumlar yapılmasını daha sağlıklı kılmaktadır.

⁴⁸⁷ Akdeniz 2010a: 284.

⁴⁸⁸ Akdeniz 2010a: 285.

⁴⁸⁹ Yılmaz 2002: 93.

⁴⁹⁰ Neimeier 2002: 522; Akdeniz 2010a: 283.

⁴⁹¹ Neimeier 2002: 522.

⁴⁹² Hawkins 1998: 25; Güney 2012: 72.

⁴⁹³ Stewig 1970: 9.

Myken Uygarlığı'nın doğu, Hitit İmparatorluğu'nun ise batı yayılım sahasındaki Ege Bölgesi'ne olan bu ilginin sahildeki sebebi şüphesiz limanlardı. Doğu-batı doğrultusunda uzanıp bu limanların buldukları yerlerden denize dökülen ırmaklar çevresindeki ovalar ise oldukça zengin tarımsal üretimle dikkat çekmekteydi. Gevşek bir konfederasyon şeklinde tanımlanan Arzawa'nın bu ticareti ve üretimi nasıl ve ne şekilde kontrol altında tuttuğunu bilmiyoruz. Ancak, M.Ö. 15. yüzyıldan itibaren giderek artan mücadelede Seha Irmağı Ülkesi kapsamındaki Akhisar yöresi de etkilenmiş olmalıdır.

Batı Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu maden yatakları potansiyelinin de bölgeye olan ilgideki rolü büyüktür⁴⁹⁴. Bölgenin tümü ele alındığında sahip olduğu maden ve zengin minerallerin bolluğu dikkat çekmektedir. Bu noktada iki yöre, "Menderes Masifi" ile "Gediz Ovası" olarak adlandırılan bölge sahip olduğu altın rezervi bakımından öne çıkmaktadır⁴⁹⁵. Hitit İmparatorluğunun Batı Anadolu bölgesine karşı duyduğu ilginin temelinde Hitit İmparatorluğunun güçlü ordusu için silah yapımında kullandığı demir ve tuncun almasını oluşturan bakır madenine duyulan ihtiyacın artmasıdır. İhtiyaç duyulan bu maden de Batı Anadolu'da günümüz Denizli, Aydın ve İzmir'in bulunduğu coğrafyada bulunmaktadır⁴⁹⁶. Manisa ve çevresini de kapsayan Gediz Havzası'ndaki altın rezervi ön plana çıkmaktadır. Antik devirde Lydia uygarlığının zenginleşmesinin en büyük sebebi olan, bugünkü Ahmetli, Turgutlu, Salihli yöreleriyle Çal Dağı ve Bozdağlar'daki antik rezervlerinin daha eski dönemlerde de kullanılıyor olması düşünülebilir. Nitekim Gölarmara kıyısındaki Eski Balıkhan ve Ahlatlı Tepecik mezar kazılarında çıkan bazı altın buluntuları İlk Tunç Çağı'ndan itibaren yöre halkının bu cevheri işlemeye başladığını düşündürmektedir.

⁴⁹⁴ Keskin 2003: 12.

⁴⁹⁵ Keskin 2003: 13.

⁴⁹⁶ Yakar 1976: 119, 120; Akdeniz 2006: 19, 20.

SONUÇ

“Son Tunç Çağı’nda Akhisar ve Çevresi (Hastane Höyüğü Kazı Sonuçlarının da Katkılarıyla)” isimli tez çalışması beş bölümden oluşmaktadır. Tezde Hastane Höyüğü, merkez nokta olarak kabul edilerek Akhisar çevresindeki Son Tunç Çağı buluntu merkezleri ele alınmıştır. Bu merkezlerde bulunan seramik parçalarının çağdaşlarıyla olan karşılaştırmaları yapılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Tezin ilk bölümü, kültürlerin oluşmasında ciddi etkisi olan coğrafyayla başlanmıştır. Coğrafya konusu içerisinde bölgenin sahip olduğu iklim ve fiziki coğrafya koşullarının getirdiği olanaklar araştırılmıştır.

İkinci bölümü oluşturan “ Seyyahlar ve Modern Araştırmalar” adlı bölüm ise yörenin genel tarihsel sürecine değinilmeye çalışılmıştır. Tarih boyunca faklı kökenli halkların ilgisini çeken bu coğrafya seyyahların da ilgisini çekmiştir. Bunun ana sebebi, Hıristiyanlığı benimseyen ilk yedi cemaatten birisinin burada var olmasıdır.

Hıristiyanlık tarihini incelemek amacıyla buraya ilk seyahati gerçekleştiren kişi 1669 yılında, İngiltere asıllı Paul Rycault olmuştur. Bölgeyi gezen bir diğer önemli gezgin ise Thomas Allom’dur. Allom’un 1836-1838 yılları arasında bazı merkezlerin dışında özellikle Akhisar (Thyateira) hakkında yaptığı gravürlerin Robert Walsh’ın iki ciltlik eserinde yayınlaması, Thyateira’yı görsel açıdan hafızamızda canlandırması açısından önemlidir. Alman coğrafyacı Kiepert’in 1890 yılında hazırlamış olduğu haritanın VIII. Paftasında Akhisar (Thyateira)’nın da yer alması tarihi coğrafya açısından da önemlidir. Avrupalı seyyahların dışında Evliya Çelebi, 1670-1671 yılında bölgeyi gezip Akhisar’ın gerek coğrafyası gerekse kültürel yapısı hakkında ayrıntı bilgiler vermiştir.

Yöredeki ilk modern arkeolojik çalışma ise 1898 ya da 1900 yılında P.Gaudin’in Yortan Mezarlığı kazısıdır. Daha sonra 1936 yılında K. Bittel ve J. Stewart, 1949 da ise K. Kökten’in çalışmaları ile 1956 yılında E. Akurgal’in Ovabayındır’da gerçekleştirdiği kazılardan söz etmek gerekmektedir. 1959 yılında ise D.French’in Balıkesir, Akhisar ve Manisa çevresinde sürdürdüğü yüzey araştırmaları sayesinde Batı Anadolu’nun bu önemli bölümü ilk defa bir bütün halinde ele alınmıştır. R.Dinç’in 1994, 1995, 1997 ve 1999 yıllarında Akhisar ve

çevresinde gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmaları, T. Takaoğlu'nun 1999 yılında Kulaksızlar'daki yüzey araştırması ve 2007-2011 yılları arasında E. Akdeniz'in yörede gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmaları sayesinde Akhisar ve çevresi detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Yöredeki yüzey araştırmaların dışında Akhisar ilçe merkezindeki ilk kazılar 1962 yılında Prof. Dr. Yusuf Boysal tarafından "Tepe Mezarlığı" denilen alanda gerçekleştirilmiştir. Boysal'ın Tepe Mezarlığı'nda gerçekleştirdiği bir sezonluk çalışmasının sonuçları bilim dünyasıyla paylaşılmamıştır. Bu çalışmanın ardından 1968 yılında aynı yerde Rüstem Duyuran tarafından kazı yapılmıştır. 2011 yılından başlamak üzere Akhisar ilçe merkezinde "Tepe Mezarlığı" ve "Hastane Höyüğü'nde" Prof. Dr. Engin Akdeniz başkanlığında bir ekip tarafından arkeolojik kazı çalışmaları devam etmektedir.

Tez içerisinde Son Tunç Çağı'na tarihlenen toplamda 8 höyük de yukarıda bahsedilen bilim insanlarından D. H. French, R. Dinç ve E. Akdeniz'in yüzey araştırmalarında saptanıp incelenen buluntu merkezleridir. Akhisar ilçe merkezi sabit nokta kabul edilerek Akhisar'ın güney-güneybatısında 1, güneydoğu 1, güneybatı 3, kuzeydoğu 1 ve kuzeybatıda 1 höyük olmak üzere toplam sekiz höyük buluntularıyla birlikte incelenmiştir. Bu höyükler içerisindeki en geniş yayılım sahasına, 355x360 m. ölçülere sahip olan Hastane Höyüğüdür. Tez kapsamında incelenen höyüklerden en az kısıtlı sahasına sahip höyük ise 95x80 m. ölçüleriyle Mecidiye Höyüğüdür. Ova seviyesinden en yüksek höyük 11 m. yüksekliğiyle Süleymanlı Höyüğü, ova seviyesine en yakın olan höyük ise 2-3 m. yüksekliğiyle Akhisar Höyüğü'dür.

Tezde ele alınan höyükler üçüncü bölümde "Akhisar Ovası ve Çevresindeki Son Tunç Çağı Buluntu Merkezleri" başlığı altında işlenmiştir. Bu başlık adı altında ele alınan höyüklerin birçoğu ciddi ölçüde tahrip edilmiştir. Akhisar Ovası'nın genelinde çok yoğun bir şekilde devam etmekte olan tarımsal faaliyetler bu tahribatın temel sebeplerindedir. Bunun dışında inşaat faaliyetleri, toprak alınması, karayolu yapımı, sulama havuzu inşa edilmesi ve dikkati çeken kaçak kazılar, tahribatın diğer sebepleridir. Yukarıda bahsedilen tahribatların belki de en belirgin ve göze çarpanı hiç şüphesiz kazısı günümüzde hala devam etmekte olan "Hastane Höyüğü'nde" görmek mümkündür. "Hastane Höyüğü'nde" gerçekleştirilen kazı çalışmalarında modern zamanlara ait üç ile dört metreye ulaşan dolgu toprağı görmek mümkündür. Yöredeki tahribatın boyutunu gösteren

bir diğerk önemli kanıt ise höyüğün tepesinde ve günümüz hastanesinin bahçesinde gerçekleştirilen kazıda açığa çıkartılan sunak ya da tapınağa ait olduğu düşünülen yapının merkezinin parçalayıp beton dökülmesidir. Tahribatın durumu, tarımsal faaliyetlerin verdiği zarar açısından ele alındığında yöredeki höyüklerde D. French 1959 yılındaki yüzey araştırmalarında höyüklere ait ölçüleri ile E. Akdeniz'in 2007-2010 yılları arasında yörede gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmalarında aldığı ölçüler arasındaki büyük farklılıkla da anlaşılmaktadır. Bu iki çalışmanın arasında geçen 50 yılda doğal aşındırma mekanizmaları olan rüzgâr, erozyon ve yağmur gibi etmenler dışında tarımsal faaliyetler dolayısıyla bu farklılıklar oluşmuştur.

Tezin içerisinde yer alan önemli konu başlıklarından biri de tez kapsamı içerisinde ele alınan ve kazısı yapılan Hastane Höyüğü'nün dışında geri kalan höyüklerden yüzey araştırmalarında elde edilen seramiklerinin kataloglandırıldığı dördüncü bölümde aktarılmaya çalışılmıştır.

Tezin beşinci bölümünde “Akhisar Ovası ve Çevresindeki Son Tunç Çağı Buluntuları ve Yazılı Kaynaklar Işığında Son Tunç Çağı'nda Akhisar ve Çevresi” başlığı altında işlenmeye çalışılmıştır. Tezde bahsedilen höyüklerde tespit edilen seramik buluntuları, çağdaşı merkezler arasındaki karşılaştırmalar da yapılarak mal grupları ve kap formları üzerinden incelenmiştir. Bu karşılaştırmada dikkat çeken seramik gruplarından birisi ‘Gri Seramiktir’. Bu seramik grubunu İlk Tunç Çağı'nın sonunda başlayıp Son Tunç Çağı'nın sonuna kadar Batı Anadolu sınırları içerisine giren tüm merkezlerde görmek mümkündür.

Akhisar çevresinde olduğu gibi Batı Anadolu'da Son Tunç Çağı'na tarihlenen merkezlerde tespit edilen bir diğerk mal grubu ise “Mika Astarlı Sarı Seramiktir.” Bu mal grubunun Orta Tunç Çağı'nda itibaren kullanılmakla beraber Son Tunç Çağı'nda kullanımı artmıştır. Çevre merkezlere bakıldığında tıpkı gri mal grubunda olduğu gibi çağdaş merkezlerde de kullanıldığı görülmüştür. Batı Anadolu Coğrafyasında tez yayılım sahası içerisinde Son Tunç Çağı'na tarihlenen merkezlerde tespit edilip karşılaştırılan diğerk mal grupları ise “Kırmızı (red coated ware) Seramik”, “Kırmızı Boya Astarlı (red washed ware) Seramik” ve “Devetüyü (buff) Seramiğidir”.

Söz konusu coğrafyadaki Son Tunç Çağı merkezlerinde kap formlarına bakıldığında ise “S pofilli kap formların geniş yer tuttuğu gözlenmiştir. S profilli

kap formları, yuvarlatılmış ağızlı çömlek, geniş küresel gövdeli çömlek, dışa sarkıtılmış ağızlı çömlek, dışa kalınlaştırılmış ağızlı çömlek, dışa çekik ağızlı, içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (rolled-rim), dışa çekik ağızlı-yuvarlatılmış gövdeli çömlek uzun boyunlu, dışa çekik ağızlı, içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı, kısa boyunlu çömlekler; dışa eğik duruşlu çanaklar, dışa çekik ağızlı, yuvarlatılmış gövdeli çanaklar, yuvarlatılmış ağızlı, keskin karınlı çanaklar, dışa çekik ağızlı, dar ağızlı çömlekler, hafif dışa çekik ağızlı, boyunlu çömlekler, dışa çekik ağızlı, yuvarlatılmış gövdeli basık çömleklerin yanı sıra halka dipli kap formların benzer örnekleri ve düzleştirilmiş dip kap formların çağdaş merkezlerde bir bütünlük gösterdiği gözlenmiştir.

“Yazılı Kaynaklar Işığında Son Tunç Çağı’nda Akhisar ve Çevresi” başlıklı son alt bölümünde bölgenin M.Ö. II. Binyıldaki tarihi coğrafyası hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde Hitit İmparatorluğu’nun bölgeye düzenlediği seferlerin sebepleri ve sonuçları ele alınmıştır. Bu seferler sonucunda Hitit İmparatorluğu’nun ya da onların boyunduruğu altındaki yerel güçlerin yörede bıraktığı somut izler (Kaya Anıtları) bu konunun anlaşılmasında ve bağlantı kurulmasında kısmen de olsa fayda sağlamaktadır.

Arzawa devletler topluluğu, özellikle Seha Nehri Ülkesi’nin Akhisar ve çevresiyle ilişkisi vardır. Bu konuyla bağlantılı olarak öne sürülen ciddi önerinin teyidi için son dönemlerde Roosevelt tarafından kazılmakta olan Kaymakçı kazılarının ilerlemesini beklemek gerekse de Seha Irmağı-Gediz (Hermos) eşitlemesi kabul edildiğinde, Gediz’in uzak kuzey ucundaki Akhisar ve çevresinin bu ülkeyle bağlantılı bir coğrafyada yer aldığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Şahin M.K. (2014c). *Akhisar Gezi Rehberi*, Akhisar.
- (2009a). “2007 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik- Protohistorik Yüzey Araştırmaları”, 26.Araştırma Sonuçları Toplantısı, c.2, 255-266.
- Akdeniz, E. (2009b). “Yortan Mezarlığı Hakkında Yeni Gözlemler”, *TÜBA – AR*, sayı. 12, 49-64.
- Akdeniz, E. (2010a). “Prehistorik ve Protohistorik Çağlar’da Manisa ve Çevresi”, *TÜBİTAK Projesi Sosyal ve Beşeri Araştırma Grubu Başkanlığı, Basılmamış Proje, (SOBAG): Ankara*.
- Akdeniz, E. (2010b). “2008 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik - Protohistorik Yüzey Araştırmaları”, 27. Araştırma Sonuçları Toplantısı, c.1, 153-174.
- Akdeniz, E. (2011a). *Tarih Öncesinden İlk Demir Çağı’na Manisa*, Akhisar.
- Akdeniz, E. (2011b). “2009 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları”, 28.Araştırma Sonuçları Toplantısı, c.1, 83-98.
- Akdeniz, E. (2012). “2010 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları”, 29.Araştırma Sonuçları Toplantısı, c.1, 51-68.
- Akdeniz, E. (2013). “2011 Yılında Thyateira Antik Kenti ve Hastane Höyüğü’nde Gerçekleştirilen Arkeolojik Çalışmalar”, 34. Kazı Sonuçları Toplantısı, c.2, 430-444.
- Akdeniz, E. (2014a). “2012 Yılında Thyateira Antik Kenti ve Hastane Höyüğü’nde Gerçekleştirilen Arkeolojik Çalışmalar”, 35. Kazı Sonuçları Toplantısı, c.2, 124-139.
- Akdeniz, E. (2014b). “Kuzey Lydia’daki Thyateira’nın Erken Dönem Yerleşimi: ‘Hastane Höyüğü’ Kazısı”, *TÜBA-AR*, s.15, 21-45.

- Akdeniz, E.(2006). “II. Mursili’nin Arzawa Seferi ve Tarihi Coğrafya Açısından Bazı Öneriler”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi* 7, 15-38.
- Akdeniz, E., Erön, A. (2016). “2014 Yılı Akhisar-Thyateira Antik Kenti ve Hastane Höyüğü Kazısı”, 36. Kazı Sonuçları Toplantısı, c.2, 81-94.
- Akdeniz, E., Şahin, M.K., Erön, A. (2015). “2013 Yılı Akhisar-Thyateira Antik Kenti ve Hastane Höyüğü Kazısı”, 36. Kazı Sonuçları Toplantısı, c.2, 121-138.
- Alparslan M. (2000). *Hitit Metinlerine Göre M. Ö. İkinci Binyılda Hitit-Ege Dünyası İlişkileri*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı Hititoloji Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Arundell, F.V.J. (1828). *A Visit to The Seven Churches of Asia Minor*, Londra.
- Atakuman ,Ç., Erdemir, T.T., Erdem, D., Koç, İ. (2006), *Hititler*,Orta Doğu Teknik Üniversitesi Toplum ve Bilim Merkezi, (Ed. İ. Koç).
- Ay, Ş. (2010). *Ahhiyava-Hitit İlişkileri ve Ahhiyavalılar’ın Batı Anadolu’daki Faaliyetleri*, (Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi I), 27-36.
- Aykurt, A. (2008).“Batı Anadolu’da Gri Seramiğin Kökeni ve Gelişimi”, *Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü 10. Kuruluş Yılı Etkinliği, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, (Ed.A. Erkanal-Öktü – S. Günel – U. Deniz),9-22, Ankara.
- Aykurt, A. (2010). “Late Bronze Age Pottery from Çeğme Bağlararası”, *Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi, OLBA XVIII*,(Ed. Durugönül S., Durukan M., Brands G.),1-63, İstanbul.
- Baykan, C. (2012). “Karabel Kaya Anıtı Koruma Önlem Planı”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınları 2012/3*, (Ed. Işık Şahin), 35-42, Edirne.
- Becks, R. (2002). *Troya, Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk*, (Ed. Ekrem Işın), İstanbul.

- Bittel, K. (1939-1941). “Die Reliefs Am Karabel Bei Nif (Kemal Paşa). Nebst einigen Bemerkungen über die hethitischen Denkmaler Westkleinasiens, *Archiv für Orientforschung (AfO) Institut für Orientalistik*, 181-193, İstanbul.
- Blegen, C.W., Caskey, J.L., Rawson, M. (1953). *Troy III: The Sixth Settlements*, Princeton.
- Brandau, B. (2002). *Troia, Bir Kent ve Mitleri Yeni Keşifler*, (Çev. V. Çorlu), Ankara,
- Bryce, T. R. (1974). “Some Geographical and Political Aspects of Mursili Arzawan Campaign”, *Anatolian Studies XXIV*, 103-116.
- Bryce, T. R. (1986). “Maduwatta and Hittite Policy in Western Anatolia”, *Historia XXXV*, 1-12.
- Bryce, T. R. (1998), *The Kingdom of the Hittites*, Oxford.
- Bryce, T. R. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*. (Çev. M. Günay). Ankara.
- Cancik, H. (2002). “Hititler’de Tarih Yazımı: Helen Öncesi Tarih Yazımı I”, *Hitit ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*, (Ed. Jacob W.), 421-424, İstanbul.
- Chishull, E. (1747). *Travels in Turkey and back to England*, Londra.
- Dağlı, Y., Kahraman, S.A., Dankoff, R. (2005). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Evliya Çelebi Bin Derviş Mehmed Zilli IX. Kitap*, İstanbul.
- De Martino, S. (2003). *Hititler*, Ankara.
- Dinç R. (1999). *Zeitschrift für vor-und frühgriechische Epigraphik, Kadmos Bd.38*, 65-72.
- Dinç, R. (1996). “1994 Yılı Akhisar-Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi Yüzey Araştırması”, XIII. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Sempozyumu, c.2, 11-41.

- Dinç, R. (1997). “Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi ve Çevre Araştırmaları”, XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, s. 2, 255-282.
- Duyuran, R. (1969). “Akhisar Tepe Mezarlığında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar”, *Türk Arkeoloji Dergisi* c. XVII, s.2, 73-76.
- Duyuran, R. (1974) .“Akhisar Tepe Mezarlığında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar: II” *Türk Arkeoloji Dergisi*, c.XX, s.2, 17-27.
- Emre, K. (2002). “Kaya Kabartmaları, Steller,Ortostatlar”, *Hitit ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*, (Ed. Jacob W.), 487-492, İstanbul.
- Fellows, C. (1828). *Travels and Researches in Asia Minor*, Londra.
- Garstang, J.(1943). “Hittite Military Roads In Asia Minor:A Study In Imperial Strategy With A Map”, *The Archaeological Institute of America XLVII*, 35-62.
- Gurney, O.R. (2001). *Hititler* (Çev. P.Arpaçay), Ankara.
- Günel, S. (1999b). “Vorbericht über die mittel- und spätbronzezeitliche Keramik vom Liman Tepe”, *Istanbul Mitteilungen XLIX*, 41-82.
- Günel, S. (1999a). “ *Panaztepe II. M.Ö. 2. Bine Tarihlendirilen Panaztepe Seramiğinin Batı Anadolu ve Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi*”, Ankara.
- Güney, H.(2012). *Aşağı Büyük Menderes Havzası'nın Son Tunç Çağı Tarihi Coğrafyası* (Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2012.
- Hawkins, J.D. (1998). “Tarkasnawa King of Mira, Tarkondemos, Boğazköy Sealings and Karabel”, *Anatolian Studies XLVIII*, 1-31.
- Herodotos, *Historia*, (*Herodot Tarihi*), (Çev. M. Ökmen), İstanbul, 2006.
- Hoşgören, M.Y. (1983). *Akhisar Havzası Jeomorfolojik ve Tatbiki Jeomorfolojik Etüt*, İstanbul.
- <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/> (25.03.2017).

- <http://thyateirakazisi.com/> (12.04.2017).
- <http://www.korumakurullari.gov.tr/> (13.03.2017).
- <http://www.manisa.gov.tr/> (20.01.2017).
- <http://yerbilimleri.mta.gov.tr/> (16.05.2017).
- <https://www.akhisar.bel.tr/> (09.02.2017).
- Işık, F.(2012). *Uygarlık Anadolu'da Doğdu*, İstanbul.
- İzdem, E. (1944). *Dünkü-Bugünkü Akhisar(Tarihi-Coğrafyası-Folklorü)*, Ankara.
- Jean, E. (2001). *Bir Yeniden Doğuş Tarihiçesi: Hitit Uygarlığı*, Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi,(Ed. F.Canpolat), 148-189, İstanbul.
- Karakuyu, M. (2012a). *Tarihi Coğrafyasıyla Akhisar*, Akhisar.
- Karakuyu, M. (2012b). *Mahalle Mahalle Akhisar*, Akhisar.
- Karakuyu, M., Sarıusta F.,Yalçın, S. (2012). *Kentleşme Sürecinde Akhisar*, Akhisar.
- Kaya, M.A.(2012). *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları II, Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi ve Uygarlıkları, Pers Hâkimiyeti ve Hellenistik Dönem*, İzmir.
- Keskin, L. (2003). *Başlangıcından M.Ö. Binyılın Sonuna Kadar Batı Anadolu Madenciliği*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji (Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Kiepert, H.(1890). *Spezialkarte vom Westlichen Klein Asien*, 1:250,000, 1890.
- Klegen, H. (2002). "Hitit Tarihi", *Hitit ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*, (Ed. Jacob W.), 413-420, İstanbul.
- Konakçı, E. (2015). *Laodikeia Asopos Tepesi Geç Tunç Çağı Seramiği*, XXX. Arkeometri Sonuçları Toplantısı,223-236.

- Konakçı, E. (2016), Geç Tunç Çağı'nda Ayasuluk Tepesi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* s.25/1, 135-165.
- Lloyd, S. Mellaart J. (1965). “*Beycesultan Vol.II: Middle Bronze Age Architecture and Pottery*”, The British Institute of Archaeology at Ankara.
- Macqueen, J.G. (1968). “Geography and History in Western Asia Minor in the Second Millennium BC”, *Anatolian Studies XVIII*, 169-185.
- Macqueen, J.G. (2001). Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, (Cev. E. Davutoğlu), Ankara.
- Malay, H. (1982), “Batı Anadolu'nun Antik Çağ'daki Ekonomik Durumu”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Sanat Dergisi*, s.2, 51-61.
- Malay, H. (2006). “Some Inscriptions From Lydia Up For Auction”, *Epigrafica Anatolica XXXIX*, 87-99.
- Mellaart, J.– Murray, A. (1995). Beycesultan Vol. III. Late Bronze Age and Phrygian Pottery and Middle and Late Bronze Age Small Objects, *The British Institute of Archaeology at Ankara*.
- Mellaart, J.(1970). “The Second Millenium Chronology of Beycesultan”, *Anatolian Studies XX*, 55-67.
- Meriç, R. (1986). “1985 Yılı İzmir ve Manisa İlleri Yüzey Araştırması”, IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, s.1, 301-310.
- Meriç, R. (1988). “1987 Yılı Alaşehir Kazısı”, X. Kazı Sonuçları Toplantısı, s.1, 157-170.
- Meriç, R. (1989). “1988 Yılı İzmir, Manisa İlleri Arkeolojik Yüzey Araştırması”, VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, c.1, 361-366.
- Mimaroğlu, M. (2013). *Akhisar Havzası'nın Son Tunç Çağı Tarihi Coğrafyası* (Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın.

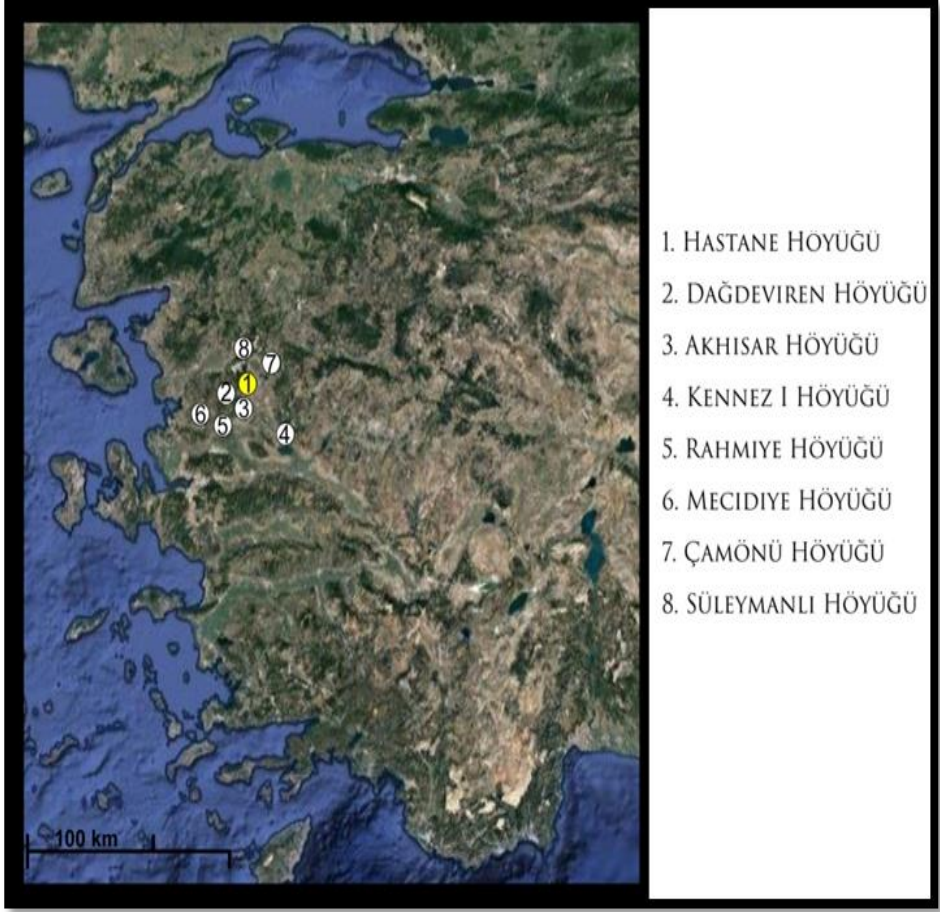
- Neumann, G.(2001). *Anadolu'daki Büyük Komşu Hititler*, Troia Düş ve Gerçek, (Ed. Engin T., Şengül T.), 46-50, İstanbul.
- Niemeier, W.D. (2002). “Hattuşa ve Ahhiyava Arasındaki Millavanda /Milet Sorunu: Batı Anadolu ‘da Miken Yunanistan’ın Politik ve Kültürel Rolü”, *Hitit ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*, (Ed. Jacob W.), 521-523, İstanbul.
- Özcan, R. (2007). *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Işığında M.Ö.2.Binyıl Batı Anadolu Tarihi Coğrafyası* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2007.
- Pınar, İ. (drl.) (1998). *Alman Gezginlerin Gözüyle 19.Yüzyıl Anadolu Şehirleri: Manisa, Edirne, Kütahya, Ankara, İstanbul, Trabzon, Antalya, Diyarbakır, Konya, İzmir, İzmir*.
- Roosevelt, C. (2010). *Lidyalılardan Önce Lidya*, Lidyalılar ve Dünyaları (Ed. Prof. Dr .Nicholas D. Cahill), 37-73.
- Roosevelt, C. (2011). *Central Lydia Archaeological Survey: 2009 Result* , XXVIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, c.3, 55-74, Ankara.
- Roosevelt, C. (2017a), *Gyges'ten Büyük İskender'e Lydia Arkeolojisi*,(Çev. H.G. Çatak), İstanbul.
- Roosevelt, C. (2017b). “The Story of a Forgotten Kingdom? Survey Archaeology and the Historical Geography of Central Western Anatolia in the Second Millennium BC, Empire and Kingdom: Historical Geograph in Late Bronze Age Western Anatolia “, *European Journal of Archaeology* 20 (1), 120–147.
- Savaş, S.Ö. (1999). “Yeni Buluntular Işığında Anadolu (Hitit-Luvi) Monumental Yapıtları ve Yazıtlarının Problemleri, Çözüm Gelişmeleri ile Bugünkü Durumu”, (1998 Yılı Anadolu Medeniyetler Müze Konferansları), 223-249. Ankara.

- Seeher, J. (2002). “Unutulmuş Bir Kültür Yeniden Canlanıyor: 1950’ye Kadar Hitit Araştırmaları”, *Hitit ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*, (Ed. Jacob W.), 390-393, İstanbul.
- Sevin, V. (2001). *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara.
- Singer, I.(1983). “Western Anatolia in the Thirteenth Century B.C. According to Hittite Sources”, *Anatolian Studies XXXIII*, 205-217.
- Starke, F. (2001), *Milattan Önce İkinci Bin Yılın Güç Dengesi İçinde Troia*, Troia Düş ve Gerçek, (Ed. Engin T., Şengül T.), 34-44, İstanbul.
- Stevig, R. (1970). “Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları”, *İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehircilik Enstitüsü*, (Çev. Turfan R., Yazman M.Ş.), 4-169.
- Strabon, “*Geographica: Antik Anadolu Coğrafyası Kitap XII-XIII-XIV*, (Çev. A. Pekman), İstanbul 2009.
- Şahoğlu, V. (2007). “Çeşme-Bağlararası: A New Excavation in Western Anatolia”, *Middle Pottery and Synchronisms, Proceedings of the International Workshop held at Salzburg, October 31st-November 2nd*, 309-322.
- Şahoğlu, V. Stampolidis N., Maner Ç., Kopanias K. (2015). “Çeşme Bağlararası: A Western Anatolian Harbour Settlement at the Beginning of the Late Bronze Age”, (Eds) N.Stampolidis, Ç. Maner ve K. Kopanias, *MOSTOI*, 593-608, İstanbul.
- Şahoğlu, V., Erkanal H., Büyükkulusoy Ü.Ç., Erbil Y. (2012). “Çeşme-Bağlararası 2010 Yılı Kazıları”, XXXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı c.IX, 489-508.
- Şahoğlu, V., Büyükkulusoy Ü.Ç., Erbil Y.H., Erkanal H., Tuğcu İ. (2014), *2012 Yılı Çeşme-Bağlararası Kazıları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Anadolu/Anatolia, c.40, 179-197, Ankara.
- Takaoğlu, T. (2002). “Chalcolithic Marble Working at Kulaksızlar in Western Anatolia”, *TÜBA-AR V*, 71-106.

- Takaoğlu, T. (2004). “Early Cycladic Presence in Central-Western Anatolia: Evidence of Stone Bowls”, *Anatolia XXVI*, 65-73.
- Takaoğlu, T. (2006). “2004 Yılı Coşkuntepe Yüzey Araştırması”, XXIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı I, 411-418.
- Temuçin, E. (1991). *Manisa- Akhisar Ovalarında İklim ve Ortam İlişkileri (Uygulamalı Bir Coğrafya Araştırması)*, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi-II*, Ankara.
- Tiro, A.O. (2011). *İ.Ö. İkinci Bin Yılın İkinci Yarısında Hitit-Batı Anadolu İlişkileri, (Bölgenin Etnik ve Siyasi Yapısı Hakkında Kaynaklara ve Yayınlara Genel Bir Bakış)*, (Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın.
- Turan, O. (2016). Hititler’in Batı Anadolu ile Etkileşimi Bağlamında Hitit-Wilusa İlişkileri, *Bilecik Şehy Edebalı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.1, 91-106
- Umar, B. (2001). *Lydia-Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İstanbul.
- Walsh, R. (1838). *Constantinople And Scenery Of The Seven Churches Of Asia Minor I-II*, Thomas Allom (ill.).
- Yakar, J. (1976). “Hittite Inlovement in Western Anatolia”, *Anatolian Studies XXVI*, 117-128.
- Yılmaz, Ö. (2002). *Hitit Dönemi Kaya Anıtları*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Yiğit, T. (2003). “İlk Tunç Çağı’nın Son Evresinde Anadolu’nun Siyasal Görünümü”, *Tarih Araştırmaları Dergisi XXI-33*, 167-182.

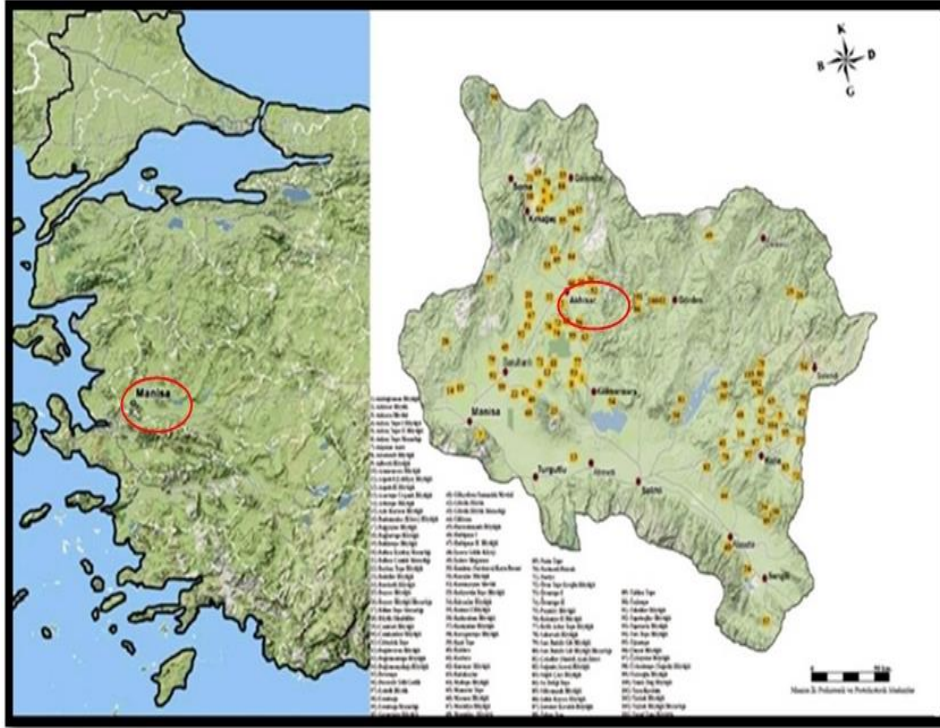
LEVHALAR

LEVHA I

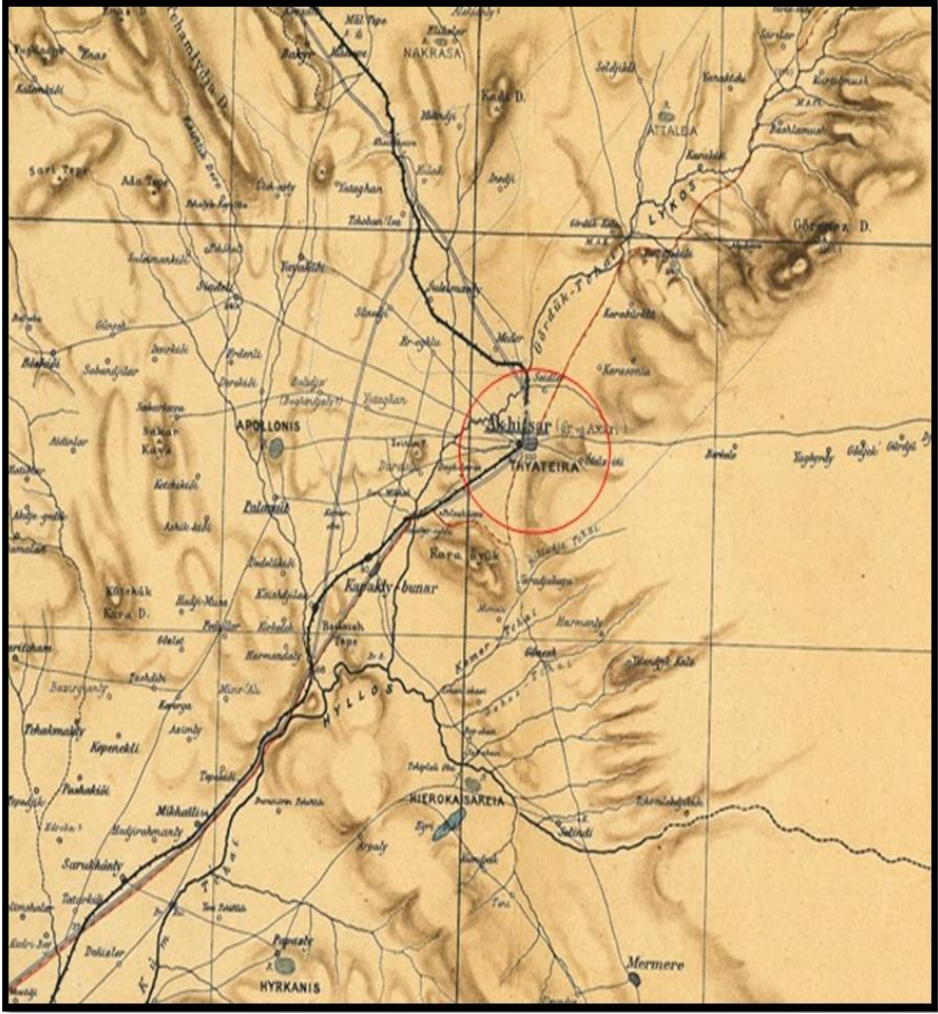

Resim 1. Tezde ele alınan, Son Tunç Çağı'na tarihlenen buluntu merkezlerini gösteren harita (<http://yerbilimleri.mta.gov.tr/>'den alınarak düzenlenmiştir).

LEVHA II

Resim 2. Manisa yöresinde Prehistorik-Protohistorik buluntu merkezlerini gösteren harita (Akdeniz 2010a, 366).

Resim 3. Akhisar (Thyateira) ve çevresindeki antik yerleşimleri gösterir harita (Kiepert 1890, 1:250,000).

LEVHA IV

Resim 4. Thyateira'nın tasvir edildiği bir gravür (Allom 1838, Walsh II).

Resim 5. Akhisar'ın 19. yy'a ait fotoğrafı (olasılıkla Karahöyük Dağı'nın kuzeydoğu yamaçlarından çekilmiştir) (<http://thyateirakazisi.com>).

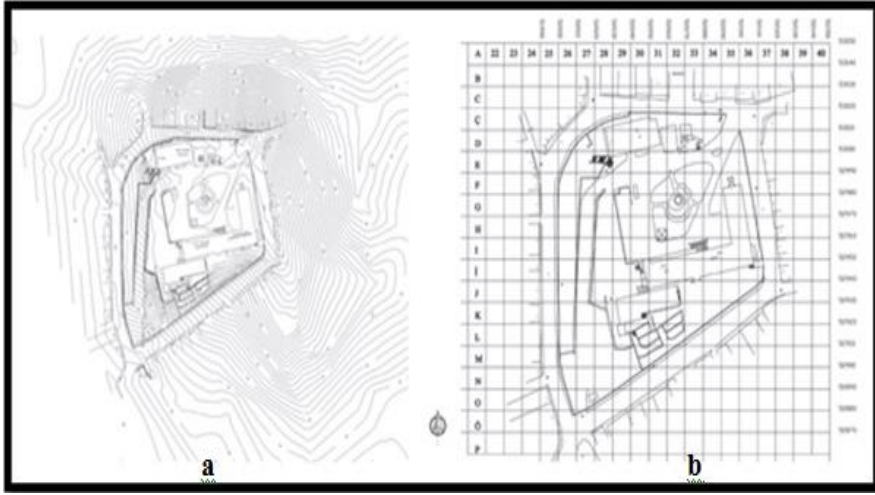

Resim 6. Akhisar Ovası'nın genel görünümü.

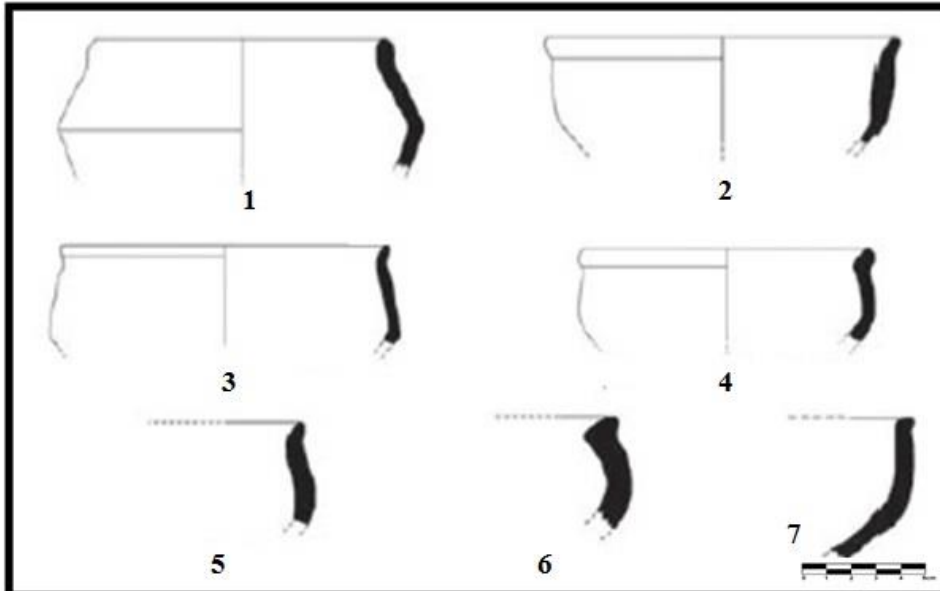

Resim 7. Hastane Höyüğü'nün hava fotoğrafı (<http://thyateirakazisi.com>. 12.04.2017).

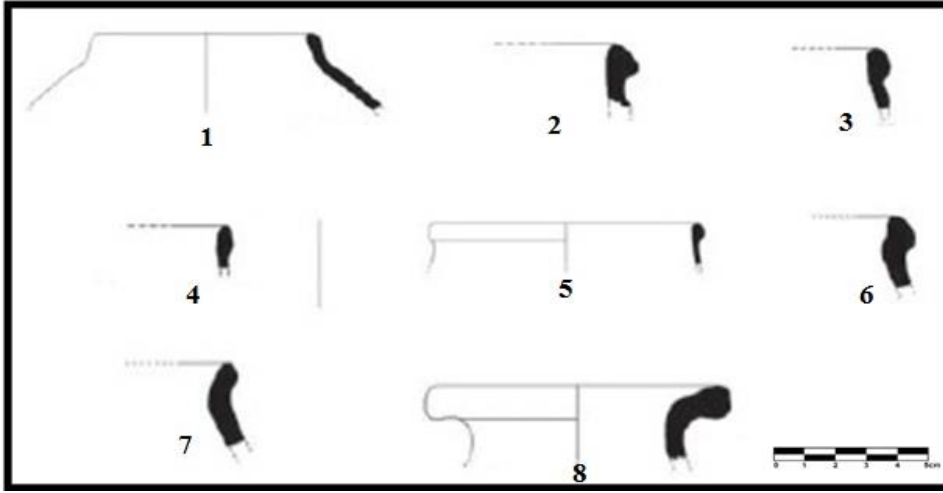
LEVHA VI

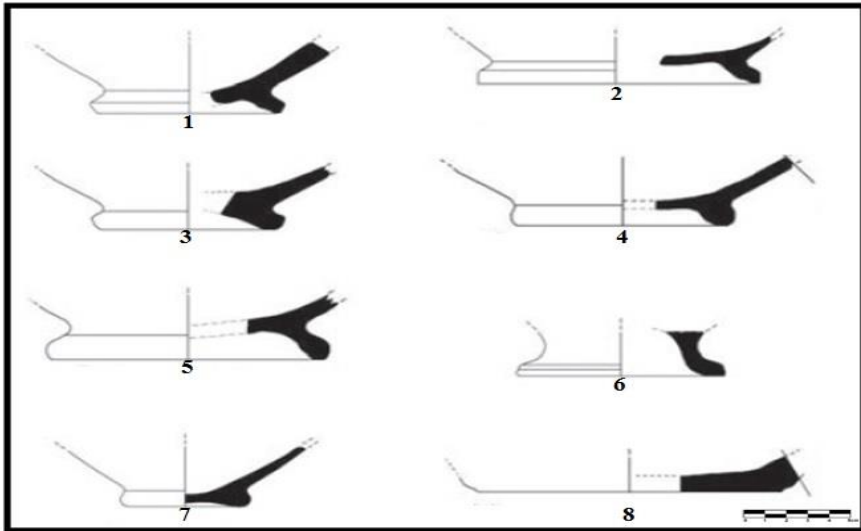
Resim 8. (a): Hastane Höyüğü'nün gerçek yayılım sahasını gösterir topoğrafik plan ve (b) Höyüğün karelaj planı (Akdeniz 2014b, 33'ten alınarak düzenlenmiştir).

Resim 9. Hastane Höyüğü, Son Tunç Çağı S profilli çanak formları (Akdeniz 2014b, 42;1) Res. 20a, 2) Res.20b, 3) Res. 20c, 4) Res. 20d, 5) Res. 20e, 6) Res. 20f, 7) Res. 20g'den alınarak düzenlenmiştir).

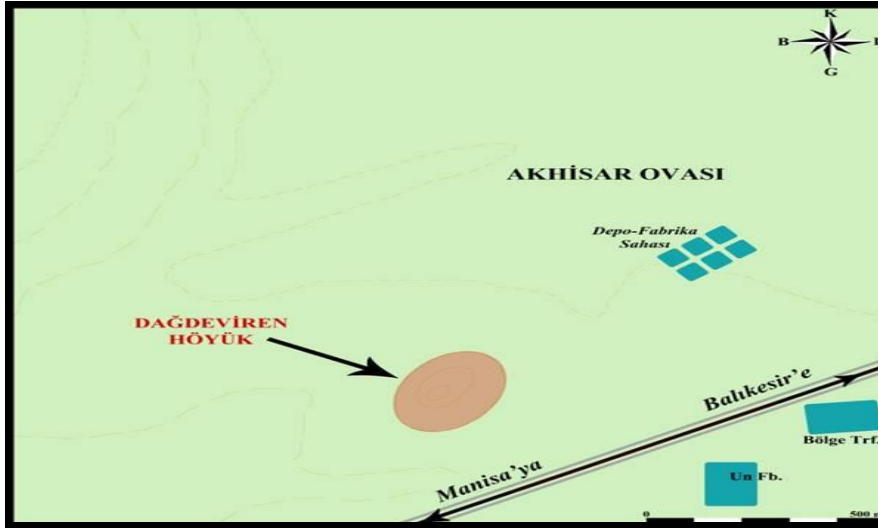

Resim 10. Hastane Höyüğü, Son Tunç Çağı, farklı formlarda çanak örnekleri (Akdeniz 2014b, 42; 1)Res. 21a, 2)Res.21b, 3)Res. 21c, 4)Res. 21d, 5)Res. 21e, 6)Res. 21f, 7)Res. 21g, 8)Res 21h'den alınarak düzenlenmiştir).

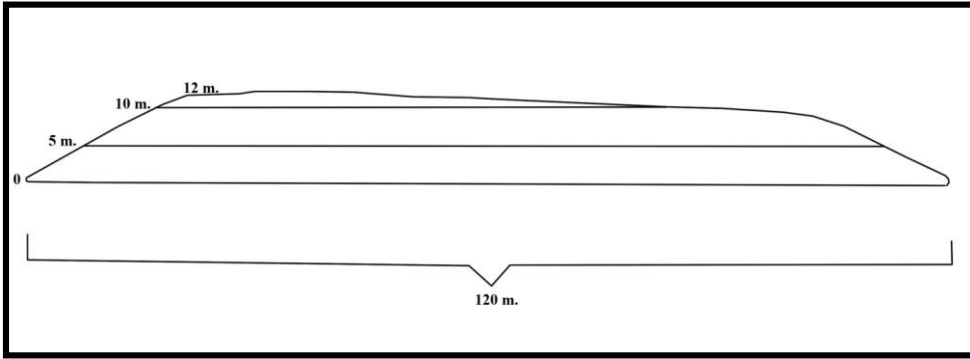

Resim 11. Hastane Höyüğü, Son Tunç Çağı'na ait farklı formlarda kaide örnekleri(Akdeniz 2014b, 43; 1)Res. 22a, 2)Res.22b, 3)Res. 22c, 4)Res. 22d, 5)Res. 22e, 6)Res. 22f, 7)Res. 22g, 8)Res. 22h'ten alınarak düzenlenmiştir).

LEVHA VIII

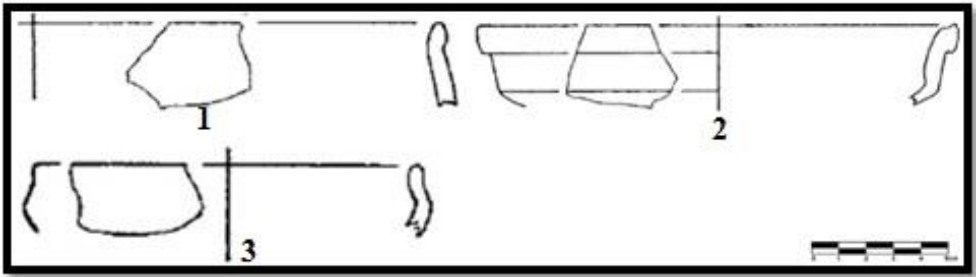
Resim 12. Dağdeviren Höyüğü ve çevresini gösteren harita (Akdeniz 2010a, 396:Resim 52).

Resim 13. Dağdeviren Höyüğün cepheden çizimini gösteren tablo (Akdeniz 2010a, 397:Resim 53).

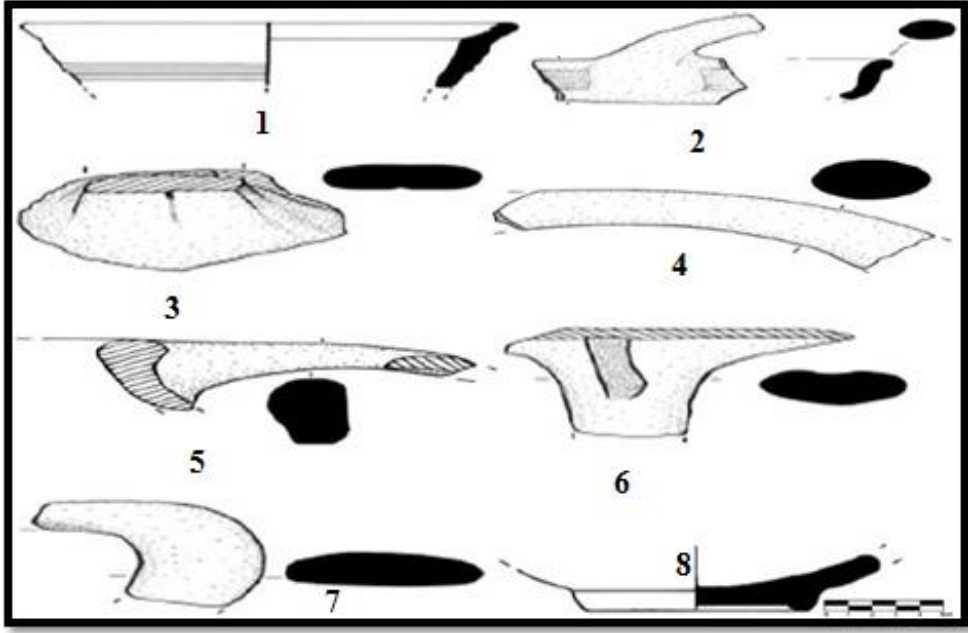

Resim 14. Dağdeviren Höyüğü'nün, güneydoğudan görünümü.

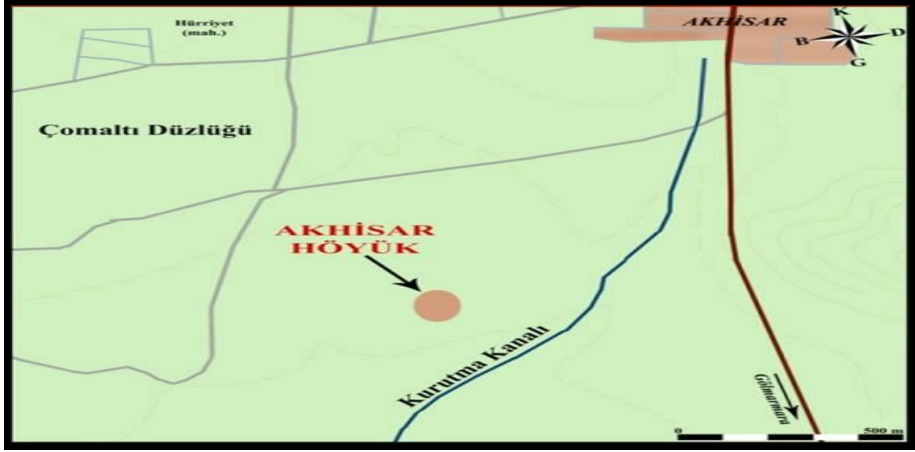

Resim 15. Dağdeviren Höyüğü Son Tunç Çağı seramik buluntuları (French 1969, 72,97,1) Fig.19:3,2)Fig.19:4,3)Fig.17:23'ten alınarak düzenlenmiştir).

LEVHA X

Resim 16. Dağdeviren Höyüğü 2007 Son Tunç Çağı seramik buluntuları (Akdeniz 2010a,398, Resim 56; 1)7(Foto 8), 2)9(Foto 9), 3)11(Foto 10), 4) 12 (Foto 11), 5)10(Foto12) ,6)14(Foto 13), 7)13(Foto 14), 8) 15(Foto 16)'dan alınarak düzenlenmiştir).

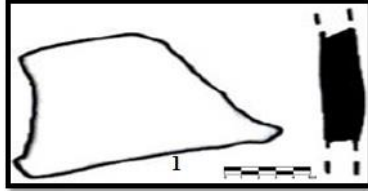

Resim 17. Akhisar Höyüğü ve çevresini gösteren harita (Akdeniz 2010a, 379; Resim 23).

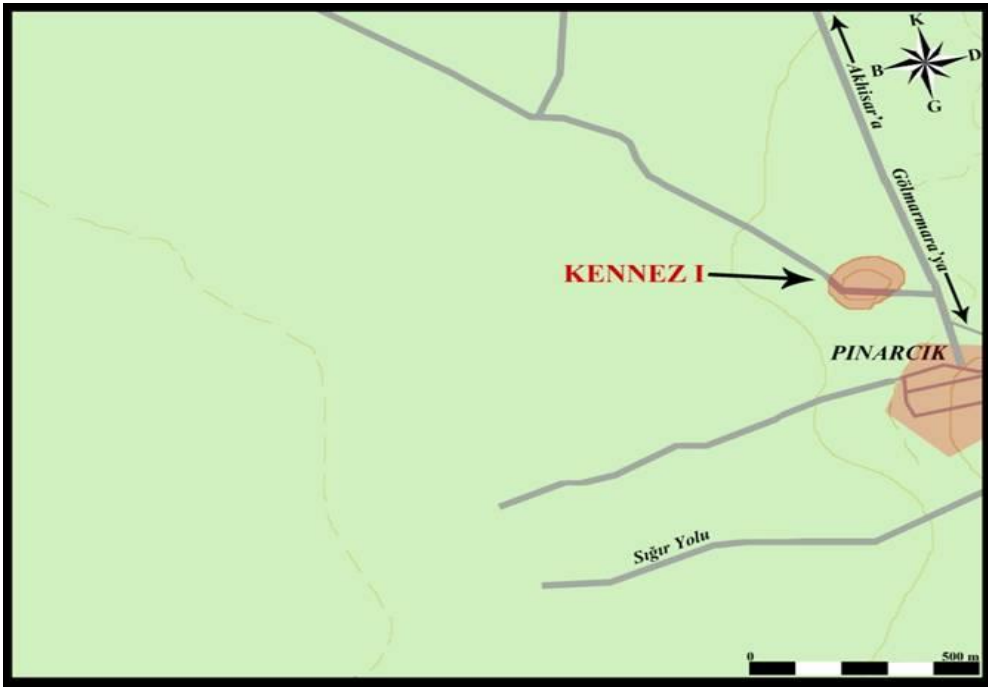

Resim 18. Akhisar Höyüğün kuzeydoğudan görünümü.

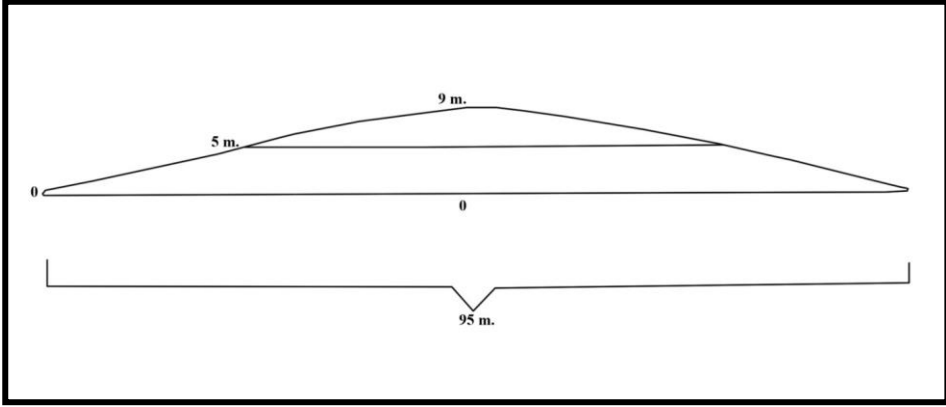
LEVHA XII

Resim 19. Akhisar Höyüğü, Son Tunç Çağ'ı seramik buluntusu (Akdeniz 2010a, 382:Resim 28,11'den alınarak düzenlenmiştir).

Resim 20. Kennez I Höyüğü ve çevresini gösteren harita (Akdeniz 2010a, 408:Resim 73).

Resim 21. Kennez I Hüyükü, cepheden çizimi (Akdeniz 2010a, 408:Resim 74).

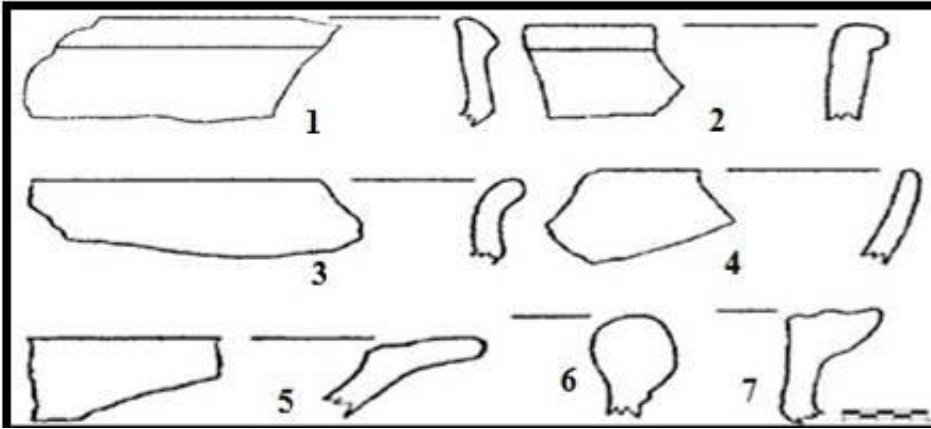

Resim 22. Kennez I Hüyükü, güneybatıdan görünümü.

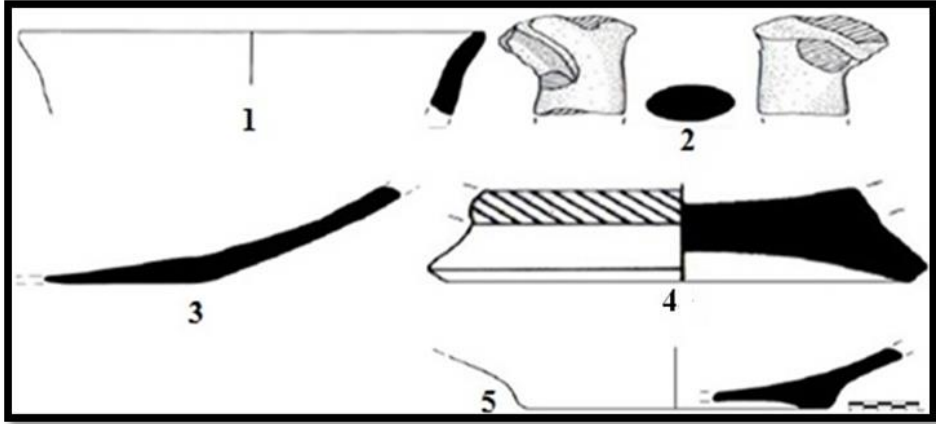
LEVHA XIV

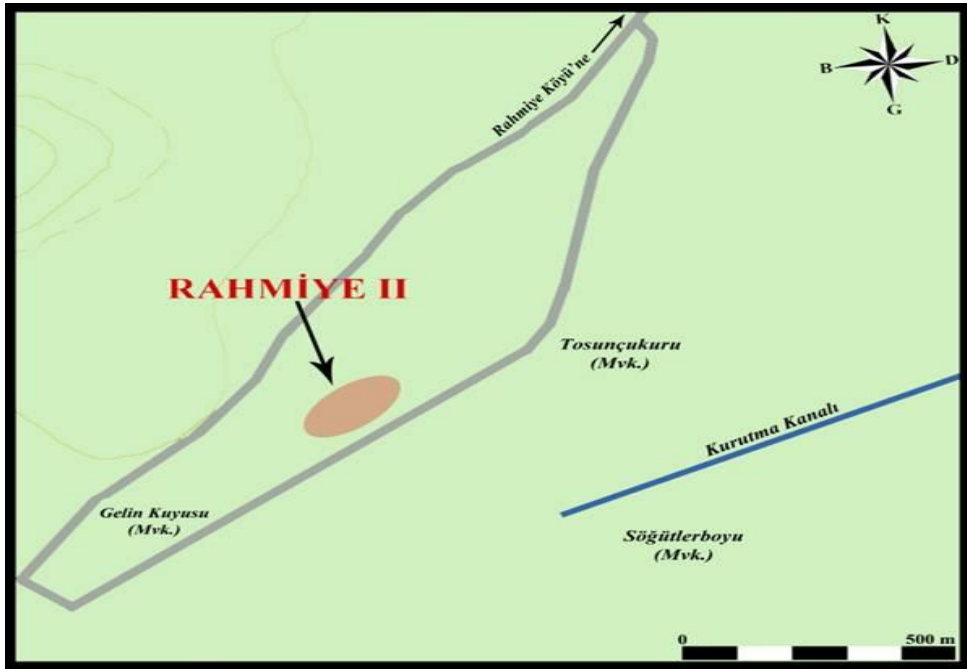
Resim 23. Kennez I Hüyüğü, doğudan görünümü.

Resim 24. Son Tunç Çağı'na Tarihlenen Kennez I Hüyüğü buluntuları(French 1969, 68,95; 1) Fig.26, 2)Fig. 27, 3)Fig. 28, 4) Fig. 29, 5) Fig.30, 6) Fig.31, 7) Fig. 32'den alınarak düzenlenmiştir).

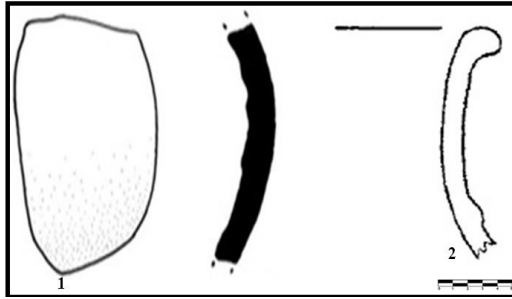
Resim 25. Son Tunç Çağı'na Tarihlenen Kennez I Höyüğü buluntuları (Akdeniz 2010a, 410, Resim 78; 1)7(Foto 7), 2)13(Foto 12), 3)15(Foto 17), 49; 4)17 (Foto 15), 5)16(Foto 16)'dan alınarak düzenlenmiştir).

Resim 26. Rahmiye II Höyüğü ve çevresini gösteren harita(Akdeniz 2010a, 427:Resim 107).

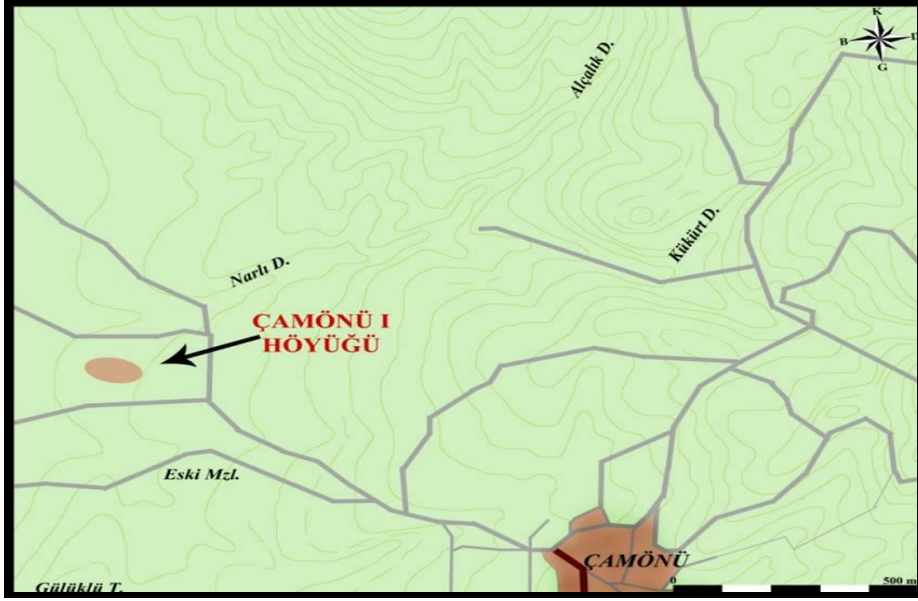

Resim 29. Mecidiye Höyüğü'nün güneydoğudan, görünümü.

Resim 30. Mecidiye Höyüğü Son Tunç Çağı seramik buluntusu (Akdeniz 2010a, 418, Resim 92; 1)8(Foto 9); French 1969, 72,96; 2)Fig. 18:9'den alınarak düzenlenmiştir).

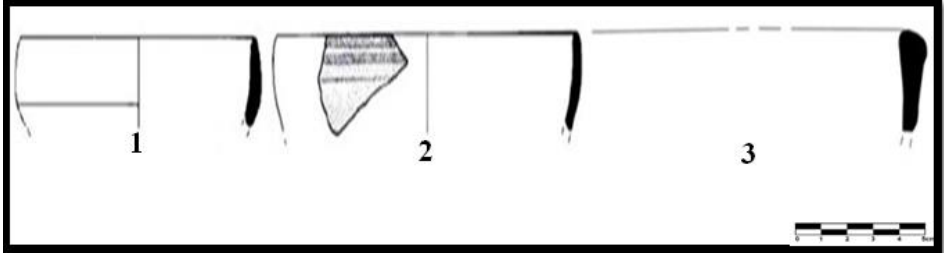
LEVHA XVIII

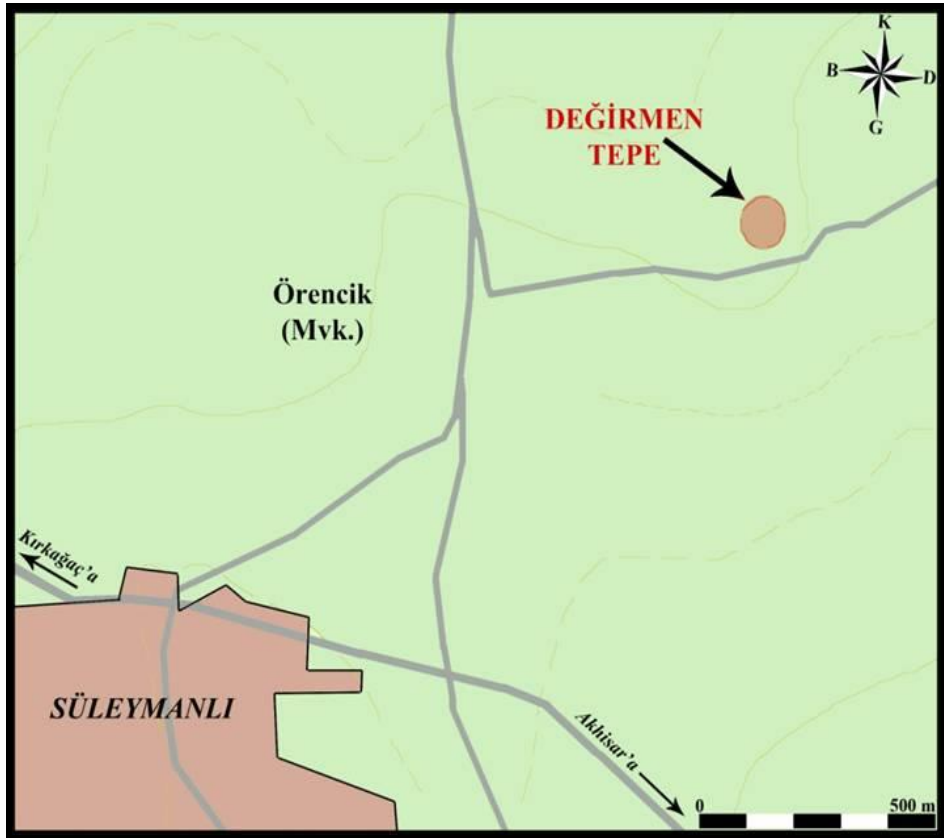
Resim 31. Çamönü Höyüğü ve çevresini gösteren harita(Akdeniz 2010a, 390:Resim 41).

Resim 32. Çamönü Höyüğü'nün güneydoğudan görünümü.

Resim 33. Çamönü Höyüğü Son Tunç Çağı'na ait seramik buluntuları (Akdeniz 2010a, 392, Resim 45, 1)19(Foto22), 2)20(Foto23), 395:3)Resim 50:8'den alınarak düzenlenmiştir).

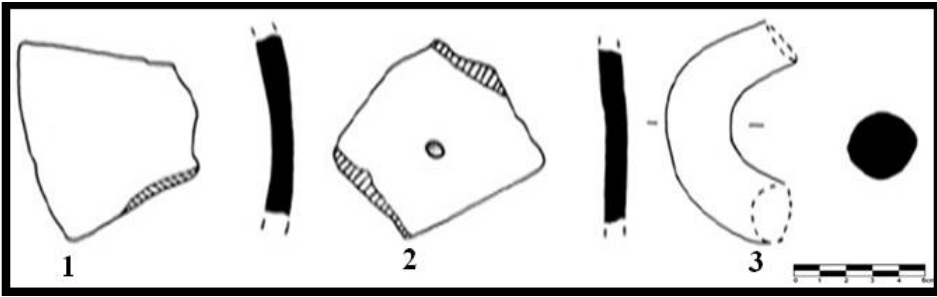

Resim 34. Süleymanlı Höyüğü (Değirmentepe) ve çevresini gösteren harita (Akdeniz 2010a, 432:Resim 115).

LEVHA XX

Resim 35. Süleymanlı Höyüğü'nün kuzeydoğudan görünümü.

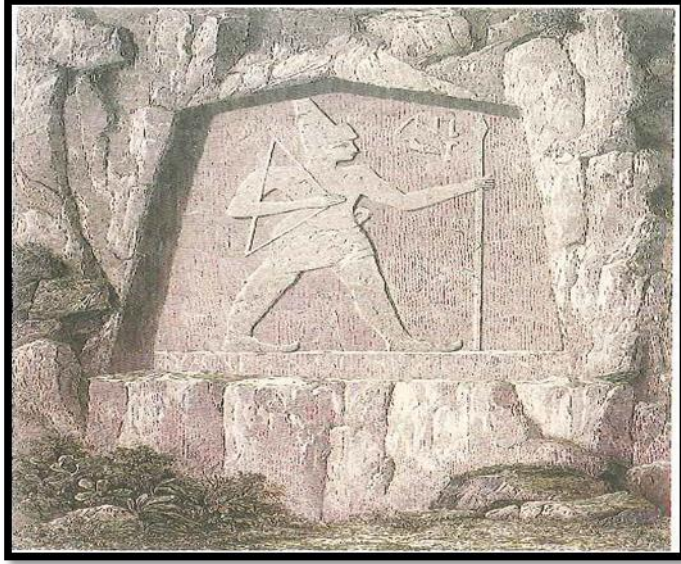

Resim 36. Süleymanlı Höyüğü Son Tunç Çağı seramik buluntuları (Akdeniz 2010a, 433:1)Resim 118:10 (Foto 19), 2)11(Foto 20), 3)15(Foto 12)'den alınarak düzenlenmiştir).

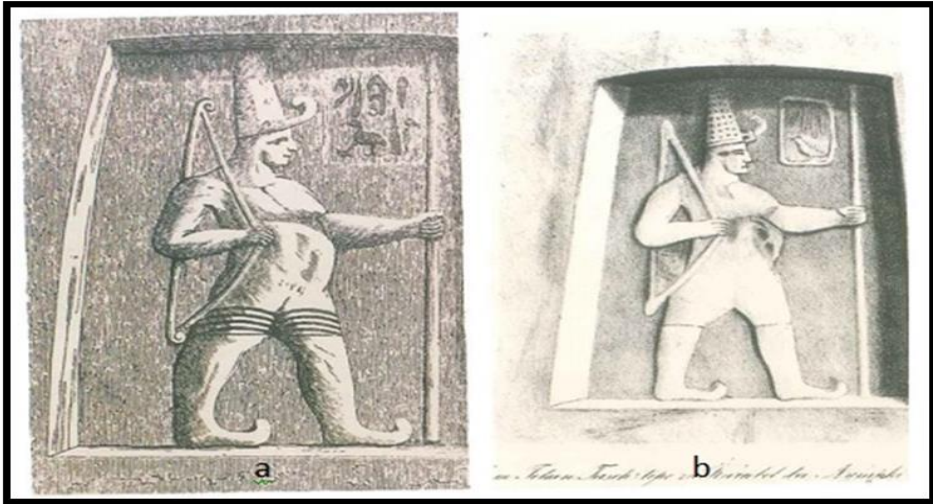

Resim 37. Kemalpaşa-Torbalı arasındaki Karabel Anıtı (Roosevelt 2010, 57: Res.21).

LEVHA XXII

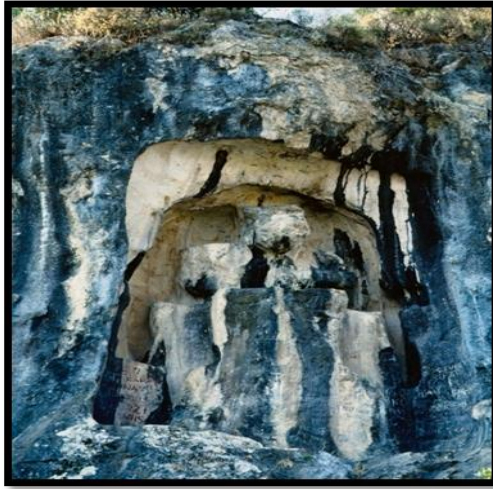
Resim 38. 1839'da Charles Texier tarafından çizimi yapılan Karabel kabarması (Jean 2001, 149).

Resim 39. (a) 1843'te Kiepert tarafından çizilen Karabel anıtı, (b) 1846 yılında Karl Richard Lepsius tarafından çizilen Karabel Anıt'ın (Jean 2001,150).

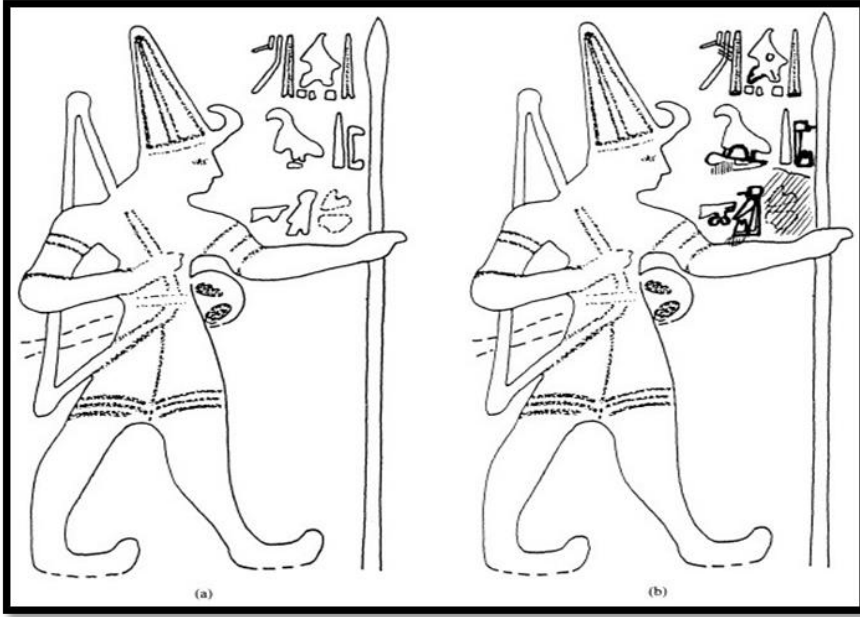

Resim 40. Karabel Kaya Kabartması'nın çizimi (Jean 2001,148).

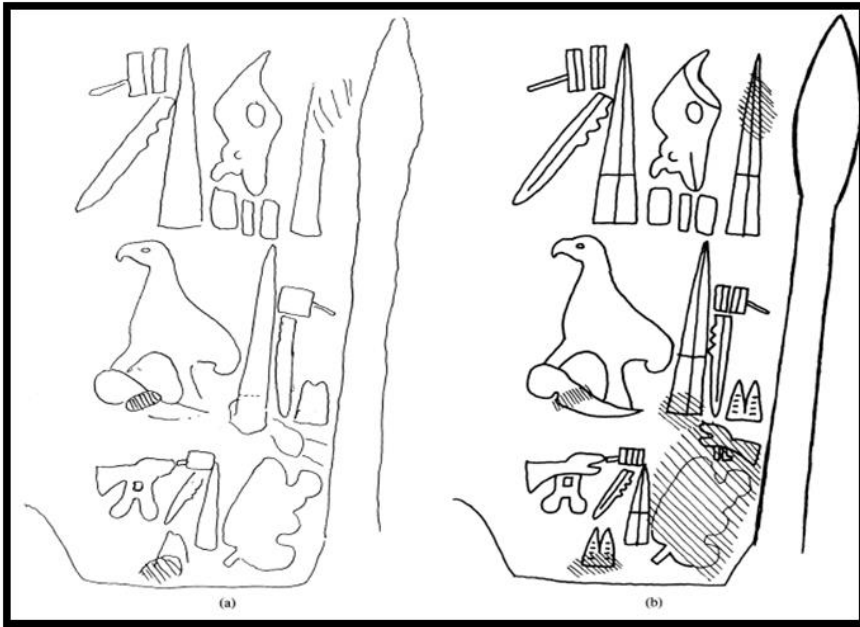

Resim 41. Manisa Akpınar Anıtı (Roosevelt 2010,57:Res.20).

LEVHA XXIV

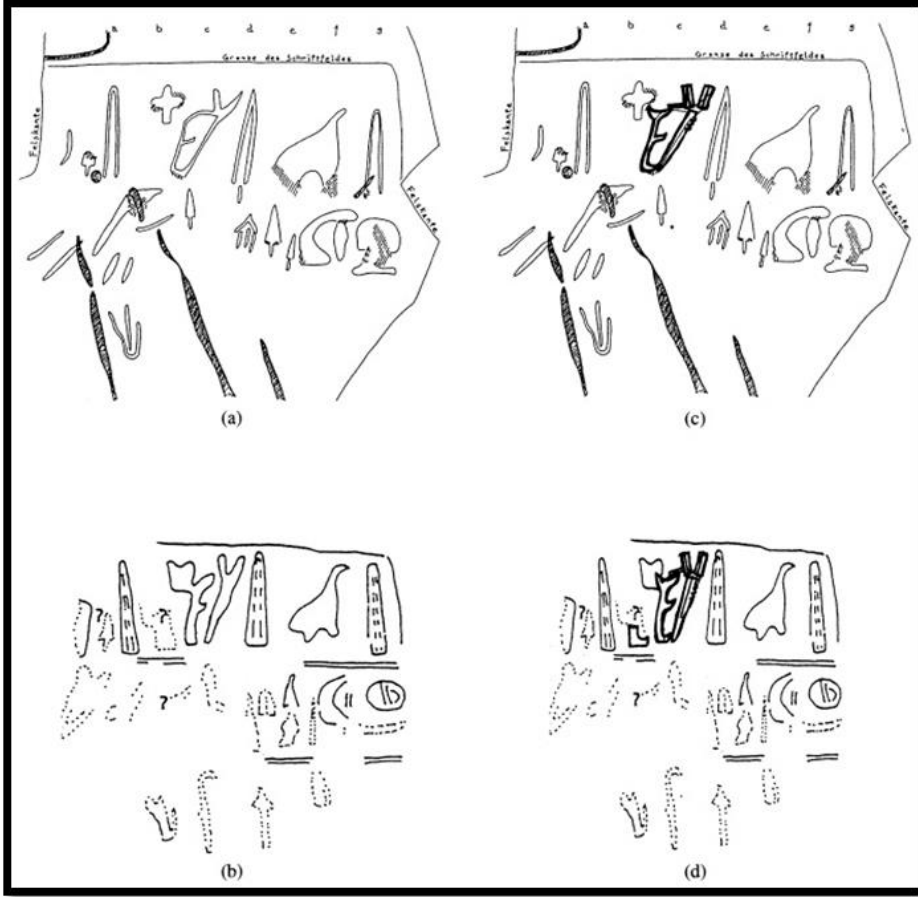

Resim 42. Karabel A Anıtı'nın Hiyeroglifleri (Hawkins 1998, 6:Fig 4).

Resim 43. Karabel A Anıtı'nın rekonstrüksiyonu (Hawkins 1998, 6:Fig 5).

LEVHA XXVI

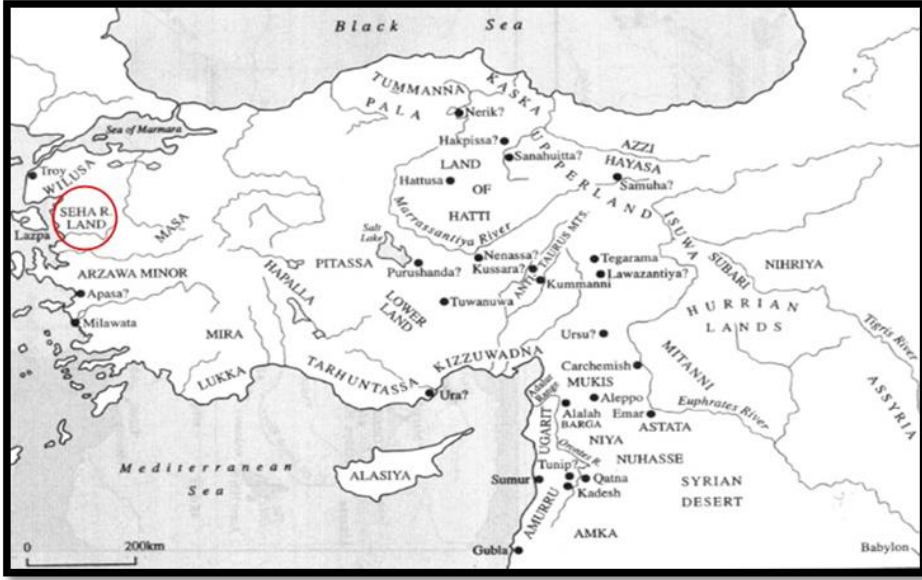

Resim 45. Karabel C2 Anıtı'nın önerilen düzeltilmiş çizimi (Hawkins 1998, 13:Fig 8).

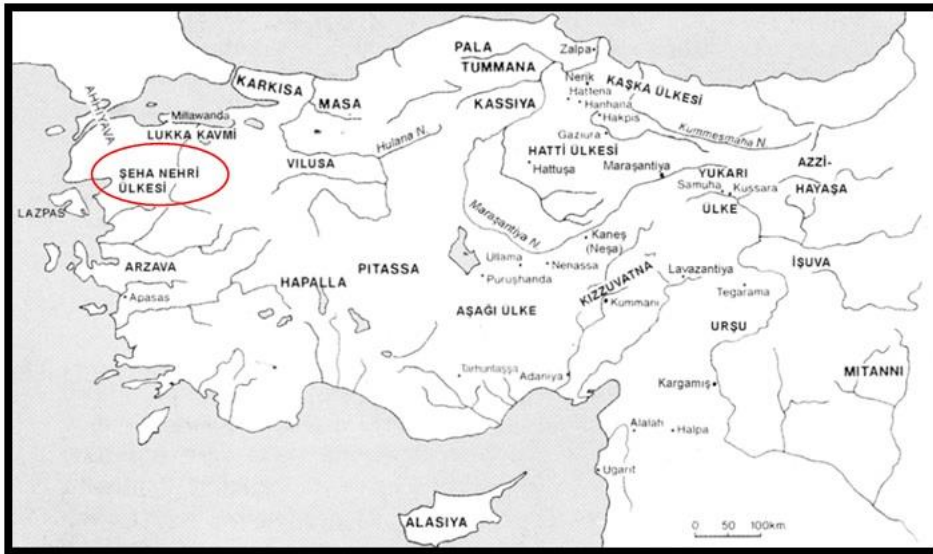

Resim 46. M.Ö.II. Binyılda Batı Anadolu'da kurulan yerel krallıkların lokalizasyonlarını gösteren harita (Özcan 2007, Resim 5).

LEVHA XXVIII

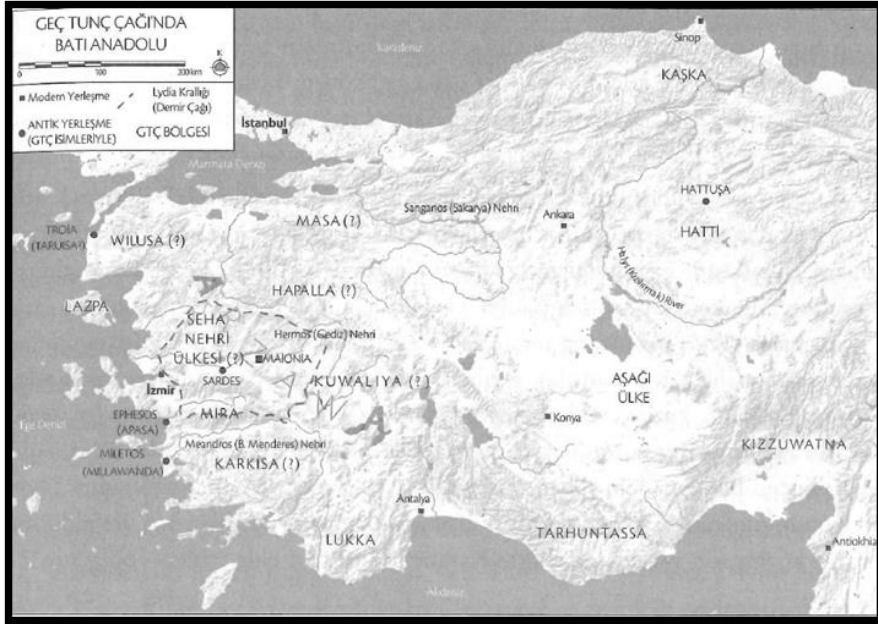
Resim 47. Seha Irmağı Ülkesini ve Hitit Dünyasını gösteren harita (Bryce 1997, Map3).

Resim 48. Hitit Çağı Anadolu'sunu ve Seha Nehir Ülkesi'ni gösteren harita (Macqueen 2001,42:22).

Resim 49. M.Ö. 13.yy.'da Küçük Asya, Ege ve Yunanistan'ı gösteren siyasi harita (Starke 2001,34:41).

Resim 50. Son Tunç Çağı Batı Anadolu'sunu ve önemli krallıkların lokalizasyonunu gösteren harita (Roosevelt 2017a, 37:Şekil 2.4).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Derviş ÇELEPKOLU

Doğum Yeri ve Tarihi : Siirt/Eruh/01.07.1984

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans :

Bildiği Yabancı Dil : İngilizce

İŞ DENEYİMİ

Katıldığı Kazılar : Thyateira ve Hastane Höyüğü Kazı Çalışmaları 2012.

Thyateira ve Hastane Höyüğü Kazı Çalışmaları 2013.

Thyateira ve Hastane Höyüğü Kazı Çalışmaları 2014.

Thyateira ve Hastane Höyüğü Kazı Çalışmaları 2015.

Thyateira ve Hastane Höyüğü Kazı Çalışmaları 2016.

Çalıştığı Kurumlar :

İLETİŞİM

e-posta Adresi :dervis_07_@hotmail.com

Telefon :0544 697 26 06

Tarih :/...../2017